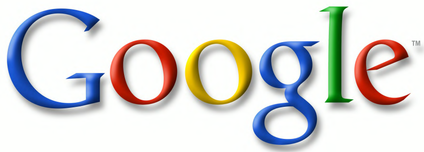

UNIV

ENT

BIECHT

VAN EENEN

JESUIET.

BIECHT

VAN EENEN

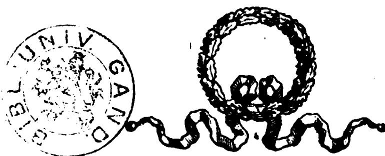
JESUIET,

OF

Historische Geheymschriften der Jesuieten,

SEDERT HUNNE OPKOMST IN 1521, TOT AEN HUNNE VERNIETIGING IN 1773.

Eenen Oogwenk aen alle opregte Vaderlanders.

GEND,

BY JOFF. L. MESTRE, BOEKHANDELAERSTER,

IN DE VELDSTRAET, N.° 16.

1829.

Drukkery van J.-N. HOUDIN, in de Catalogne-straet.

BERIGT

VAN DEN SCHRYVER.

De bedoeling en het oogmerk van dit werkje is, om eenen verzamelenden en korten schets te geven van de leering, de misdryven, de aenstootelyke levenswyze en de dweeperyen der jesuieten, in al de onderscheydene staten en ryken der wereld. Men zal in dit werkje eene menigte oude daedzaken aentreffen, die by weynige menschen bekend, doch zoo overtuygend bewezen, en uyt zulke ware bronnen geput zyn, dat het aen de jesuieten zelf

onmogelyk is die te ontkennen of te wederleggen. Daerom heeft men aen dit werkje den titel gegeven van : Biecht van eenen Jesuiet.

Den schryver heeft zich de moeyte gegeven, om al de bekende bewysschriften, welke over de instelling der jesuïeten, over hunne leerwyze, over hunne oorsprongelyke grondregels, en over hun plan van bestuur handelen, te doórbladeren. Hy heeft al zyne naspeuringen met de grootste zorg verzameld. Nouwkeurig heeft hy ook de jaerboeken en de geheyme tydschriften der societeyt doórloopen, en het zyn deze, welke hy in dit werkje openbaert.

Men zal ook in deze korte verhandeling genoegzame voorbeélden ontmoeten, dat de jesuieten overal de zelfde rol gespeéld heb-

ben, en dat den zelfden geest van overheer-sching, van heb- en baetzucht, die hun altyd bezield heéft, hun eyndelyk van het toppunt hunner grootheyd, in eenen afgrond van duys-terheyd, schaemte en vergetenheyd heéft ne-dergestort.

De belangrykheyd van deze stoffe, is doór de tegenwoórdige omstandigheden nog gewig-tiger geworden; dus hopen wy, dat dit werkje, doór het verlicht publiek, met belangstelling zal gelezen en aengenomen worden; daer er stellig verzekerd word, dat de nu onlangs uyt Vranckryk verdrevene jesuieten, zich in het koningryk der Nederlanden, op eene listige en behendige wyze trachten in te dringen, en er zich te vestigen, om, even als in andere landen, zich van het onderwys der jeugd mees-

ter te maken, en de getrouwe onderdanen, van den besten der koningen, door hunne dweepzucht, te misleyden.

Dat dit werkje het heylzame doelwit bereyke, waer voor het geschikt is, moet den wensch zyn van alle getrouwe Nederlanders!

BIECHT

VAN

EENEN JESUIET.

EERSTE HOOFDSTUK.

Opkomst der jesuieten; hunnen snellen voortgang in Vranckryk, Italien, Spanje, Portugael, Duytschland, de Nederlanden, enz., van 1521 tot 1560.

DEN heyligen Ignatius de Loyola, aertsvader en stigter der societeyt, is geboóren in 1491. Hy was eenen Spanjaerd, geboóren ridder, en Biscaeyer van afkomst. Eerst diende hy als lyfknecht by Ferdinand den V; daerna omhelsde hy de party der wapenen, en trad, onder den hertog van Navaren, tegen de Franschen te velde, die toen vergeéfsche pogingen deden, om Navariën uyt de handen der Spanjaerden te ontrukken.

In den ouderdom van 31 jaer bevond hy zich, in 1521, tot Pampelune, toen de Franschen deze stad belegerden, en brak aldaer zyn been. Slecht verbonden geweést zynde, liet hy het op nieuw breken, en,

daer er, na het inzetten van hetzelve, een beentje was blyven uytsteken, dat hem belette netjes geleêrsd of geschoeyd te zyn, bragt de opgeblazenheyd en trotschheyd hem zoo ver, om dit beentje te laten afkappen, op dat men zyne verminktheyd niet zoude bespeurd hebben. Hy liet zich vervolgens, gedurende nog eenige dagen, het verminkte been met een yzeren werktuyg uytrekken; doch, deze hevige pynigingen, die hy zichzelven aendeéd, hadden eenen slechten uytval; hy was en bleef kreupel en verminkt (1). Dit anekdoot heéft, tydens de vernietiging van de jesuieten, in Vranckryk, stoffe opgeleverd tot de volgende twee dichtregels:

Bewonder 't lot, dat die ontaerde sekt bezield:
Een manke rigte ze op, een bult heéft ze vernield.

Men weét dat den abt Chauvelin, raedsheer aen het parlement te Parys, eenen der voornaemste bewerkers, of, om beter uyt te drukken, eenen opstoker was, in de zaek, de afschaffing en vernietiging der jesuieten betreffende, en dat de natuer zyne schouders met eenen bult vercierd had. Men bragt

(1) Zie het leven van den heyligen Ignatius, in de gedenkschriften van Baillet, in die van M. Fleury, en in de onderscheydene levensbeschryvingen der jesuieten Ribadeneira en Bonhours.

dus in deze twee dichtregels den heyligen Ignatius, zyne afgeschafte en uytgeroeyde societeyt, en den verdienstelyken abt te berde.

Ten gevolge dan der vruchtelooze pynen en tormenten, die hy zichzelven, uyt hooveêrdigheyd en opgeblazenheyd, had aengedaen, was hy genoodzaekt te bed te blyven liggen. Hy vroeg, aen eenen zyner vrienden, om hem, tot tydkorting, eenige romans ter lezing te bezorgen, en, daer deze, zoo spoedig als hy het wel wenschte, niet konden bezorgd worden, viel hem toevallig de levensgeschiedenissen der heyligen in handen; hy gevoelde zich, na het lezen van eenige dier lotgevallen, zoodanig getroffen, dat hy plotselings het besluyt nam, van staet te veranderen, om zichzelven aen God toe te wyden.

Met eene levendige inbeélding begaeft en tot geestdrift geneygd zynde, bragt hy dit een en ander in den godsdienst over; dit alles gevoegd by de zeden van zyn land en van zynen tyd, en gepaerd met zyne reeds aengekweekte krygsverrigtingen en den ridderlyken zwaey zyner houding, maekte van dien ingebeélden heyligen een zeer zeldzaem postuur. Nonwelyks van zyne wonden hersteld zynde, begaf hy zich naer het klooster van O. L. V. van Monferrat, wapende zich als ridder der H. Maegd, trok pelgrims

kleederen aen, en vertrok naer het H. Land, alwaer hy in 1523 aenkwam.

In 1526 kwam hy in Spanjen terug, en ging, in zyn 33.e jaer, naer Alcala, om de wysbegeêrte te bestuderen. Hy kweekte er leerlingen aen, of, om beter te zeggen, vormde zich eenen aenhang, en, doór dezen ondersteund en geholpen, begon hy zich reeds met het onderwys te bemoeyen en godsdienstige leerwyzen in te stellen. Deze stoute en vermetele onderneming werd met eenige maenden gevang gestraft, en, by een openbaer regterlyk vonnis, werd aen hem en aen zyne aenhangers verboden, de godsdienstpunten, welke zy zelven niet verstonden, langer aen het volk, op eene verleydende en dweepzuchtige wyze, uyt te leggen of te verkondigen (1).

Ignatius, doór al deze tegenstrydigheden zich in zyne meening en voornemen bedrogen ziende, nam het besluyt om Spanjen voor eenigen tyd te verlaten, en zich naer Parys te begeven. Het is in die wereldstad, welke men met regt het broeynest der societeyt noemen mag, dat den nieuwen heyligen het voornemen nam, zyne studiën op nieuw te beginnen. Hy deéd dan zyne eerste studiën in het kollegie van Mon-

(1) Zie Baillet.

taigu, en, daar de geveynsdheyd en dweepzugt by hem reeds eenen diepen wortel geschoten hadden, bedelde hy van deur tot deur het noodige, om dit eene en ander door nederigheyd en schynarmoede te verbloemen.

Zyne wysbegeêrte (*philosophie*) deéd hy in het kollegie van Sinte-Barbara, en zyne godgeleerdheyd (*théologie*) by de predikheeren.

Het was in het kollegie van Sinte-Barbara dat hy wederom nieuwe aenhangers tot zich trok, en deze waren voornamenlyk : den H. *Franciscus Xaverius*, *Lefevre*, *Lainez*, *Salmeron*, *Robadilla*, *Rodriguez*, *Lejay*, *Codur* en *Brouet*. Ten eynde deze nieuwelingen door onwederroepelyke verbintenissen aen zich te hechten, bragt hy hun, op O. L. V. Hemelvaertsdag, in het jaer 1534, in de kerk te Montmartre, in de nabyheyd van Parys, byeen; en het was aldaer, dat Lefevre, die onlangs als priester gewyd was, de mis las. Na het eyndigen derzelve, deden zy allen, met luyder stemme, en voor het altaer, de gelofte, om eene reys naer Jerusalem te ondernemen, ten eynde de ongeloovigen van het Oosten te bekeeren; daer by voegende dat, by aldien zy dit niet zouden konnen ten uytvoer brengen, zy hunne diensten by den paus zouden aenbieden, en aen Zyne Heyligheyd den voor-

slag doen, om, op alle plaetsen waer hy hun zoude naertoe zenden, het uytvoerlyk werktuyg zyner bevelen te zyn. De eerste gelofte die zy gedaen hadden, werd niet bewerkstelligd; zy begaven zich dus langst Venetiën naer Romen, alwaer den heyligen Ignatius, benevens eenige zyner leerlingen, insgelyks tot priester gewyd werden. Hy stelde, by zyne aenkomst aldaer, aen Paulus den III een ontwerp van godsdienstige inrigting voor. Den paus gaf dit ontwerp, in 1539, ter naziening en overweging, aen drie kardinalen over. Den kardinael Guidiccioni, een hoog verdienstelyk man, en begaefd met een groot verstand en eene diepe kennis, verzette zich ernstiglyk en zelfs openbaerlyk tegen de oprigting van dit nieuw instituut; hy vervêrdigde zelf eene uytgebreyde verhandeling, om de redenen zyner tegenkanting te doen gelden, waer door hy het zoo ver bragt, dat de twee andere onderzoekers, door den drang van overtuyging, zich genoodzaekt vonden, het ontworpene voorstel van Ignatius, als niet aennemelyk te verklaeren (1).

Gedurende dit onderzoek, viel er eene gebeurtenis voor, welke den oorsprong was van het groot gezag, dat de jesuieten, in het vervolg, by het portugeesche hof

(1) Zie den opvolger van Fleury, boekdeel 28-139.

verwierven. Joannes den III, koning van Portugael, besloot om zendelingen naer Indiën af te veêrdigen. Hy gaf, ten dien eynde, last aen zynen afgezant tot Romen, om er tien op te zoeken die deze zending konden volbrengen. Dezen gezant, met name Mascarenhas, eenen voorzaet van den berugten hertog van Aveiro, was eenen der opperhoofden geweést van de voorheén beroemde zamenzweêring tegen den regerenden koning. Hy had met Ignatius kennis gemaekt (want soórt zoekt soórt), aen wien hy eenige zyner aenhangers of zoogenoemde leerlingen, uyt naem zyns meesters, verzocht. Ignatius stelde ter zyner beschikking Rodriguez, en Franciscus Xaverius, die den 15 maert 1540, uyt Romen vertrokken.

Rodriguez bleef in Portugael, en werd op eene behendige en listige wyze, den leermeester van Don Juan. Xaverius scheépte in 1541 te Lissabon in, om de barbarische volkeren te gaen beschaven, en de evangelische leer op de kust van *Comorin*, te *Malaca* en in de *Moluksche eylanden* uyt te breyden, en stierf in 1552 op een woest eyland in de nabyheyd van het Chineésche ryk, alwaer hy zeer verlangde de geloofsbelydenis over te brengen.

Den listigen en geslepenen Ignatius stelde alle mogelyke middelen in het werk om de hinderpalen, welke

de goedkeuring en instandbrenging van zyn instituut verhinderden, uyt den weg te ruymen. Het gelukte hem eyndelyk, doór, by de dry geloften van armoede, kuysscheyd en gehoorzaemheyd, welke de voorname grondzuylen der kloosterlingen zyn, eene vierde te voegen, welke bestond in eene volstrekte gehoorzaemheyd aen het pauselyk gezag, en Paulus III, door deze gelofte ten hoogsten gevleyd, en langst eene andere zyde gedurig gedrongen en aenzocht zynde door de aenhoudende bede van den kardinael Contaryn, eenen der begunstigers van Ignatius, keurde zyn instituut voor goed en lofweêrdig, by eene pauselyke bulle van den 27 september 1540; bepaelende echter het getal der geestelyke leden op zestig. Deze beperking van getal, was nogtans van geenen langen duer, daer er kortén tyd daer na, alwederom, doór eene dergelyke bulle toegelaten werd, aen de opperhoofden, zoodanige persoonen aen te nemen, als door hun zouden geschikt en noodzakelyk gekeurd worden tot aengroey en luyster van het instituut, te behooren (1).

Den nieuwen stamvader gaf aen zyn instituut den tytel van *Societeyt Jesu*, en, volgens dat stamwoórd, verkregen de aenhangers van Ignatius den naem van

---

(1) Zie de toelating van Clemens XIV.

Jesuieten, voortskomende van den naem eener kerk, aen Jesus toegewyd, welke men voor hun, te Romen, bestemd en in gereedheyd gebragt had.

Nouwelyks had Ignatius de goedkeuring en instandbrenging van zyn instituut van Paulus den III bekomen, of hy vleydde zich met den roem en vormde reeds de hooge gedachte over den aengroey zyner aenhangers; ten eynde dezelve, in al de gewesten der wereld te vespreyden; hun het volle gezag over het onderwys te zien verkrygen, en als leeraren in de bisschoppelyke scholen gevestigd te zien; en, inderdaed, zag men al deze groote voorspellingen van Ignatius welhaest vervult; zy wierden, buyten en behalven die groote voorregten, de biechtvaders en raedgevers der vorsten, de gunst uytdeelers en de volstrekte oppervoógden en bestierders van alle geestelyke en wereldlyke gebeurtenissen. Hy zag hun insgelyks eenen grooten naem verwerven, onmeétbare rykdommen in onroerende goederen bezitten, voordeelen van allen aerd verkrygen, de uytgestrektste en prachtigste gestichten bouwen, de grootste eerambten by de hoven bekleeden, met één woord, den grondsteen leggen eener altoosdurende en onvrikbare heerschappy.

Lainez, had zich reeds tot in het hof van Karel den V ingedrongen. Hy wierd zelfs gelast met de huwelyks

onderhandeling der dogter van den koning van Portugael met Philips den II, en aen hem de gunst toegestaen om de nieuwe koningin van Spanje te begeleyden. Die gunstige omstandigheyd opende, ter dezer gelegenheyd, aen de jesuieten den ingang in dit laetstgemelde koningryk, die, uyt erkentenis, al hun gezag by de andere hoven deden gelden, om de kroon van Portugael aen hunnen weldoener over te leveren. Het is dien zelfden Lainez, die, in hoedanigheyd van godgeleerden, en als afgezant van de pauzen Paulus den III, Julius den III en Pius den IV, in het concilie van *Trente* bytrad. Hy muntte er uyt door zyne kunde, door zyn verstand en vooral door zynen yver voor de ultramontanische eysschen. Na het concilie van *Trente* kwam hy in Vranckryk te rug onder het gevolg van den kardinael van Ferraro, en speelde in de byeenkomst te *Poissy*, eene zeldzame en tegelykertyd onbeschofte rol. Hy had de stoutheyd, om aen de koningin Catharina de Medicis te zeggen : dat het geene vrouw vrystond eene godsdienstige onderhandeling te verordenen, dat zy daer door een regt overtrad, dat alleen en uytsluytend aen den paus behoorde.

De opkomende societeyt ontmoette nogtans allerleyen tegenpoed in hare nieuwe opgerigte instituten. In 1548, was er te Salamanca eenen zeer vermaerden

predikheer, *Melchior Cano* genoemd, die, zoowel in wysheyd als in godvruchtigheyd uytmuntte; hy schilderde de jesuieten af als voorloopers van den antechrist; hy voorspelde de rampen welke zy aen kerk en staet zouden veroorzaken; hy voorzeyde ook, dat er eenen tyd zoude komen, dat zy het volk zouden misleyden, en aen de wettelyke monarchen en pauzen tegenstand bieden en hun gezag miskennen. Deze en andere gegronde beweégredenen van dien verlichten profeét, maekten op de inwoners van Salamanca eenen zoodanigen indruk, dat zy de jesuieten, de opvoeding der jeugd, zoowel als de leering der geloovigen ontzeyden (1).

Den aertsbisschop van Toledo, insgelyks misnoegd over het gedrag dezer nieuwe aenkomelingen te Alcala, alsook over hun prediken en biechthooren zonder zyne toestemming, vèrbood hun de uytoefening van alle priesterlyke diensten; hy sprak zelfs eenen kerkelyken ban uyt tegen een ieder, die zich by hun ter biecht zoude begeven, te gelykertyd aen alle pastors en andere geestelyke ordens, in zyn bisdom, verbiedende, de jesuieten in hunne kerken of bidplaetsen mis te laten lezen. Te Saragossa wierden

(1) Zie het koninglyk manifest.

zy eveneens alle kerkelyke bediening ontzeyd; men noodzaekte hun de stad te verlaten. Doch zy vonden welhaest eenen middel, om zich er wederom te vestigen; zy bezaten dien grond van staetkundige onderzoekingen en looze naspeuringen, welke zy altyd, in het vervolg, tot hun voordeel hebben weten te wenden, om de grootste hinderpalen te boven te komen (1).

In tusschentyd, dat dit kleyn onweder, langst eene zyde op hun losberste, had Ignatius, van Paulus den III, eene bevestigende bulle verkregen, gedagteekend den 15 november 1549. Zyne Heyligheyd verleende hun, onder andere groote voorregten, de vryheyd en onafhangelykheyd aen alle oppergezag, zoo geestelyk als wereldlyk, zoo wel voor hun eygen persoonen als goederen, hun insgelyks vrysprekende van alle onderwerping of ondergeschiktheyd. Hy verbood aen alle aertsbisschoppen en bisschoppen, mitsgaders aen alle magthebbende overheden, van welken rang en weêrdigheyd zy ook wezen mogten, de aenhangers van Ignatius eenig beletsel of verhindering te veroorzaken, of den minsten en geringsten tegenstand te bieden, het zy in hunne godsdienstige oefeningen, het zy in hunne kerken, huyzen, kollegiën

(1) Zie den opvolger van Fleury, 30.ste boekdeel.

en gestichten, als wel in het oprigten van allerley soort van instituten, op welke plaets en gewest zy zulks zouden noodig oordeelen dezelve te stichten (1).

Krachtens deze bulle bleven de jesuieten hun oppergezag behouden, in die landen, alwaer men zich blindelings, aen de besluyten van het hof van Romen onderwierp.

Al deze voordeelen waren nog maer voor Ignatius als zoo veel beschermende wapenen, waarvan hy, in het vervolg, en by voorkomende omstandigheden, vermeende gebruyk te moeten maeken; het gunstig oogenblik wachte hy dus af om alles, tot bevoordeeling en verspreyding van zyn instituut, te doen gelden en te bewerkstelligen. Hy had zich te Romen in aenzien gemaekt by den kardinael van Lorreynen, die hem beloofde, by zyne terugkomst in Vranckryk, in alles te bevoordeelen, zoo als dit ook werkelyk vervuld wierd, daer er, op het dringend aenhouden van dien kerkvoogd by het hof, door koning Hendrik den II, in january 1550, patentbrieven verleend wierden, by dewelke Z. M. de pausselyke bullen bekrachtigde en goedkeurde. De hoofden der societeyt dienden hunne patentbrieven by het parlement te

(1) Zie den gunstbrief van Clemens den XIV, 1773.

Parys in, hetwelk weygerde dezelve in te schryven. De arglistige en wederspannige jesuieten zagen, in deze weygering, hunnen hoogmoed gekrenkt, en begonnen hierop, by het hof, eenen tweedragt te zaeyen en de gemoederen op te hitsen, van die gene, die aen hunne dweep- en heerschzuchtige grondbeginselen geloof sloegen; en bragten het eyndelyk zoo ver, dat zy door hunne listen en lagen, brieven van *hoog-koninglyk bevel* verkregen.

Welk een vreemd en wonderlyk gedrag! Eenen hoop nouwelyks zamengerotte bedelende kloosterlingen, weten op eene listige wyze patentbrieven en hoogkoninglyke bevelen af te perssen en bullen te bemachtigen, welke niet alleen strydig zyn aen het gemeene welzyn, maer ook aen de wetten van het koningryk, en aen de verschuldigde ondergeschiktheyd der gezaghebbende geestelyke en wereldlyke overheden. Zy voegen de arglistigheyd by de dweepery, en gebruyken zelfs geweldige middelen, om zich in een ryk in te dringen en te vestigen, alwaer zy maer by toegevendheyd zyn geduld geworden; zy hitsen den koning tegen getrouwe magistraetspersoonen, die de steunpylaren van het ryk en de schragen van het koninglyk gezag zyn, op. Zie daer het schandelyk en verergerend tooneel, dat de So-

cieteyt Jesu, van hare opkomst af aen, de geheele wereld ten toon spreydt!

Het parlement, voor aleer verder te gaen, en om de zaek met een ryp overleg te behandelen, als ook om den koning tyd te geven de dwaling te ontdekken, waer zy hem ingewikkeld hadden, besloot de bullen der jesuieten, benevens hunne patentbrieven, aen den bisschop van Parys, en aen de faculteyt van godgeleerdheyd der zelfde stad, mede te deelen, om er over te beslissen als nae rade.

Zyne Hoogweêrdigheyd messire *Eustachius du Bellay*, bisschop van Parys, bragt zyn advies uyt in 1554, op de bullen, welke de jesuieten van den paus verkregen en bekomen hadden. Verontrust over hunne zonderlinge privilegiën, en nog meer over de vreémdheyd van hunne inrigtings verordéningen en toeëygening van gezag, verklaerde hy, met al de gehoorzaemheyd en den eerbied, welke hy aen den paus en aen den koning verschuldigd was, dat dit alles hem zeer vreémd voorkwam, en alle vastgestelde ondergeschiktheyd, zoowel aen kerk als staet verydelde en omverwierp; diensvolgens achtte hy het voor hoogst noodzakelyk, dat de nieuwe inrigtingen der jesuieten noch toegelaten noch aengenomen mogten worden.

Op den 1.^en december 1554, veêrdigde de faculteyt

van godgeleerdheyd te Parys, hare zoo beroemde, en sedert dien tyd, zoo dikwyls herhaelde beslissingen, uyt. Zy oordeelde, nae een diep en grondig onderzoek, dat de societeyt scheen gevaerlyk te zyn voor het geloof, hinderlyk aen den vrede der kerk, de omverwerping en vernietiging van alle andere kloosters tot doel te hebben; immers, meer geschikt te zyn om den geheelen bouw der kerk te doen wankelen, als om stichtelyke gebruyken in te voeren.

Het was krachtens deze beslissingen, dat den bisschop van Parys, aen de jseuieten alle kerk- en geestelyke diensten, in de uytgestrektheyd van zyn bisdom, verbood. Doch, de altoos wederspannige en ongehoorzame jesuieten, vestigden zich, om met de bisschoppelyke bevelen den spot te dryven, in den wyk van Sint-Germain, alwaer zy vermeenden buyten het gezag van den bisschop te staen, en gingen halstarrig voort in het uytoefenen hunner voorgenomene, en tegen kerk en staet strydende grondbeginselen. Wy halen hier niets aen, dan het gene beschreven staet in het leven van den heyligen Ignatius, door P. Bouhours; in de geschiedenis der stad Parys, boek 21; in den opvolger van Fleury, 30.e boekdeel; in de beschryving van du Boulay; in de registers van het parlement van Parys, en in de gedenkschriften van de Sorbonne.

Intusschen vermaende den stamvader Ignatius zyne aenhangers een gunstiger oogenblik af te wachten, hun, te gelyker tyd gelastende, in alles staetkundiglyk te werk te gaen; en, om hun te troosten over de geledene neêrlag, verkreeg hy van den geestelyken regtbank (*inquisitie*), in Spanje, een besluyt, het welk de beslissingen der faculteyt van de Sorbonne hekelde. Doch, dit besluyt viel in duygen, en verbryzelde zich van zelven tegen de Pyreneêsche gebergten. De jesuieten waren dus genoodzaekt zich schuyl te houden en den sluyer der stilzwygendheyd om te hangen. Men zag hun in Vranckryk niet meer verschynen, dan omtrent het jaer 1560.

De societeyt ontmoette in hare oprigtingen, in Portugael, niet minder tegenstand. Zy had, door de tusschenkomst van den hertog *Mascarenhas*, het oppergezag en bestuur gekregen over de publieke scholen, en te Conimbra over het kollegie van wysbegeêrte. De hooge-school dier stad, maekte tegenkantingen aen het bevel, dat zy in 1555 ontfangen had, nopens het aenveêrden der jesuieten. In 1562 deed het volk aen de vergadering der gedeputeêrden uyt al de steden van het koningryk, de hevigste klagten over de groote goederen, die deze geestelyken, in weynige jaren, aengeworven hadden, en over de slechte leerwyze, welke

men in hunne scholen genoot. Den 22 november 1630, verzamelden den edeldom en het volk van Porto, om eenpariglyk eene beraedslaging te nemen, tegen het oprigten en instandbrengen van scholen, doór deze geestelyken. Er wierden, ten gevolge van die beraedslagingen, zware straffen opgelegd aen een ieder die deze scholen zouden bywonen, of ouders, die hunne kinderen aldaer ter studie zouden zenden.

Volgen wy deze geestelyke mannen nu eens in de Nederlanden, en wy zullen hun aen de zelfde tegenkantingen en aen dezelfde tegenspoeden blootgesteld zien als in Vranckryk, in Portugael en in Spanje. Reeds in 1540, ontvlamde den oórlog tusschen Vranckryk en Karel den V. Den koning noodzaekte de jesuieten, onderdanen van het keyzerryk, zyne staten te ruymen. Het grootste gedeelte van hun, nam hunne schuylplaets te Leuven, met Domance, hun opperhoofd. Van Leuven verspreydden zy zich in Vlaenderen, en kregen er eene menigte aenhangers. Nae er eenigen tyd, zonder vaste woónplaets, verbleven te hebben, trachtten zy, doór geveynsde vleyery, eenige magistraetspersoonen te Doornyck, op hunne zyde te krygen. Deze heeren gaven zich veél moeyte om aen hunne begunstigden een kollegie aen te schaffen, doch vruchteloos. De inwoners, overtuygd zynde

dat die vreémde gasten meer kwaed als goed verspreyden zouden, bragten daer tegen in het verbod van den koning van Spanje : « *Dat er in de uytge-* » *strektheyd der Nederlanden geene nieuwe oprig-* » *tingen mógten gesticht worden, dan die gene,* » *welke doór zyn uytdrukkelyk bevel, zouden toege-* » *laten worden.* » (1)

In afwachting van gunstiger omstandigheden, begonnen deze zwervende geestelyken te prediken en alle priesterlyke oefeningen waer te nemen, zonder de toelating der bestaende kerkelyke overheden; zich steunende op hunne privilegiën, welke hun het regt gaven om, zonder toestemming der bisschoppen of pastors, overal het geestelyk ambt uyt te oefenen. Den aertsbisschop van Kameryk, over deze stoutheyd en overweldiging aen het geestelyk regt, onderrigt zynde, verbood hun striktelyk, doór een byzonder bevelschrift, zich verder te verstouten het herderlyk gezag en de priesterlyke ambtsverrigtingen uyt te oefenen.

Nieuwe listige streken wierden al wederom doór de jesuieten ingespannen. Ignatius liet te Romen, doór den kardinael Carpi, aen den pausselyken gezant

(1) Zie 3.e boekdeel van de geschiedenis der Societeyt.

te Brussel, schryven, met dringende aenmaning om de voorregten der jesuieten te handhaven; hy verkreeg ook aenbevelingsbrieven van de koningin van Spanje. Met behulp dezer magtige voorspraek verkreeg de societeyt, van Philippus den II, gunstbrieven, om hare stichtingen, in de Nederlanden, te bevoorregten. Deze brieven wierden aen vyftien landschappelyke geregtshoven toegezonden, met last, om aen de verwervers derzelve, al de voorregten te laten genieten, welke hun door gemelde brieven vergund wierden. Dit zyn de oorsprongelyke tytels der jesuieten in de Nederlanden.

Den heer Grebert, geheymschryver des konings, by de Staten van Vlaenderen, heeft in 1755 duydelyk bewezen, dat de patentbrieven, waervan wy zoo even gesproken hebben, nimmer, by eenig geregtshof, in de Nederlanden, zyn geboekt of ingeschreven geworden. Hy verzekert daerby, dat hy deze zaek niet bewaerheyd, dan nae alvoorens de noodige onderzoekingen gedaen te hebben, om het gebrek van bekrachtiging te bevestigen. De jesuieten, zeyde hy, konnen geen wettig verblyf in deze provinciën hebben, dewyl de bekrachtiging hunner patent- of gunstbrieven ontbreekt, hetwelk het hoofdzakelykste is tot instandbrenging van al hoegenaemde instituten.

Ignatius, die sedert lang werkzaem was om aen de societeyt bestendige en duurzame oprigtingen in Vlaenderen te bezorgen, zond Ribadeneira naer Antwerpen, alwaer Philippus den II toen zyn hof hield. De zoogenoemde luttersche kettery, welke zich in de omstreken begon te verspreyden, diende aen Ignatius tot een gunstig voorwendsel om zyne diensten en die der societeyt aen den vorst aen te bieden. Hierop wierd hun geen ander berigt gegeven van wegen den monarch, als dat zy hun verzoek schriftelyk moesten indienen, om aen de Staten van Vlaenderen toegezonden te worden. Nouwelyks hadden de Staten dit verzoekschrift ontfangen, en de voorstelling der jesuieten rugtbaer gemaekt, of de bisschoppen, de pastors, de magistraten, de geestelyken van alle ordens, het volk zelf stelden zich tegen de instandbrenging van eenige jesuietische oprigting. Men sprak van niets anders dan van de ontstane onlusten door hen te Doornyk aengestookt en veroorzaekt, en der oproerige bewegingen te Saragosse. De overheyd bragt, onder andere redenen, nog by, dat de privilegiën der jesuieten het regt der bisschoppen en andere geestelyke ordens omverwierp en verydelde. Ribadeneira stelde zich trotselyk en met verhevenheyd tegen deze algemeene tegenkantigen, staende houdende dat men de privilegiën

zyner societeyt niet kon aenranden, zonder de almagt van Jesus-Christus aen te randen, waermede den paus bekleed was. Noch deze verhevene gezegdens van Ribadeneira, noch zyne geslepene kunstgrepen, vonden by den raed van Vlaenderen geenen ingang. De jesuieten wierden weggezonden.

De bitterheyd van zoo veel ongenade en tegenspoeden doór de jesuieten in Vranckryk, in Vlaenderen, in Spanje en in Portugael beproeft, wierden eenigermate verzacht, doór de overheerlyke en prachtige gestichten, welke hunnen stamvader, hun te Romen, had weten te bezorgen. Die arme man had het, doór behulp van almoezen, giften en geschenken, welke hy op eene behendige wyze van onderscheydene persoonen had weten te verkrygen, zoo ver gebragt, dat hy twee prachtige kollegiën, het Romeynsche en het Germanische, had laten bouwen, als ook eene zeer schoone en uytgestrekte buytenplaets. Deze en meer andere gestichten, hadden de jesuieten het gemak verschaft van zich te Romen, met zes honderd in getal, op te houden en te verblyven.

Intusschen voelde Ignatius, de ziel en den steunpylaer van dit groot lichaem, dat zich al meer en meer, in de onderscheydene gewesten der wereld verspreydde, dagelyks zyne gezondheyd verslappen. Hy

zag den dood, met een gerust oog, als eenen waren philosoóf, te gemoet, en verliet het leven zonder leedwezen.... Hy had de vervulling gezien van dry zyner meestgewenschte hoofdpunten, te weten: zyn boek van *Geestelyke Oefeningen* doór den H. Vader goedgekeurd; zyne societeyt doór den zelven bevestigd en bekrachtigd; en, eyndelyk, zyne *Grondregels* algemeen gemaekt. Dit een en ander zullen wy hier, voor en aleer verder te gaen, laten volgen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Geestelyke Oefeningen van den heyligen Ignatius, en de Grondregels zyner Societeyt.

DEN heyligen Ignatius liet by zynen dood twee even vermaerde boeken aen zyne bedroefde discipelen achter : 1.° zyne *Geestelyke Oefeningen*, welke hy, in zyne eerste eenzaemheyd, had opgesteld; en 2.° zyne *Grondregels*, welke nogtans, doór onderscheydene schryvers, aen Lainez, tweede opperhoofd der jesuieten, toegeëygend worden.

Daer Ignatius eene sterke inbeéldingskracht bezat, en zyne gedachten gedurig vol krygsverrigtingen waren, stelde hy zyn eerste werk in dien zelfden zin op. Hy verbeélde er den Zaligmaker, niet als eenen vredelievenden menschenvriend, maer onder de gedaente van eenen krygszugtigen vorst, die zyne onderdanen uytnoodigt om hem te volgen in eene krygsonderneming tegen den duyvel, zynen vyand. Hy schildert deze beyde vyanden af als twee groote mogendheden, die zich onderling den oórlog verklaren, en tegen malkanderen te velde trekken; zyne discipelen zyn

zyne soldaten, en hy vermaent hun om dapperlyk te stryden, op hoóp van groote belooningen. Dusdanig is, in één woórd, den kortbondigen inhoud der *Geestelyke Oefeningen* van Ignatius. (1)

Zyne discipelen houden staende, dat God aen hem de mysteriën of geheymen van de H. Dryvuldigheyd, op eene klare en duydelyke wyze hadde veropenbaerd, en dat hy, diensvolgens, op dat diepzinnig geheym een overtreffelyk werk had opgesteld, dat ongelukkiglyk verloren geraekt is. Men verzekert nogtans, dat de wonderschryvers Hardouin en Berruyer, hetzelve weder gevonden hebben.

De geschiedschryvers zyn het ook niet eens, omtrent den waren opsteller der jesuietische *Grondregels*. Er is, volgens hun, te veél scherpzinnigheyd, kracht en geest in, en eene al te fyne staetkunde, om uyt de pen van Ignatius te zyn voortgevloeyd; hy was wel een doórslepen en vindingryk vernuft, doch bezat evenwel maer een zeer middelmatig verstand. Den benedictyner Constantinus Cajetan, den zelfden die de *Geestelyke Oefeningen* terug gevorderd had, als een werk zynde doór eenen zyner medebroeders opgesteld, beweêrd, in zynen *Vindex Benedictinorum*,

(1) Zie de beschryvingen van de jesuieten Maffée, Bouhours en Orlandin.

dat Ignatius zyne *Grondregels*, volgens die van den H. Bernardus, ingerigt had, en dat dezelve doór vier benedictyners, op den berg Cassyn, waren opgesteld. Doch, sedert de ontstane regtsgedingen, welke men aen het instituut en aen de societeyt gedaen heéft, is er geen eenen benedictyner meer geweést, die er op gedacht heéft om zich dit werk toe te eygenen, het welk hun, ten anderen, ook nimmer toebehoord heéft.

Bynae al de schryvers eygenen de *Grondregels* der societeyt aen Lainez toe. Het is, in die *Grondregels*, dat het ingeworteld kwaed gelegen is, en de natuurlyke bronader der wanorders, welke men, meer dan twee honderd jaren, met regt en billykheyd aen de jesuiten verweten heéft. Laeten wy eens eene ontleding doen van dit instituut, het welk alle geleerde mannen verontweêrdigt heéft; onderzoeken wy in hoe verre het een vyand is van alle beschaefde volkeren, van alle regtschapene en weldenkende lieden; vestigen wy insgelyks ook onzen aendacht op hoedanige wyze dit instituut nae de alleenheersching tracht en alle geestelyke en wereldlyke magten wilt omvangen en onder hun gezag doen bukken. Wy zullen niets aenhalen dan het gene getrokken is uyt de negen boekdeelen in-12, die over het instituut der jesuiten handelen, en doór hun, in 1535, te Antwerpen, ter drukpers besteld zyn geworden.

1.ste *Punt.* Om tot de algemeene alleenheersching te geraken, moesten zy, natuurlyker wyze, eerst beginnen met de menschen te verleyden, om dezelve tot hen te lokken, doór hun een verheven denkbeéld voor oogen te stellen van de wonderbare magt van hun instituut. Zy hebben zich ook, inderdaed, van dit krachtig middel weten te bedienen, doór overal af te kondigen en te verspryden, dat de instandbrenging van hunne orden, de inrigting hunner regelen en de overvloedige voorregten, welke een ieder, die in de societeyt zoude aengenomen worden, stonden te genieten; dat dit alles doór Gods ingeving geschiedde, en doór den Zaligmaker en de H. Maegd was voorgeschreven. Men leést, onder anderen, in hunne privilegiën, de volgende :

« Dat Jesus-Christus ieder jesuiet die sterft te gemoet komt. » — « Dat binnen de 300 eerste jaren » van de oprigting van het instituut, geen' eenigen, » die er in aengenomen is, zal verloren gaen of buyten » den hemel gesloten worden, en gevolgelyk de eeuwige » gelukzaligheyd genieten. »

By deze gelenheyd gelooven wy hier te moeten opmerken : of de heeren jesuiten ter goeder trouw gelooven, dat hunne makkers Jan-Baptist Gerard, Gabriël Malagrina en Herman Busenbaum, niet gloeyend verdoemd, geroosterd en gebraden zyn, niettegen-

staende hun brevet van jesuiet? Evenwel, hebben zy menigen bygeloovigen, in hunne netten gevangen. Er was eenen, onder anderen, die zyne zinnen gedurig op dergelyke dwaze privilegiën stellende, den naem van Ignatius op een stukje papier schreef, en het vervolgens in eenig vocht liet weeken, om het aen zyne stervende biechtelingen te kunnen inspuyten, of op de eene of andere wyze in het lichaem te krygen, als moetende dit stukje papier tot vrygeleybrief of paspoort dienen, naer de andere wereld.

2.e *Punt.* Doór in de societeyt zoowel de vorsten als het volk tot zich te trekken, was voor hun van het hoogste belang, doch vooral droegen zy de grootste zorg om aen hunne nieuwe aenkomelingen het doelwit en den aert van het instituut niet te laten doór-gronden. Hunne regelen, welke zy *algemeene regels* noemden, bevelen wel uytdrukkelyk van aen niemand de grondwetten noch de privilegiën van het instituut bekent te maken. Men kan hun dit regt laten wedervaren dat zy nimmer dien regel overtreden hebben. Men oordeele dus doór het wonderlyk geheym, dat zy ten dien opzigte in acht namen, hoedanig het met zaken van grooter belang moest gesteld zyn. De jonge je-suieten zelven, kenden het fyne dier grondregels niet, welke men voor hen verborgen hield. En, welke vrees

moesten die geheymen en die staetkundige mengelingen, aen de vorsten niet te wegebrengen? Hoe zeer waren zy niet strydig aen de wetten van eenen beschaefden staet? Welk hinder en nadeel kon er niet uyt voortspruyten, voor die genen, die in dat geheymzinnig instituut waren ingelyfd, voor hunne familiën, en voor de rust en vrede der burgers in het algemeen?

3.e *Punt.* Veranderlyk te zyn, was het wezenlyk doelwit hunner societeyt. De jesuieten genoten de vryheyd, hun instituut, volgens hun goeddunken te veranderen, en zelfs te hervormen ingevolge de verschillendheyd hunner belangen, of naermate het de tyds of plaetselyke omstandigheden het vereyschten, en zulks zonder voorkennis of toelating van wien het ook wezen mogt, en zonder de volmagt van eenig geestelyk of wereldlyk gezag te moeten inroepen. Zie hunne bullen en privilegiën door Paulus den III, in 1543 en 1549 toegestaen, en die van Gregorius den XIII, in 1682 en 1684. Niets is immers gemakkelyker dan deze wyze van doen in het werk te stellen; zy konnen de gedaente en den vorm van hun instituut veranderen zoo als zy het goeddunken; zy konnen alles draeyen en wenden ingevolge den tyd en de plaetselyke omstandigheden, zoo als dit het

best met hunne eygene belangen overeenstemt. Maer ook, wat voor mannen zyn het, die, in een beschaefd land, in hunne inrichtingen geene vastigheyd hebben; die alleen dien onveranderlyken regel voor wet houden, welken hun eygenbelang vordert? Welke mannen in eenen staet, tegen wien de overheyd geene bestendige voorzorgen nemen kan, die alle maetregelen kunnen verydelen, doór 's anderendags een nieuw instituut in plaets te stellen van dat gene, dat van daeg op eenig misdryf is bevonden geworden? Welke mannen zyn die gene, die meester zyn van beurtelings het *ja* en het *neen* tot regel te houden; en die, naer hun goeddunken, van wetten en gebruyken kunnen veranderen? Is eene societeyt van dien aerd niet regtstreéks onovereenbrengbaer met de goede orde van eenen staet, welkers zekerheyd gedurig afhangt van de bestendigheyd der wetten, en van den overanderlyken stand der onderscheydene maetschappelyke kringen, waervan denzelven is zamengesteld? Is een zoodanig instituut niet veel eer in staet om de eensgezindheyd der bewoners van een land te stooren, den heerschenden vrede te verderven, en er vroeg of laet eene algemeene omwenteling te veroorzaken?

4.° *Punt.* De societeyt kon en vermogt uyt krachte van den aert des instituuts, mannen van allen stand

en rang, by haer inlyven, van alle godsdienstige belydenissen, geestelyken en wereldlyken, getrouwden zoo wel als ongetrouwden, keyzers en koningen, pauzen, bisschoppen en prelaten; zoo dat men kon jesuiet worden, zonder gelofte van armoede en van zuyverheyd gedaen te hebben, zelfs zonder de kleeding van de societeyt te moeten dragen; de eenige gelofte bestond in eene volstrekte gehoorzaemheyd aen het opperhoofd, en dit was voor hun de grondzuyl van al hunne groote ondernemingen. Van daer al die kollegiën, die ontelbare kweekscholen van jonge priesters, aen de jesuieten toebehoorende, ten eynde onder hunne heerschappy, lieden van allerley rang en geboórte, van hunne tederste jeugd af aen, op te kweeken, naer hunnen zin te vormen, en de societeyt ondergeschikt te maken. Van daer, die overal opgerichte biechtstoelen; die zóogenoemde godsdienstige vergaderingen van allerhande soórt, alles deelde in dezelve mede: men zag er van groote heeren, en van ambachtslieden, van scholieren en van dames, van soldaten en van burgers. Byna overal waren zy de meesters over de opvoeding der jeugd, en de algemeene gewetensbestuurders. Wy willen hier, in het voorby gaen, maer eenige schetsen geven van hunne reeds aenvangelyke heerschappy.—Men kent genoegzaem de strenge

dienstbaerheyd, of om beter uyt de drukken, de slaverny, waerin zy de Indianen van beyde geslachten, gekluysterd hielden, en onder hun dwingend gezag stelden. Het is wereldkundig en algemeen geweten, dat de jesuieten, in de grootste koophandel steden, zoo als Londen, Amsterdam, Marseille, Venetiën, Antwerpen, enz., handlangers hadden, die zy met den naem van de *onzen* bestempelden, en die voor hun den koophandel enz. dreeven. Men weét ook dat in 1759, het portugeésch ministerie, eene genueésche familie liet in hegtenis nemen, die, sedert de verbanning der jesuieten uyt dat koningryk, zich te Lissabon was komen vestigen, om, onder haren naem, hunne zaken voort te zetten en te besturen. Eenige jaren naderhand, nam men te Madrid een' voornaem persoon in verzekering, die den algemeenen agent en brievenwisselaer was, der uyt Portugael verjaegde jesuieten.

5.° *Punt.* De heerschzuchtige societeyt drong hare verwaendheyd zoo ver, dat zy onder hare beheersching en bedwang, de grootste monarchen der wereld trachte te krygen. Zy telde onder haer genootschap reeds keyzers, koningen, pauzen en bisschoppen. De keyzers Ferdinand den II en Ferdinand den III, hebben hunne namen op de registers der societeyt ingeschreven. Si-

gismundus den III, koning van Polen; eenen hertog van Savoyen; de koningin, echtgenoote van Karel den IX, koning van Vranckryk; de moeder van den keyzer Rudolphus; den paus Clemens den XI, verheerlykten zich allen met den naem van medebroeders en medegezellinnen van de societeyt te zyn. Vranckryk heéft zich lang herinnerd aen de afgeperste en gedwongene gelofte van gehoorzaemheyd, welke pater Tellier van Lodewyk den XIV, op het eynde zyner regering, afvorderde. Er zyn nog onzer tydgenooten, die eenen dolphyn van Vranckryk, met de kleeding van jesuiet, te Versailles, hebben omhuld gezien. Bewyzen al deze daedzaken niet, hoe zeer de oppermagt, of veeleer de algemeene beheersching der societeyt, voor kerk en staet, gevaerlyk en verschrikkend wezen moet? Is het niet wonderbaer, dat men, in wel bestuurde regeringen en staten, opzyde der vorsten, die, uyt hoofde hunner naeuwgezetheyd van conscientie, of uyt de zwakheyd van hun verstand, of zelfs uyt oorzake hunner natuurlyke onvermogens, biechtvaders toelaet, die hunne monarchen misleyden, hun aen den lydraed van hunne dweeperyen vastkluysteren, hun doór eene gelofte van blinde gehoorzaemheyd onder hunne wetten stellen, en hun slavelyk aen uytwendige pligtplegingen eener dwaze, belagchelyke en eygendunkelyke godsdienstigheyd, onderwerpen?

6.^e^ *Punt.* Het instituut bevat in zyne volle uytgestrektheyd vier klassen. In de eerste klasse verbint men zich aen de societeyt, zonder dat de societeyt verbonden zy. Intusschen, kan een ieder, voor de belangen der societeyt, jesuiet zyn, en kan ook, voor die zelfde belangen, ophouden het te zyn.

De tweede klasse is zamengesteld uyt diegene, die, doór de grondregels van het instituut, met den naem van jesuieten-kweekelingen, studenten of regenten bestempeld zyn. Het is die tweede klasse, die de kern der societeyt uytmaekt. Het waren die zoogenoemde studerende jesuieten, die de echte eygenaers geweést zyn van de onschatbare rykdommen der societeyt, van de goederen der kollegiën, van de inkomsten der huyzen, en over de groote giften die er aen verknocht waren. Doch, zy waren er maer de gebruykers van, en konnen in geene deelen erover beschikken. Het waren de kloosterlingen, die zoogenaemde armoedige bedelaers, die het uytsluytend beheer over die goederen hadden, waervan het opperhoofd of den generael, den hoofdkassier was. Zoo dat die studenten, even als nieuwe Tantalussen, die by hun geld gebrek lyden, maer alleenlyk in verbeélding ryk waren.

De derde klasse der jesuieten is die der medehelpers (*coadjutors*), die verdeeld waren in geestelyken en we-

reldlyken. De geestelyken moesten priester, en genoegzaem onderrigt en ervaren zyn om biecht te hooren, te prediken en te onderwyzen. De wereldlyke wierden eygenlyk leekenbroeders genoemd. De geloften dier beyde klassen van medehelpers wierden in het openbaer gedaen, en doór eenen bemachtigden jesuiet, van het opperhoofd, afgenomen; maer, hoewel deze gelofte in het openbaer geschieden moest, kon dit nogtans eenvoudiglyk en zonder de minste plegtigheyd geschieden, en zulks door de gedachtelyke voorbehouding van den verbondenen, of doór de stilzwygende voorwaerde der societeyt.

De kloosterlingen, die zich aen de vier geloften verbonden hadden, maekten de vierde klasse der societeyt uyt. Zy alleen waren er den grondsteen, den steunpylaer en het wezen en bestaen van. Deze beroemde keurbende was, doór haer vernuft, doór hare geslepenheyd, doór hare staetkunde en door hare leerwyze, als het ware, den verborgen en geheymen raed der societeyt. Uyt het duystere gewelf hunner onderaerdsche vergaderplaetsen, voerden zy het bestuur over 20,000 hier en daer op den ganschen aerdbodem verspreyde menschen, die zy dwongen, hunne bevelen te gehoorzamen. Alles moest onder hun yzeren juk buygen; de blindste gehoorzaemheyd, en eene schandelyke

onderwerping en dienstveêrdigheyd, was het lot der andere slaefsche jesuieten. Zy namen de grootste voorzorg in acht, op dat niemand hunne verborgene geheymen en beraedslagingen zoude te weten komen; zy deelden dezelve alleen mede aen mannen, die, of uytmunten in verstand, of beroemd door hunne hooge geboórte, of aenbevelingsweêrdig door hunne rykdommen waren. De eerste bragten veél toe om het instituut eenen grooten naem te verwerven; de tweede gebruykten hun gezag om hetzelve te verbreyden en voort te planten; terwyl de derde, doór hunne rykdommen, het welzyn en de instandhouding ervan bevorderden. Dit is de bekentenis, die weleer eenen nieuw aengenomen jesuiet, doór Clemens den XIV, in een talryk gezelschap liet hooren: « Wy hebben, » zeyde hy, by ons alleen mannen van groot vernuft, » of van eene hooge en luysterlyke afkomst, of zulke, » die hunne koffers wel voorzien zyn. » Eenen persoon uyt het gezelschap, bywien den leegen stand van den nieuwen jesuiet zeer wel bekend was, zeyde tot hem: *En gy, pater, gy zyt zeker ook van eene luysterryke afkomst?*

7.e *Punt.* Het is doór de grondregels bewezen, dat de societeyt diegenen wederom mogt aennemen, die zy weggezonden had. Van welk hulpmiddel was dit wederzydsch vermogen niet, zoo wel in het vak van

staet- en regeérkunde, als wel eenen trek van slimheyd en doórslepenheyd, om er, by voorkomende gelegenheden, gebruyk van te konnen maken? Het diende hun ook in het beheer hunner geldmiddelen, zoo als wy welhaest zullen aentoonen. Vereyschten de staetkundige belangen der societeyt dat er, by voorbeéld, in het een of ander gewest aengekleéfde verblyfhouders wezen moesten, die, zonder den schyn te hebben van tot het instituut te behooren, behendiglyk de zaken ervan waernamen; aenstonds wierd er, doór het opperhoofd, eenen welafgerigten en zekeren persoon afgeveêrdigd, die, voor eenigen tyd, van zyne geloften wierd ontheven, doch altyd aen hem verbonden bleef doór die van strikte gehoorzaemheyd; en het was ingevolge deze geheyme schikkingen, dat hy zynen kloosterling aen het wereldlyk leven overgaf, tot dat hy zyne zending volbragt had. Was er, insgelyks, eene groote erfenis in te zamelen, aenstonds wierd den jesuiet, die er de erfgenaem van was, weggezonden. Doch, altyd doór zyne geloften verbonden zynde, was hy van dezelve maer alleen ontslagen, voor den benoodigden tyd ter inzameling van die erfenis, en onder de strikte voorwaerde, van zyne georvene goederen in behouden have over te brengen. Begeêre men voorbeélden hiervan, deze ontmoet men

voor eerst by pater Grebert, voor wien de vlaemsche jesuieten zich zoo veél moeyte gegeven hebben. Na dertien jaren in de societeyt al de ambtsbetrekkingen van geestelyken medehelper (*coadjutor*) vervuld te hebben, wierd hy, op eene looze en behendige wyze weggezonden, ten eynde eene altoosdurende gifte, van zyne moeder, by levenden lyve, af te vorderen; welke gifte hy vervolgens aen het instituut moest overmaken (1). De geschiedenis van den graef Zani, van Bologne, in Italië, levert nog een gedenkweêrdig voorbeéld op, van den diepuytgevonden list, dier wegzendingen. Na elf jaren jesuiet geweést te zyn, noodzaekten hem de oversten der societeyt, dezelve voor eenigen tyd te verlaten, om de nalatenschap van zynen overleden' vader te verzamelen, en vervolgens in hunne koffers te storten. Dit bevel wierd letterlyk nagekomen en vervuld (2).

Nog eens, wat moet elk' beschaefde natie van dit ondoórgrondelyk instituut niet denken? Een instituut waarin niets bestendig is, zoo wel voor den staet, de persoonen als het fortuyn van ieder burger; een instituut, dat van de eerste jaren eener weynig naden-

(1) Zie het regtsgeding van d'Argentré.
(2) Zie de zedenkundige praktyk der jesuieten.

kende jeugd zoekt gebruyk te maken, om dezelve tot zich te trekken, en om van deze onbedrevenen, altoosdurende geloften af te perssen, waervan het, naer zyn goeddunken, gebruyk maekt; een instituut, dat het algemeen vertrouwen en de zekerheyd der familiën bedriegende, doór gelykvormige geloften aen die der andere klooster ordens voor te stellen, evenwel geen ander doelwit beöogd, dan burgers te vormen, die in den wereldlyken staet konnen terug keeren, of vrye persoonen aen te nemen, die zich, niettegenstaende hunne gelofte van zuyverheyd, in den huwelyken staet mogen verbinden, de huwelyksgiften, de deelbare goederen, en de familie voorwaerden omver werpen en verydelen; een instituut, dat onder deze onderscheydene begochelingen geen' andere bedoeling heéft, als om zyne heerschappy, zyne overwinningen en zyne rykdommen uyt te breyden; een instituut, dat in zyne wetten, in zyne geloften, in zyne leden, in geheel zyn wezen en bestaen, niets dan onzekerheyd, veranderlykheyd en misleyding aen den dag legt; een instituut, waerin alles geheymzinnig behandeld word; want, het opperhoofd dat al de geloften bestuurt, ontvangt hy ze of niet? Zyn deze geloften wettig of zyn zy het niet? Is men priester of geestelyken, na dezelve gedaen te hebben, of is men

het niet? Is men het voor altyd, of kan men ophouden het te zyn? Is men maer gewonen kweekeling, student of regent, of is men als zoodanig, doór het instituut, wettiglyk aengesteld? Is men geestelyken of wereldlyken medehelper (*coadjutor*), kloosterling aen vier of dry geloften verbonden? Welk eene zeldzame dubbelzinnigheyd! welk eenen afgrond van duysternissen, eenen doólhof van verwarring, en eenen poel van wanorde!!!

8.° *Punt.* De gansche uytgebreyde societeyt wierd doór eenen generael bestuurt, en doór provincialen en rektoren, die zyne adjudanten zyn. Den generael was het opperhoofd der gansche legerschaer; de provincialen waren aen het hoofd van elk landelyk gewest geplaetst, en de rektoren hadden het bestuur over de huyzen, kollegiën, gestichten en zendingen, als ook over de noviciaten of den proeftyd der kloosterlingen, en anderen. De overige ondergeschikte overheden waren als de spil, waerop het geheele vaste werktuyg van dit bestuur draeyde. Deze minderen waren in briefwisseling of in onderhandeling met de rektoren, de rektoren met de provincialen, en deze laetste met den generael.

Den generael was, krachtens de grondregels van het instituut, voor zyn leven lang, aenblyvend opper-

hoofd. In hem alleen was al het gezag besloten. Zyne magt was onbeperkt; zy strekte zich uyt over de zendelingschappen, de kollegiën en de kloosters; over het bestuur in het algemeen, en over de persoonen en zaken in het byzonder; immers over alle roerende en onroerende goederen. Hy was hoegenaemd geene rekenschap verchuldigd. Hy was het die alleen het vermogen had de provincialen en rektoren te benoemen, dezelve tot hunne bestemmingen te roepen, of ze wederom, volgens zyn goeddunken, af te danken. Ook plaetste hy, volgens zyn goedvinden, de andere ondergeschikte officianten, en gaf aen dezelve, ingevolge zynen wil, de noodige bemachtiging. Hy koos uyt zyn talryk legioen, zyne medehelpers en aenhangers, en deze waren verpligt aen hem alle geheymen en verborgenheden te openbaren, en als bespieders te dienen van al het gene hun toevertrouwd en opgelegd was.

Het is die zelfde willekeurige magt, die de kollegiën en gestichten aenneémt, welke de societeyt aengeboden worden; die er de voorwaerden van regelt, de professoren, de biechtvaders, de studenten en verdere bedienden van benoemt, hun gezag, naer zynen eygen' wil uytbreydende of beperkende. Het is in zynen naem en onder zyne bevelen, dat de rektoren de gebouwen

besturen en de inkomsten regelen. Het is hetzelfde met de zendelingschappen : hy zend er zulkdanige persoonen naer toe als hy raedzaem vind te behooren, en roept ze ook naer zyne begeêrte terug. Al zyne aenhangers geven hem kennis der zaken, welke onder hun beheer staen, alsmede van de penningen, die zy onderhanden hebben. Het word hun striktelyk aenbevolen menigvuldige berigten aen den generael in te zenden, en 's wekelyks, of uytterlyk alle maenden, schriftelyke rapporten te laten toekomen, op dat hy konne oordeelen of zyne bevelen rigtig worden uytgevoerd.

Den generael is den eenigen eygenaer van al de goederen der societeyt, hy is den controleur generael, den oppergezaghebbenden bestuurder en den algemeenen en byzonderen intendent der schatkist. Alwie goederen koopt of verkoopt, van welken aerd dezelve ook wezen mogen, doet het uyt zynen naem, en krachtens de aen hem verleende volmagt. Aen hem alleen behoort het regt van verkoopen, vervreémden en ruylen, zoowel der meubelen, grondeygendommen en huyzen, als van al andere bestaende roerende of onroerende voorwerpen; en dit alles, zonder voorafgaend berigt, en zonder eenige regterlyke voorkennis. Van hem hangt ook de magt af om voorwaerden en kontrakten aen te gaen, en te sluyten, en, elk kontrakt of voorwaerde, die

zonder zyne toestemming, doór eenen der provincialen of andere hoofdbestuurders, zouden aengegaen zyn of gesloten, kan verbroken en van geender weêrde verklaerd worden. Hy kan insgelyks, volgens zyn welgevallen, de bestemmingen der gedane giften aen de kollegiën en gestichten veranderen, en dezelve tot andere eynden gebruyken, zonder zich aen den uyttersten wil van den testamentmaker, of aen de volstrekte bgeêrte van den stichter, te stooren. Met één woórd, het opperbestuur der goederen berust onder de magt en in de handen van den eenigen generael. Het is eygenlyk onder hem dat al de schatten van de gansche societeyt berusten, en hy kan er meesterlyk over beschikken, zonder aen eenige wet verbonden te zyn.

9.° *Pun*t. Den generael de plaets van God bekleedende, en den stadhouder van Jesus-Christus zynde, zoo is het voor ieder jesuiet, volgens de grondstellingen der societeyt, eenen volstrekten pligt, van hem in alles, en voor altyd, zonder wankelen en zonder achterhouding, zoo wel in onverschillige als in gewigtige en belangryke zaken, te gehoorzamen. Het is, ingevolge deze onderwerpende en slavelyke grondregels, dat de geheele leéfwyze, het geheele bestuur, en, als het ware, de uytgestrekte regeringsvorm van dit kolossale ligchaem, betrekkelyk de persoonen, gewend

word. Den generael oefent op ieder jesuiet het onbepaeldste gezag, daer hy denzelven als een bloot werktuygelyk ding, en als een onbezield ligchaem beschouwd; dus vordert het instituut, dat ieder jesuiet, van den eersten stap, die hy in het proefhuys stelt, tot zynen dood toe, in de onverschillige klasse gerangschikt worde, en dat hy zich blindelings, zonder morren of tegenspreken, aen den wil van den generael onderwerpe.

Den generael heeft alleen de magt en de bevoegdheyd om allerhande slach van persoonen in de sociteyt aen te nemen, en, wat hunne goederen aenbetreft, hy beslist over den tyd, wanneer den aengenomen jesuiet van dezelve moet afstand doen, alsmede over de bestemming derzelve, en het gebruyk welk hy noodig oordeelt ervan te zullen maken. Hy is insgelyks regter over alle hoegenaemde geschillen, zonder iemand, deswegens, te moeten raedplegen; zyne beslissing is souvereyn; het word zelfs aen ieder jesuiet verboden, zich op het pausselyk gezag te beroepen, op straffe van kerkelyken ban (1).

Wat de denk- en leerwyze der jesuieten aenbetreft, zy moeten, ingeval er eenen onder hun mogt bevon-

(1) Zie hunne bulle van 1540.

den worden, die, op eenige stoffe, een verschillend denkbeéld of gevoelen had, met het gene de kerk en hare leeraers, algemeenlyk erover denken, vermag dit geschilpunt niet aen de oordeelvelling der kerkelyke opperhoofden onderworpen worden, maer aen de verklaring der societeyt; daer zyne denkwyze of gevoelen, als het ware, besloten is in de algemeene denkwyze zyner medeleden; over de godsdienstige gebruyken zelve, waarin de kerk eene algemeenheyd van gevoelen toelaet, is het den jesuieten niet geöorloófd anders te denken, als hunne medebroeders; en dit alles, op dat er in de societeyt maer ééne denkwyze, ééne en dezelfde leering, één gelykvormig gedrag besta; immers dat er in het geheel maar ééne beheersching, één oordeel, éénen wil en ééne algemeenheid van gezag en vermogen, voorhanden zy.

Welke wonderbare schikkingen, en verbazende ontwerpen! roept den gelukzaligen *de la Naza* uyt; en wat moeten zy niet eenen afschrik baren aen alle opregte leeraers van den katholyken godsdienst! De leering, welke men aen de jesuieten voorstelt, is de algemeene leering der kerk, noch die van hare leeraers niet! (1)

(1) Zie de geschiedenis van de congregatie *de Auxiliis.*

Over de gewetens punten, moet ieder jesuiet, ingeval hy eenige geestkwellingen of ongerustheyd van gemoed heéft, zich by zyne medebroeders vervoegen, om dezelve te stillen en te bedaren. Hy moet zich, na hun erover geraedpleégd te hebben, ten vollen naer hunne beslissing gedragen. Dit is nog niet alles : den generael moet, zoo veél het doenlyk is, de gewetensgesteldheyd van al de jesuieten kennen, die onder zyne gehoorzaemheyd en gezag staen, en, om daertoe te geraken, moet : 1.° ieder jesuiet toestemmen dat, van het oogenblyk van zynen proeftyd af, zyne medebroeders, aen de opperhoofden alles ontdekken, hetgene zy in hem bespeuren : het is eene algemeene pligt die aen allen gelykelyk is opgelegd, en onderling van malkanderen geëyscht word. Deze hatelyke bespieding en afschuwelyke geloofsonderzoeking, maken zelfs een gedeelte uyt, der bestaenbaerheyd van het instituut. 2.° De jesuieten zyn verpligt alle zes maenden het verborgendste van hunne conscientie en derzelver geheymste byzonderheden aen den generael, of aen eenen doór hem afgeveêrdigden, te veropenbaren. Diensvolgens had den generael gedurig eene omstandige kennis van al de gemoedsgesteldheden der jesuieten, welke hem tot rigtsnoer in al zyne ondernemingen van groot belang was, dewyl hy daer doór de

geschiktheyd en bekwaemheyd van ieder jesuiet leerde kennen. Hy liet zich ook alle jaren eene naemrolle toezenden, waerin, achter den naem van den jesuiet, al deze omstandigheden en verborgene dingen, vermeld stonden.

Men oordeele uyt dit alles, hoe ver de uytgestrekte inzigten van dit instituut zich verspreyden, en hoe verdervend, hoe godvergetend zelf zy zich de oppermagt van alles wilden toeëygenen. Moeten wy niet uytroepen met eenen geleerden schryver: Verdoemd zy den aenhang van den jesuietismus! het behoort ieder weldenkend burger hunne zamenzweêringen te ontdekken, en hunne verkeering te schuwen als eene alvernielende pest!!! En, inderdaed, indien de jesuieten eens mogten de overhand krygen, waervoor ons God beware! zouden wy welhaest gewaer worden, dat zy op ons dien zelfden afpersenden of machiavelisschen grondregel, zouden bewerkstelligen, welken zy, op hunne beurt, van hunnen generael, die als dwingeland over hun handelt, ontwaren, en moeten verduren. Lang leve de vorsten, die deze wanschepsels uyt hunne staten verbannnen!

Dusdanig is de getrouwe schets van de grondregels der jesuieten. De ontleding, welke wy ervan gedaen hebben, is getrokken uyt de grondstoffe der regels

zelve. Den nieuwsgierigen lezer kan, om zich over onze nouwkeurigheyd te verzekeren en te overtuygen, de dikke boekdeelen doórbladeren, welke over die instelling handelen. Wy verwachten van zynen 't wege maer een verwyt, dat mogelyk gegrond is, op het gebrek, van al te kortbondig geweést te zyn.

DERDE HOOFDSTUK.

Pogingen der jesuieten om in Vranckryk toegelaten te worden. — Zy maken zich volstrekt meester van het Portugeésche hof. — Zy verwekken onlusten te Gend, te Brussel, te Antwerpen, te Leuven, te Milanen, in Savoyen. — Zy zyn in Vranckryk de ziel van het vloekverbond. — Hunne zamenzweëringen tegen Hendrik den III en Hendrik den IV. — Zij hitsen in Engeland eene zamenspanning op tegen de koningin Elizabet en den koning Jacobus. — Zy zaeyen oneenigheden in Polen en in Rusland. — Van 1560 tot 1630.

Alle andere dan de jesuieten, zouden over de vonnissen, welke den bisschop van Parys en de godgeleerde faculteyt van de Sorbonne tegen hun uytgesproken hebben, alsmede doór den algemeenen opstand, welken hun nieuw instituut, in de andere staten, alwaer zy het hadden willen voortplanten, veroorzaekt heéft, moeten in verlegenheyd gebragt zyn; maer, van deze eerste tyden af, hadden deze slimme vogels, die zich nergens aen stoorden, voor grondregel aengenomen, dat:

Geduld en langdurigheyd van tyd,
Meer te weég brengen dan magt of spyt.

Zy oordeelden het dus noodzakelyk zich met de tyds-omstandigheden te vrede te houden, en de hoóp te voeden, dat den haet, welken men tegen hunne societeyt hadde opgevat, langzamerhand zoude slyten. Zy hielden zich dus stil, tot aen de regering van Franciscus den II. De Guisen, die hun toen met al hunne magt bystonden en ondersteunden, aen het hoofd der zaken geplaetst zynde, begonnen deze gedienstigé vaders al wederom hunne najagingen aen te vangen. Zy smeekten van den koning nieuwe gunstbrieven af, om het parlement eyndelyk te gelasten hun instituut te bekrachtigen; zy verkregen dezelve doór middel van hunne begunstigers, en den grooten aenhang, dien zy zich reeds by het hof aengeworven hadden. Het parlement weygerde nogmaels, niettegenstaende de zoo dikwils herhaelde bevelen, aen den wil des konings te voldoen, in rypen gemoede oordeelende, dat de societeyt, in geenen deele nuttig aen de kerk noch aen den staet zyn konde. Nae eyndelyk eene menigte van vertoogen, van beraedslagingen, van rekesten en van zoogenoemde onderlingsche afspraek by de grooten van het hof bewerkstelligd te hebben, wierd er in de beruchte byeenkomst te Poissy, alwaer de kardinaels van Ferrare, van Fournon en van Lorreynen het voorzitterschap bekleedden, en die

allen door den eerweêrden pater Lainez waren opgewonden, beslist: dat de Societeyt Jesu zou aengenomen en doór den staet gewettigd worden; dat de aennemings-akte by het parlement zoude ingeschreven worden, op de volgende uytdrukkelyke voorwaerden : « *Dat de bisschoppen alle oppergezag en regtsgebied* » *over de societeyt en hare kollegiën hebben zouden;* » *dat de jesuieten niets zouden doen, verrigten of* » *ten uytvoer brengen, zoowel in geestelyke als in* » *wereldlyke betrekkingen; dat aen de bisschoppen,* » *aen de kapittelen, aen de pastors, aen de hooge* » *scholen en aen andere geestelyke en wereldlyke* » *gestichten, eenig nadeel, verhindering of belem-* » *mering zoude konnen toebrengen, en zy zich zouden* » *te gedragen hebben, en in alles onderworpen zyn,* » *aen de algemeene aengenomene en gewettigde schik-* » *kingen en verordeningen.* » De jesuieten beloófden by plegtigen eede, deze voorwaerden na te komen en aen alles te gehoorzamen. Maer, bleven zy woórd houden, of kwamen zy dien eed na? (1)

Het was dus, van toen af, reeds algemeen by de geestelyke overheden, by het parlement en zelfs aen het hof bekend, dat het instituut der jesuieten de

---

(1) Zie Fleury, Dupin, du Boulay, Pasquier, Mezerai, M. deThou.

regten der bisschoppen, der hooge scholen, der kapittels en andere gestichten regtstreéks zochten te dwarsboomen, en hunne regelen tegen het algemeen gezag strydig waren, dewyl van hetzelve, op al deze punten, beloften van gehoorzaemheyd geëyscht en gevorderd wierden. Men zal, in het vervolg, zien, hoe duur de gedwongene toelating eener oproerige en muytzieke societeyt, die alleen de heerschappy over alles tot oogwit had, aen Vranckryk te staen kwam, en gedeeltelyk den oorsprong en aenleydende oorzaek geweést is, van al de rampen en ongelukken, welke er zyn voorgevallen.

Men had in andere landen, alwaer het pausselyk gezag gehandhaefd werd, aen deze begunstigden van het hof van Romen, zonder eenig nader onderzoek, een allerbest onthael gedaen, en hun als wonderbare mannen beschouwd; het was maer naemaete dat zy zich doór hun woelig en heerschzuchtig gedrag lieten kennen, dat men begon berouw te hebben van ze niet eerder gekend te hebben.

Tydens zy zich zoo veél beweging gaven om in Vranckryk aengenomen te worden, hadden zy reeds hunne heerschappy in Portugael gevestigd. Don Sebastiaen, koning van Portugael, was nog minderjarig, en had den jesuiet Gonzalez tot biechtvader; de re-

gerende koningin Catharina, grootmoeder des konings, was onder handen van den jesuiet Forres, en eenen derden jesuiet was den biechtvader van den kardinael Hendrik, grootoom van den monarch. De kroon was toen niet meer, zoowel als het geheel bestuur van het koningryk, in zekerheyd; want al de prinsen hadden, om het voorbeeld des konings na te volgen, zich onder de besturing en de groote gunst der jesuieten aenbevolen, zoo dat de heeren jesuieten een onbeperkt gezag verkregen, in al de onderhoorige staten, welke onder de heerschappy des konings behoorden. Zy gebruykten dit gezag, niet als vredelievende middelaers, maer als afpersende dwingelanden, en maekten een zoodanig misbruyk van het vertrouwen, dat men voorbariglyk in hun gesteld had, dat den jongen vorst, de koningin en den kardinael zelf, alle pogingen aenwenden, om deze halstarrige dweepers, van het hof te verwyderen; doch het was te laet berouwt, hunne giftige streken hadden reeds wortel gevat; zy hadden aen het hof eenen onbeschoften en tegelykertyd groot-geloofsonderzoeker (*inquisiteur*), tot minister geplaetst. De arglistige jesuieten bedrygden den jongen monarch, en de gansche koninglyke familie, by het geregtshof der inquisitie aen te klagen, by aldien zy zich aen de minste onge-

hoorzaemheyd zouden pligtig maken, en zich aen hunnen wil met geene genoegzame onderwerping en ondergeschiktheyd, zouden gedragen; aen welk geregtshof, volgens hun zeggen, de vorsten, zoowel als den geringsten onderdaen, ondergeschikt en onderworpen waren. Den jong beschroomden vorst was genoodzaekt den duym te leggen, omdat, in dien tyd, onze goedgeloovige voorouders de inquisitie vreesden, als de kinderen, over eenige jaren, bang waren voor spookverschynselen (1).

Niettegenstaende den grooten invloed, welken de jesuieten aen het hof van Philippus den II, koning van Spagnen, verkregen hadden, gelukte het hun evenwel niet, om zich, met koninglyke toelating, te Leuven te vestigen, alwaer zy zich het bestuur over de hooge-school wilden aenmatigen. Den koning verzond ze, ten eynde zich van hunne lastige aenzoekingen te ontslaen, aen het hof van Braband, dat zich alreede uytdrukkelyk tegen hunne aenvragen hadde verzet; doch, door Margaretha, bestuurster der Nederlanden, gedwongen zynde, moest den raed, voor het oppergezag, onderdoen, en de jesuieten te Leuven toelaten, onder voorwaerde : « *Dat zy, in die stad,* » *geene kollegiën zouden hebben noch oprigten, en*

(1) Zie M.r de Thou, 5.e boekdeel.

» *van al hunne privilegiën afzien.* » Philippus den II gedoogde ze in Braband niet, als onder de uytdrukkelyke bepaling : « *Dat zy, zonder de toestemming,* » *het welgevallen en de goedkeuring der bisschoppen,* » *pastors en der plaetselyke overheden, geene pries-* » *terlyke oefeningen zouden uytvoeren, of zich eenig* » *herderlyk gezag aenmatigen.* » (1) Wat deden de jesuieten? Ontrouw aen hunnen eed, overtreders aen de voorwaerden, welke men hun had voorgeschreven, gaven zy in 1648, in de parochiale kerken te Gend, onderwys in de christelyke leering, en in 1681, in die van Brussel, in weêrwil der tegenkantingen en menigvuldige klagten, der daertoe regthebbende en aengestelde geestelyken. Te Gend was den raed van Vlaenderen genoodzaekt, zyn gezag te doen gelden, om de openbare oefeningen dezer oproerige en woelgeestige jesuieten, hunne eygendunkelyke grondbeginselen van godsdienst te doen ophouden. Den paus Innocentius den XI, over al deze overtredingen ten uytersten vergramd, veêrdigde een bevel uyt, waerby aen de jesuieten, die zich te Brussel bevonden, verboden werd, de christelyke leering, buyten de toelating der pastors, te onderwyzen (2).

---

(1) Zie van Espen, over de geestelyke regten, 1.ste deel, 3.e tytel, 7.e hoofdstuk. — (2) Zie M.r de Thou, 5.e deel, boek 66.

Al wederom een nieuw misdryf. Tydens het bestuur der Nederlanden, door den hertog van Alba, hadden de jesuieten te Antwerpen, het prachtige hotel van Aken gekocht, en zich daerin op eene gemakkelyke wyze gevestigd. In 1578, vorderde men eenen eed van getrouwheyd aen het vrede-traktaet van Gend. Al de vlaemsche kerkvoógden legden, zonder de minste tegenspraek, den eed af. De jesuieten alleen, weygerden van te gehoorzamen, om den paus niet te mishagen, die de oogmerken van Don Juan van Oostenryk, zynen vriend, begunstigde. Men hield gedurig by hen aen, en, daer zy halstarrig bleven weygeren, wierden zy uyt Antwerpen verjaegd, naer Mechelen verplaetst, en van daer deéd Don Juan hen naer Leuven overgaen. Dus bevestigen de bevelen van het hof van Romen, van den raed van Braband, mitsgaders de tegenkantingen der bisschoppen en pastors, dat de jesuieten noch voorwaerden, noch hunne gedane beloften gehouden hebben, toen zy in de Nederlanden zyn toegelaten geworden.

Zyn zy in Hongariën, in Duytschland, in Beyeren, in Italiën en in Savoyen getrouwer aen hun woórd gebleven? Neen. Den H. Carolus Borromeus, verontweêrdigt over hun gedrag, nam hun, te Milanen, den last over het bestuur van zyn seminarie af;

zynen neéf en opvolger, en even als hy kardinael, trok hun insgelyks het bestuur over de kollegiën, in de geheele uytgestrektheyd van het Milaneésche, af. Deze geestelyken raedden, als goede christenen, en onder voorwendsel van godsdienst, aen den prins Emmanuël van Savoyen, om te vure en te zweêrde de ketters te vervolgen, die zich in de vlakten van Savoyen verspreyd hadden, ten eynde uyt de verbeurtverklaring hunner goederen, middelen te vinden om hunne kollegiën te verryken. Uyt deze hunne raedgevingen ontstond er in de staten van Savoyen, eenen verderfelyken en bloedigen oórlog. Een gedeelte dier zoogenaemde ketters vlugtten naer Zwitserland, het ander gedeelte nam de wapenen ter hunner verdediging op; en al de vreedheden van eenen burgeroórlog werden van weérskanten gepleégd (1).

Dit alles was nog maer eenen voorbode der aenstaende rampen. Vranckryk was, onder Hendrik den III en Hendrik den IV, bestemd om het tooneel te worden eener schrikkelyke omwenteling, welke dit land op den rand van eenen gewissen ondergang stelde. De jesuieten maekten zich deze schrikverwekkende omstandigheden ten nutte, om de zamengezworenen te ondersteunen;

(1) Zie den heer de Thou.

of zy waren er veel eer de opstokers en voorpredikers van. Zy stelden zich aen het hoofd dier toomlooze benden, die, onder voorwendsel van de kettery uyt te roeyen, den godsdienst, door hunne overdrevene wanbedryven, onteerden, en het gansche koningryk in gisting bragten; zy wapenden de burgers tegen elkander, en rigtten er een verschrikkelyk bloedbad op (1).

Ten eynde de zamengezworenen te doen uyt een gaen, riep Hendrik den III, in 1579, de Staten van Blois te zamen. Hy had twee jesuieten by zich, in zyne koets mede genomen; deze stelden alle listige drangredenen in het werk, om den vorst over te halen, de zamenzweêring te begunstigen, en zich als het hoofd derzelve te verklaren. Den eersten dier jesuieten, met name Edmondus Auger, was biechtvader van den koning. « Hy had, zeyde hy, 's konings » pols ter dege gevoeld, en zyne conscientie gepeyld » en wel genoeg tot alles voorbereyd. » Den tweeden was Claudinus Mathieu; men noemde dezen, den bode der zaêmgezworenen.

Den koning weygerde nogtans, op dat oogenblyk, aen de dringende bede zyner twee begunstigden, te

---

(1) Zie den heer de Sully.

voldoen. Hy liet, in 1580, een bevredigings edikt afveêrdigen, waerby hy aen de calvinisten, de openbare uytoefening van hunnen godsdienst, in het geheele koningryk, toestond. Dit edikt stootte de katholyken sterk tegen de borst, die vreesden dat den calvinisten godsdienst den heerschenden godsdienst worden mogt. De zamenzweêring was op het punt van in duygen te vallen en geheel uytgeroeyd te zyn, toen eenen dominicaner, Jacob Clement genaemd, de zaken van gedaente deéd veranderen. Dezen dweepzuchtigen monnik, doór zynen prior Bourgoing aengemoedigd, opgehitst doór de aenhangers der zamenzweêring, doór vasten en bidden, tot zynen moord voorbereyd, en voorzien zynde van de HH. Sacramenten, als of hy zoo de bestemming van eenen martelaer zoude te gemoet loopen, begaf zich naer St.-Cloud, onder voorwendsel van aen den koning een aenbelangend geheym te openbaren. Op het oogenblyk dat hy hem eenen brief overhandigd, stoot dien ongelukkigen zynen vorst een mes in den buyk, laet hetzelve in de wond steken, en vernietigd, doór dezen moord, den stam der Vallois.

Waer is den mensch te vinden, die onder het lezen van deze euveldaden, niet van verontweêrdiging is aengedaen, en zynen haet niet voelt ontsteken jegens

eene bende zamengerotte oproermakers en moordzuchtige dwingelanden? Hoe is het mogelyk, herhalen wy nogmaels, dat twee geestelyke ordens, welkers bestemming alleen bestaet om, afgetrokken van alle wereldsche zaken, hunnen tyd met bidden doór te brengen, en tot voorbeéld aen anderen te strekken, overal een schouwtooneel van gruweldaden en vreedheden verspreyden en ten toon stellen? Het eene maekt zich pligtig aen gekwetste majesteyt, terwyl het andere het uytvoerend werktuyg is eener vraekroepende moord, gepleégd op den persoon van hunnen wettigen koning!!! Het zyn nog diezelfde jesuieten, het zyn nog die schrikverwekkende schepselen, die, doór hunne listen en lagen, trachten de overhand te krygen, in die landen, alwaer zy toegelaten worden. Hunne bedoeling is overheersching; en, wanneer zy over de zwakheyd van eenige goedgeloovigen gezegenpraeld hebben, dan gaet de overheersching tot dwingelandy over. Zy gelyken, zegt zeker voornaem schryver, aen het kwaed kruyd, dat, eens wortel geschoten hebbende, moeyelyk kan uytgeroeyd worden.

In weêrwil van al de listige streken der zamengezworenen, liet Hendrik den IV, koning van Navarriën, zich als koning van Vranckryk huldigen. De kroon kwam hem als naesten en wettigen erfgenaem

toe; doch, om reden hy, tot als nog, onder de zoogenaemde kettery behoorde, namen de zaêmgezwoórnen dit tot voorwendsel, om hem van den troon te verwyderen. De jesuieten, aen het hoofd van den raed van zestienen geplaetst, stelden geheel het koningryk, en voornamelyk de stad Parys, in oproer; welke, onophoudelyk onder de dwingelandy dier opstokers, en doór hen aengehitst zynde, vyf jaren lang oproerig bleef; het was eerst in het jaer 1594, dat deze stad haren wettigen koning herkende. Gedurende het beleg dier stad, waren de monikken, de aenstokers der dweepzucht en der moordenaryen; zy preékten openlyk, dat het aen een ieder toegelaten was, al diegenen te vermoorden, die den katholyken godsdienst in gevaer stelden, of den paus niet toegedaen of gehoorzaem waren. Zy namen het krygsvolk onder hun bedwang, gingen met opgeschorte kleederen processiegewys doór de stad, den helm op het hoofd, met yzeren keurslyven bekleed, het geweêr in de eene, en het kruys in de andere hand. Er verliep byna geen jaer of men deéd eenen aenslag op het leven van Hendrik den IV. Eenen ongelukkigen, uyt het gemeene volk, met name Pieter Barrière, opgehitst doór Aubry, pastor van Sint-Andries (S.t-André-des-Arts), en aengedrongen doór den jesuiet Varade, om zyne moordadige handen

met het bloed van den koning te bezoedelen, werd in hechtenis genomen, en in 1593, ter dood veroordeeld. Jan Chatel, eenen jongeling van goeden huyze, die in het kollegie van Clermont, zyne studiën, onder de jesuieten gedaen had, kwetste in 1595, den koning, doór eene messteék, aen den mond. Er moest eyndelyk, om de rampvolle maet van Vranckryk tot aen den rand toe aen te vullen, een monster opdagen, die, met een somber karakter geboren, en tot kwaed geneygd, doór de buytensporigste nachtvisioenen in zyne moordadige inzigten gevoed, en aengehitst doór de gedurige opstokingen der zaêmgezwoórnen, die zynen natuurlyken aenleg meer en meer opwonden; er moest, zeggen wy, een monster opdagen, dat in het midden der straet de la Ferronnerie, de afschuwelykste aller misdaden beging, doór, in de borst van den geheyligden persoon des konings, twee dolksteken toe te brengen.

Het parlement, ten uyttersten verontweêrdigd over die gruwelmoord, dacht het hoogst noodzakelyk te zyn, van spoedige maetregelen te nemen, tegen een aental geestelyke leeraren, die hunne leerlingen tot zulkdanige grove misdaden aenhitsten. Er wierd een bevel uytgeveêrdigd, om al de jesuieten aen te houden. Den zelfden dag werd hun kollegie, ten negen uren

's avonds overweldigd; en het zelfde vonnis dat den koningmoorder Jan Chatel ter dood veroordeelde, beval ook dat de jesuieten uyt Parys zouden weggejaegd worden, als misdadige verleyders der jeugd, stoorders der algemeene rust, vyanden van den koning en van den staet; en dat hunne goederen, zoo roerende als onroerende, zouden verbeurd verklaerd worden. Het vonnis verkreeg zyne volle en geheele uytvoering (1).

Het was in Vranckryk alleen niet dat de jesuieten hunne vergiftigde leeringen en verderfelyke grondregels uytbreydden, dat zy burgeroneenigheden aenstookten, dat zy de onderdanen tegen hunnen monarch wapenden, en dat zy omwentelingen en wanorders aenhitsten. In Engeland, beraemden zy insgelyks eene menigte oneenigheden, en stelden zich aen het hoofd der zamenzweêringen, welke allen achtervolgendlyk uytberstten, en tot doelwit hadden, dan den dood van de koningin Elizabeth, en vervolgens dien van den koning Jacobus den I. Zy maekten den katholyken godsdienst, door hun afschuwelyk gedrag, zoodanig hatelyk, dat zy de priesters en andere geestelyke persoonen, een aental vervolgingen op den hals haelden,

(1) Zie Mezerai, d'Argentré, de Thou, du Boulay, en de registers van het parlement van Parys.

die nogtans er ver afwaren, om in hunne verderfelyke denkwyzen, deel te nemen, of hun gedrag goed te keuren. Wy zullen hier in het korte eenige dier zamenzweêringen aenhalen, en de uyttreksels der edikten en gedenkschriften aenstippen, welke ten dien tyde, daertoe aenleyding gegeven hebben:

1.° Robert Parsonny en Edmond Campian, waren de eerste jesuieten, die, onder voorwendsel van de katholyken te onderwyzen en te troosten, de huyzen uyt en in liepen, om oproerigheden aen te stoken, en eenen opstand door geheel Engeland te doen ontvlammen. De koningin Elizabeth ontdekte al spoedig hunne slinksche handelwyzen en schynheylige omwegen. Campian en twee andere jesuieten overtuygd geweest zynde, werden als staetshoofdmisdadigers ter dood veroordeeld, en het vonnis op den 1.en december 1581, ten uytvoer gebragt.

2.° Hendrik Garnet, provinciael van de Societeyt Jesu, in Engeland, wierd in 1606 overtuygd van, door de biecht, de zamenzweêring van het leggen van buskruyd onder de parlementszael, geweten te hebben, en dezen gruwelyken aenslag op het leven van honderden van menschen, niet ontdekt te hebben; waerschynelyk, omdat hy ook in die misdaed deelachtig geweest was. Zyn proces werd opgemaekt, hy wierd

opgehangen en gevierendeeld. Hy is doór de jesuieten met den naem van heyligen en martelaer, bestempeld geworden.

3.° Oldecorne, eenen vlaemschen jesuiet, geraedpleégd geweést zynde doór Catesby, en vyf andere wangedrochten, als hy, die het afgrysselyk voornemen beraemd hadden, om de groote zael van het parlement te doen springen, op het oogenblyk dat den koning Jacobus met de prinsen en de leden der onderscheydene kamers, erin zouden vergaderd zyn; Oldecorne, zeggen wy, besliste dat men, om de zaek der katholyken tegen de zoogenaemde ketters te verdedigen, onschuldigen zoo wel als schuldigen, in de vernieling vermogt mede te slepen. De zaêmgezworenen huerden dan een huys, waer onder eenen kelder was, die zich te gelyk onder de zael der vergaderingen uytstrekte; er werden heymelyk zes-en-dertig vaetjes buskruyd in gebragt, om tot uytwerking te dienen van de afschuwelykste en gruwzaemste der misdryven, en tot een algemeen treurtooneel voor gansch Engeland te verstrekken; doch, doór de alwetende besturing der Voorzienigheyd, die voorzeker de gebeden van al zyne kinderen aenhoort, en geenen godsdienst hoegenaemd versmaed, werd die schrikkelyke misdaed, op het oogenblyk dat dezelve zoude uytgevoerd worden, doór

de onvoorzigtigheyd van eenen der zaêmgezwoórnen, gestuyt. Oldecorne, overtuygd van den opstoker en goedkeurder, er van geweést te zyn, wierd veroordeeld om opgehangen te worden. Jouvenci heéft insgelyks, van dien wel te regtgestelden schurk, eenen heyligen martelaer gemaekt.

In een gedenkschrift, dat de engelsche katholyken, aen den paus, onder de regering van Jacobus den I, indienden, vertoonden zy, dat de jesuieten de eenige aenstokers waren der onheylen en oneenigheden, welke de engelsche kerk verdeelden, en de daer uyt veroorzaekte rampen; dat er, vóór de aenkomst der jesuieten, in Engeland, geen' eenigen katholyken geweést was, die zich aen de misdaêd van gekwetste majesteyt had schuldig gemaekt....; dat, toen zy nouwelyks in Engeland verschenen, alles van gedaente veranderde; dat hunnen listigen eerzucht plotselings was uytgeborsten; en dat, doór hunnen heymelyken aenleg, de koningryken op prys gesteld, en de kroonen der vorsten, by veyling werden opgedragen, enz. enz. (1)

De jesuieten waren in Polen, het gene zy in Vranckryk en in Engeland geweést zyn. Zy genoten, by den

(1) Zie Rapin de Thoiras, de Geschiedenis van Engeland, en den heer de Thou.

koning Sigismundus, een groot vertrouwen, en bedienden zich ervan, om Boritz, groothertog van Moscoviën, van den troon te werpen, ten eynde in zyne plaets eenen hunner aenhangers te stellen, dien zy, als den waren Demetrius, zoon van Joannes Basilius, erfgenaem van het koningryk, voorstelden, en voor zoodanig lieten doórgaen, en begunstigden.

Het zy ons hier wederom geoórloófd, aen onze lezers, den grooten invloed voor te stellen, welke de jesuieten overal genoten. Hunne groote rykdommen, waren als onuytputbare bronnen, waer van zy, by voorkomende omstandigheden, wisten gebruyk te maken; geene opofferingen hoegenaemd, vielen hun te lastig; zy wisten alles, uyt de troubele wateren, waer zy gedurig in vischten, met hunnen eygenaertigen dweepzucht, te trekken.

Dezen valschen Demetrius, vervoegde zich eerst by de jesuieten, die hem by den palatyn van Sondomir begunstigden, en hem vervolgens, by den koning van Polen, een gehoor verschaften. Zy trachten insgelyke den paus over te halen, om hem onder de vleugelen zyner hooge bescherming aen te nemen. Demetrius, doór de gunst des konings, doór het geld van den palatyn ondersteund, en wel voornamelyk doór de listige beraedslagingen der jesuieten bevoordeeld, bragt

een leger op de been, en ging Boritz ten stryde uyt-dagen. Men kan, in het 135.e boekdeel van den heer de Thou, de schrikkelyke verwoestingen lezen, welke dezen oórlog, in Moscoviën, doór de jesuieten aengestoókt, veroorzaekt heéft. Na wederzydsche voordeelen, die het bloed van duyzenden gekost had, sneuvelde Boritz, en Demetrius beklom den troon. Gelyk de Voorzienigheyd, de valsche aenslagen der Societeyt Iesu kende, en dezelve op eene vraekroepende wyze heéft willen bestraffen, zoo is het ook gebeurd, dat den valschen Demetrius, den begunstigden der jesuieten, na vele bloedstortingen, in dien burgeroórlog, het leven heéft verloren. De Polakken, die reeds gedeeltelyk in Moscoviën waren ingedrongen, werden, of vermoord, of verjaegd, en de jesuieten genoodzaekt van hunne voorgenomene doórtrapte en heylloose verradery, af te zien.

Deze gedienstige, en te gelykertyd schrok- en plunderachtige jesuieten, veronderstelden dat alle goederen gemeen waren; en krachtens deze grondbeginselen, en volgens hunne godsdienstige denkwyze, maekten zy zich meester van het nonnenklooster van de H. Brigitta. De overheyd nam echter deze overheersching in eenen geheel anderen zin op. Er wierd in 1606, tegen hun een bevelschrift afgeveêrdigd, waerby zy ten

strengsten gelast wierden, van binnen dry dagen, dit klooster, dat zy zich op eene ongeoórloófde wyze hadden toegeëygend, te verlaten; onder bestraffing van als tegenstryders der wet behandeld te worden... De magistraetspersoonen, benevens de burgery van Thorn, in Pruyssen, die zich in eene vergadering verzameld hadden, bragten insgelyks een bevelschrift uyt, waerby aen de jesuiëten Pieter Lassez en Valentyn, bevolen werd, om opstaenden voet, aen den wettigen pastor, de groote kerk en het kollegie in te ruymen, waer van zy zich onwettiglyk hadden meester gemaekt, en op eene ongehoorde wyze 's lands wetten geschonden en overtreden hadden. — Dusdanig zyn, in het kort, de schrikverwekkende buytensporigheden, waeraen zich de jesuieten, in Polen, hebben schuldig gemaekt.

Buyten en behalven in de oneenigheden te treden, waer in het Venetiaensch gemeenebest, tydens den paus Paulus den V, ingewikkeld was, zal het genoeg zyn, hier voor eerst aen te halen, volgens de getuygenis van den geschiedschryver Fra-Paolo, dat het wetgevend ligchaem van Venetiën een besluyt genomen had, waerby er verboden werd, dat er, zonder deszelfs toestemming, in de geheele uytgestrektheyd van het gemeenebest, geene gasthuyzen, geestelyke ge-

stichten, nieuwe kloosters, noch andere nieuwe maetschappelyke verzamelplaetsen, mogten opgerigt of gebouwd worden. Den paus Paulus den V trachtte deze wyze voorzorgen te verydelen en omver te werpen. Na te vergeefsch de bitterste klagten daer over ingebragt, en de schrikverwekkendste bullen afgeveêrdigd te hebben, verwees hy eyndelyk het geheel gemeenebest tot den kerkelyken ban. Dezen banbrief wierd op den 15 april 1606, aen het wetgevend ligchaem toegezonden.

De eerste zorg, welke het bestuur, ten dienaengaende, bewerkstelligde, was, het volk, onderdanen van het gemeenebest, te verbieden, eenig acht te slaen op dezen banbrief; en de geestelyken te gelasten, de kerkelyke diensten, zonder de minste opschorting, waer te nemen, zoo als voorheên. Byna al de geestelyken van de onderscheydene ordens, gehoorzaemden aen dit bevel. De jesuieten alleen, weygerden er aen te voldoen. Zy wierden, als oproermakers, uyt het venetiaensch grondgebied gebannen; doch, vóór hun vertrek uyt Venetiën, verborgen zy de HH. Vaten en al de kerkciraeden, den huysraed van hunne woônplaetsen en een groot aental boeken; zoo dat men des anderdagsch van hun vertrek niet als de bloote muren vond; zy hadden ook een groot getal smeltkroesen

achtergelaten, waerin onderscheydene metalen waren gesmolten geweést, als ook het overblyfsel van eenen vuerhaerd, welken tot het verbranden van hunne papieren gediend had.

Het geén destyds in Venetiën gebeurd is, heéft ook, in onzen tyd, te Brussel en te Romen, plaets gehad. Den secretaris generael Stephanucci, stelde te Romen, tydens de vernietiging der jesuieten, hun huys in laeyende vlam, door het in brand steken van eenen grooten hoop papieren, welken hy zeyde *biecht-geheymen* te behelzen; als of dit voorwendsel, hem minder, voor het oog van het publiek, misdadig zoude gemaekt hebben. Wat hebben zy te Brussel ook niet al slinksche wegen ingeslagen, om den huysraed en andere voorwerpen te vervreémden en weg te maken, welke volgens regt aen den wettigen monarch toebehoorden!!!

Gedurende den twist en de oneénigheden van Paulus den V met het venetiaensch gemeenebest, waervan de jesuieten de opstokers geweést waren, en het grootste deel er in genomen hadden, was hun gedrag ook niet minder berispelyk in de staten van Italiën. Het genueésch gemeenebest, onderrigt zynde, dat de bestuurders van eenige broederschappen, de inkomsten ervan niet getrouwelyk besteéd hadden, nam het besluyt, om de rekeningen te herzien, en gelastte

diensvolgens, dat de rekenings-boeken aen den *doge* (president van het gemeenebest), zouden ingezonden worden.

Ten zelfden tyde, hadden de jesuieten eene *congregatie* ingesteld, meestendeel uyt de aenzienelykste inwoners zamengesteld; en dezen kwamen overeen, van hunne stemmen alleen te doen vallen, op diegenen, die deel maekten van hunnen aenhang, om zich, doór dat middel, eene overheyd te schapen, die hun zoude toegedaen zyn, en van de welke zy niets meer zouden te duchten gehad hebben.

Doór dien middel, werd aen de jesuieten, de deur geopend, tot het hoogste gezag, en hun eene handleyding gegeven om zich meester te maken van alles wat er, zoo wel in geestelyke, als wereldlyke zaken, in de geheele uytgestrektheyd van het gemeenebest, zouden voorvallen. Alle geheymen lagen ook voor hun bloot; zy waren de biechtvaders van alle gezaghebbende persoonen, de onderwyzers der jeugd, kortom de oppervoógden van staet en land. Deze groote heerschappy was nogtans maer van korten duer; het genueésch gouvernement opende de oogen over dezen toenemenden aengroey van gezag, en over de verleydende *komplotten* der jesuieten; en, daer het de gevolgen ervan by tyds wilde stuyten, werd er open-

baerlyk verboden, om voortaen dergelyke byeenkomsten of zoogenaemde *congregatiën*, niet meer te dulden.

Aenstonds bragten de jesuieten hunne klagten in by den paus, en beschuldigden het genueësch gouvernement, van eenen aenslag van schending, tegen het oppergeestelyk gezag, begaen te hebben. Den paus voelde zich hierdoór, in zyne regten te kort gedaen, en, doór het aenstoken der jesuieten, nam hy een ernstig misnoegen op tegen de republiek. Om dit misnoegen van Zyne Heyligheyd te verzachten, trok het gouvernement het besluyt wegens de herziening der rekeningen van de broederschappen in; doch verontschuldigde zich, ten opzigte der afschaffingen over de *congregatiën der jesuieten*, als ten uyttersten nadeelig zynde aen de veyligheyd en zekerheyd van den staet.

Den paus geraekte hier doór in gramschap, en liet een bedreygingsschrift tegen de republiek drukken; hy bedreygde zelfs de genueësche kardinalen van het te doen afkondigen, byaldien de ordonnantie, niet aenstonds ingetrokken wierd. De kardinalen, die toen zeer talryk waren, en verschrikt zynde doór de pauselyke bedreygingen, spanden alle middelen in, om hunne landgenooten op hunne zyde te krygen; die, eygenlyk meer hunne eygene belangen dan die van het vaderland ter herte nemende, in het begin van december

1605, het besluyt nopens de congregatiën der jesuieten, introkken; op het pausselyk woord, dat er voortaen, in deze byeenkomsten, niet anders dan van geestelyke zaken zoude gehandeld worden. Er is geene reden om te gelooven dat het wetgevend ligchaem veél staet maekte op deze gedane belofte. Indien het zich al aen den drang der zaek overgaf, het was meer uyt zwakheyd, als uyt eygene bewustheyd en overtuyging. (1)

De boheémsche staten verbanden in 1618, de jesuieten voor altyd, uyt de steden Praeg, Crumlar, Glatsi, en vervolgens uyt geheel het koningryk. Onder de talryke misdryven waervan in den verbanningsbrief melding gemaekt wierd, beschuldigde men hun voornamelyk : dat zy zich met staetszaken bemoeyd hadden, en de aenleydende oorzaek geweést waren van al de ongelukken, welke den staet beproefd had. De uyt Bohemen verjaegde jesuieten, namen hunne schuylplaets te Brin, in Moraviën. Die woelgeestige en twistzoekende oproermakers, konnen nog niet gerust blyven; het was uyt deze hunne schuylplaets, dat zy trachten de oneenigheden in Bohemen wederom te doen ontvlammen, door uytgekochte zendelingen en afgerigte bandieten, die zy als hunne

(1) Zie Fra-Paolo.

werktuygen gebruykten, er naer toe te zenden, om het volk doór geld, en andere verleydende middelen, tot den oproer op te hitsen. De overheyd van Brin gaf een bevel uyt, dat zy de stad binnen de veertien dagen moesten ruymen; en het was op den 5 mey 1619, dat men hun noodzaekte, aen dit bevel te gehoorzamen.

Bohemen, wat later doór de keyzers van het huys van Oostenryk, herwonnen geweést zynde, traden de jesuieten wederom in hunne bezittingen. De zoogenoemde ketters, welke zy te vure en te zweêrde lieten vervolgen, werden van hunne goederen beroofd; en de hebzuchtige jesuieten, wisten er zoo wel hun voordeel uyt te trekken, dat deze onregtveêrdige toeëygening van goederen, in de stad Praeg alleen, hun een inkomen, van meer dan vyftien honderd duyzend gulden, verschafte.

Ten zelfden tyde geraekten zy ook in tweespalt met de leden der hooge-schoól te Leuven, welke, by twee herhaelde reyzen, Jansenius naer den koning van Spanje, als afgeveêrdigen zonden, ten eynde het regt van geheel het hoogleeraerschap, tegen die kwaedwillende ondernemers, staende te houden. Den goeden uytslag, welke de zending van dien hoogleeraer, die naderhand zoo vermaerd geworden is, te weég bragt, was van toen af de groote reden van hunne vyand-

schap tegen dien geleerden man. Zynen *Augustinus*, die kort daer na in het licht verscheen, vermeerderde den haet welken zy tegen hem opgevat hadden zoodanig, dat den twist en de oneenigheden, welke daer uyt ontstaen zyn, tot nog toe niet uytgedoofd zyn (1).

In 1622, waren de twistzoekingen by de hooge-school te Krakau, door de jesuieten, aengevangen, nog veél ernstiger, dan die te Leuven. De koningen van Polen, by wien zy zich, als noodwendige werktuygen, hadden weten verdienstelyk te maken, het zy om hunne driften of hertstochten te vleyen, het zy voornamelyk om hun als bespieders in hunne staetkundige ontwerpen te dienen, hadden deze dienstbare mannen, tegen wil en dank van de staten en der burgers, in hun land gelokt. Zy genoten er zelfs een inkomen van meer dan viermael honderd duyzend gulden. Behalven twee zeer prachtige huyzen welke zy te Krakau bewoónden, verschaften zy zich nog een kollegie, dat zy den naem van kollegie van Sint-Pieter gaven. De universiteyt, zeer wel gevoelende, wat zy, ten opzigte dier ondernemende en nieuw aengelande vreémdelingen, te duchten had, gelastte eenige, uyt haer midden gekozen verdienstelyke mannen, zich

(1) Zie de bewysschriften der hooge-schoól van Leuven.

by de staten te vervoegen, en zich zelfs by den koning te wenden, ten eynde ernstiglyk te vertoonen: dat de nieuw opgerigte schoól, doór de jesuieten, de vernietiging en het verval der universiteyt bedreygde; en tevens onder het oog te brengen, dat er van de geslepenheyd en den arglistigen dweepzucht dezer nieuwe leeraren, alles te vreezen was. Den koning gaf tot antwoórd: dat hy nimmer zoude gedoogen, dat er iets tot nadeel der universiteyt, zoude aengevangen worden, noch dat de eene schoól, tegen de andere, zoude opstaen.

De jesuieten hadden nogtans eenen middel gevonden om den koning op hunne zyde te krygen; zy verkregen ook van hem, in weêrwil van het openbaer misnoegen des volks, eenen toelatingsbrief, waerby aen hun vergund wierd, hunne scholen te openen, en erin te onderwyzen. De wegen, welke zy op eene geslepene wyze ingeslagen hadden, waren hunne opstokery by den koning, tegen de universiteyt, doór dezelve wederspanning te verklaren aen zyne bevelen. Den koning, wezenlyk overtuygd zynde, dat de universiteyt der hoofdstad, in opstand was, zond en eenig krygsvolk op af, om de wederspannelingen tot gehoorzaemheyd te brengen. Het geheele koningryk sidderde en beéfde over de oneenigheden, die er op-

volgender wyze geschiedden, en de schrikkelyke buytensporigheden, die er doór de opstokery der jesuieten, in al de gewesten van het koningryk, voorvielen; de gisting was zoodanig, en het misnoegen zoo algemeen, dat de zaek in ernstige beraedslaging van de staten voorgedragen wierd, welke, by buytengewone zitting, te Warschou, op den 4 maert 1626, gehouden, eyndelyk een bevelschrift uytveêrdigden, waer doór, aen de stoorders der algemeene rust, ten strengsten bevolen werd, hunne scholen te Krakau te sluyten, en op te houden, om langer de universiteyt te benadeelen, of tegen dezelve eenige oproerigheden en misverstand in te spannen; daerby wel uytdrukkelyk te kennen gevende, dat allen twist en tweedragt doór hen veroorzaekt was, en zy den koning doór hunne valsche beramingen, misleyd hadden.

Hier laten wy onze lezers voor eenigen tyd aen hunne eygene bedenking over, op dat zy eenen oogslag zouden konnen nemen, over de schrikverwekkende beroerten, waervan de jesuieten de opstokers, de handleyders, de onwederlegbare voortplanters van geweést zyn. In al de staten der wereld is de Societeyt Jesu geschandvlekt geworden. Overal hebben de jesuieten moordenaryen en bloedstortingen aengerigt; overal zyn zy de vrede- en ruststoorders geweést; in

al de staten der wereld hebben zy de zwakke vorsten aen den leyband geleyd; en, ô schrikkelyke nagedachtenis! als zy tot hun doelwit niet geraken konden, bezoedelden zy hunne vraekzuchtige handen met het bloed van hunne wettige monarchen, of spanden afgerigte schurken in, die zy doór hunnen dweepzucht en hunne rykdommen overhaelden, om de werktuygen hunner verdervende hebzucht en overheersching te zyn. Wil men overtuygende blyken hebben van al de oproerige middelen, welke zy tegen de hoogescholen en andere openbare inrigtingen, voor het onderwys bestemd, ingespannen hebben, men raedplege slechts de verwytingen, welke den H. Stoel en oppervoógd der kerk, hun gedaen heéft, en de onheylen die zy, doór hunnen gewaenden godsdienst, aen kerk en staet veroorzaekt hebben.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over het groot getal, en der zonderlinge privilegiën van de Societeyt Jesu.

Wy hebben reeds genoegzaem aengetoond, dat overheersching en onafhangelykheyd, het voorname plan was der jesuieten; het was dus ook van het grootste gewigt voor de societeyt, dat het heerschappelyk bestuur, onder haer berustte, en dat alle oppergezag alleen in dezelve besloten was. Zy waren met niemand anders in betrekking, en aen geene geestelyke of wereldlyke overheyd ondergeschikt, dan aen hunnen generael en deszelfs bestuurders. Het is achtervolgens dit plan, dat de onderscheydene privilegiën, welke zy van de pauzen verkregen hebben, ingerigt waren, en dat deze laetstgenoemde de zwakheyd gehad hebben, hun toe te staen, door de schitterende gelofte van gehoorzaemheyd, waermede de jesuieten onophoudelyk pronkten, en waeraen zy nooyt volkomen hebben. Ofschoon deze privilegiën, by vele mogendheden, die aen het pausselyk gezag een zeker pael en perk wisten te stellen, geenen

ingang gevonden hebben, zyn zy des te meer, in andere staten, alwaer de jesuieten zich hadden weten te vestigen, uytgevoerd geworden. Zy bevestigen ook niet te minder de inzigten van het instituut. Om dan een regt denkbeéld te hebben van de tallooze vaststellingen, van de onbeperkte toelatingen, en van de ongehoorde privilegiën, waermede de jesuieten begunstigd waren, moet men maer de onderscheydene bullen der pauzen doórloopen, die dezelve verleend hebben.

De jesuieten waren voor eerst onafhangelyk van alle wereldlyk gezag. Zy bevestigde reeds deze grondstelling in hunnen voordragt aen Paulus den III: « *Wy willen*, zeyden zy, *van niemand afhangen*, » *noch aen iemand op de wereld ondergeschikt zyn*, » *dan aen den paus*, *of aen den generael.* » Dus is het eene grondwet by hun, dat hunne huyzen, en de persoonen die dezelve bewonen, mitsgaders de goederen zoo roerende als onroerende, die tot dezelve behooren, niet alleen onafhangelyk zyn van het gezag der wereldlyke overheden, of aen eenige bestraffing of ondergeschiktheyd aen dezelve; maer dat zy bovendien, aen niemand, geene rekenschap van hun doen of laten verschuldigd zyn. Eene tweede grondstelling is, dat den generael het opperregt heeft over al de zaken,

welke betrekking hebben op de goederen, op de kontrakten, en onderlinge overeenkomsten der societeyt; het is voor hem alleen dat de partyen gedagvaerd worden, en hy alleen beslist over de kwestieuse zaken, zonder eenige bekrachtiging of volmagt der burgerlyke regtbanken. Een derde hoofdzakelyk punt is, dat al de goederen, welke aen de societeyt behooren, vry zyn van alle belastingen en schattingen, zelf ter verdediging van het vaderland; en dat keyzers, koningen, noch andere monarchen, geene de minste geldheffingen of imposten van de jesuieten vermogen te vorderen, al bezaten zy ook de grootste rykdommen, en al waren zy ook de bezitters van de voornaemste eygendommen van het land, waerin dezelve gelegen zyn (1).

Zy zyn ook geheel en al onafhangelyk van het gezag der bisschoppen en der pastors. Geenen bisschop vermag eenen jesuiet noodzaken zyn bisdom te verlaten, zyne geestelyke oefeningen op te schorten, noch hem in de uytvoering derzelve te belemmeren. Als het mogt gebeuren dat er tegen hun, of tegen eenige der *hunnen*, klagten zouden ingebragt, of hun gedrag berispt worden, moet dit alles van geener weêrde, zonder

(1) Zie de bulle van Paulus den III, van 1540; en die van Gregorius den XII, van 1582.

kracht of gezag, beschouwd worden. Zy hebben insgelyks de toestemming van den bisschop van het bisdom, alwaer zy hun verblyf houden, niet noodig, om in alle kerken te prediken, en biecht te hooren; van de enkele zending van den generael voorzien, staet hun dit alles vry, al hadden zy nog maer de eerste priesterlyke wyding ontfangen. (Deze toelating verleenden zy algemeen aen hunne nieuwelingen, gedurende het tweede jaer reeds, van hun noviciaet.) Zy hebben ook de uytsluytende magt om absolutie te verleenen over zaken die alleen van het pausselyk gezag afhangen; het is hun insgelyks toegelaten alle hoegenaemde kettery te vergeven, geestelyke geloften te veranderen, kerken te bouwen, byzondere bidplaetsen te stichten, zonder de toelating of den goeden wille der bisdommelyke bisschoppen (1).

Ten opzigte der pastors: by deze waren zy nog minder verbonden; zy mogten, met enkel consent van hunnen generael, prediken, biechthooren, de sacramenten aen de geloovigen uytdeelen, enz. Wanneer men 's zondags, by de jesuieten, mis gehoord had, had men aen de pligten voldaen, welke ten opzigte der parochiale kerken, door alle tyden heén, zyn

(1) Zie de bullen van 1545, 1549 en van 1582.

verordend geworden. Van daer al die onderscheydene congregatiën of heymelyke en bedekte byeenkomsten, waerin alle slach van volk toegelaten wierd. De pausselyke bullen van 1584 en 1586, bemachtigden de jesuieten om in deze byeenkomsten zoodanige regelen vast te stellen, als zy zouden raedzaem oordeelen te behooren, dezelve volgens de omstandigheden te veranderen; immers alles naer hun goeddunken te schikken, en er eene menigte *aflaten* te verleenen.

Hier is al wederom stoffe tot nadenken. Moet een ieder zulkdanige byeenkomsten, doór geestelyken bestuurt, voor den staet niet gevaerlyk achten? En wat heeft den vorst, in tyden van onvoorziene volks-beroerten, in wisselvallige omstandigheden, en zelfs by het geringst misnoegen zyner onderdanen, van zulke byeenkomsten niet te duchten? Waertoe zyn zulke mannen, die van hunne grondstellingen doórdrongen, en van hunnen geest van hoogmoed ingenomen zyn, en op de volksgezindheyd zoo eene groote overhand hebben, niet in staet te bewerken? Hebben zy wel ooyt kalmte en rust gepredikt? Hebben zy immer den vrede en eendragt voorgestaen? Hebben zy ooyt van hun eygenbelang, van hunne heb- en baetzucht, van hunne overheersching afstand gedaen? En zyn zy, tot heden toe, nog de brandfakkels der

onlusten, en de rustverstoorders der staten niet, alwaer zy toegelaten en gedoogd worden? Al wederom verder. Zy lagen gedurig met de pastors in tweespalt over de geldmiddelen, welke deze, van hun, met alle regt, vorderden. De jesuieten waren aen de pastors, voor geen hoegenaemde servituten, waeraen de andere kloosters verbonden waren, iets verschuldigd (1). Zy ondersteunden de parochiale kerken, noch door het begunstigen van tienden, noch door het leveren van waschlicht, noch door eenige hulp van welken aert het ook wezen mogt. Het is grootendeels uyt dezen schrokluste, uyt die baetzuchtige eygenbelangen van alles te willen tot zich trekken, en aen niemand het verschuldigde regt te willen afstaen, dat de menigvuldige onlusten en misnoegdheden in Polen, in Spanje, in Vranckryk, enz., zyn voortgesproten.

De jesuiten waren ook onafhangelyk van de kerk. Van al de bullen, welke de jesuieten van de pauzen verkregen hebben, is er mogelyk geen eene die niet tegenstrydig is aen de kerkelyke tucht en aen de hoofdregels der algemeene en byzondere conciliën. Het concilie van Trente had, wegens al de overdrevene bullen welke aen onderscheydene geestelyke ordens waren vergund

(1) Zie de pausselyke bullen van 1549 en van 1561.

geworden, beslist: dat al de privilegiën der kloosterlingen, tot de canonieke regelen, zouden beperkt worden. Nouwelyks was dit concilie geëyndigd, of de jesuiten vervoegden zich by den paus Gregorius den XIII, ten eynde hunne privilegiën op nieuw te doen bekrachtigen, welke het concilie van Trente, gedeeltelyk met die van andere ordens, gelyk gesteld en verminderd had.

Al deze vermenigvuldigde voorregten, zyn nog niets in vergelyking met de geheel, aen den geestelyken staet, vreémde uytzondering, van geene canonieke getyden te lezen, hoogmissen te doen, of andere openbare godsdienstige nacht- of dagdiensten te oefenen, ondanks al het gene de oude zoo wel als nieuwe conciliën daerover verordend hadden. Het gene ook de grootste verwondering baert aen alle godgeleerden, is, dat dry pauzen met name Paulus den III, Julius den III, en Gregorius den XIII, hunne goedkeuring aen zulke zonderlinge uytzonderingen hebben willen verleenen, welke in geene andere geestelyke en wereldlyke ordens, toegelaten worden, zelf niet aen de genen, die zich het meest op de studiën toelegden, als voorheén de benedictyners, in Vranckryk. Men gaf ook daerom uyt spotterny, aen de jesuieten, in Vrankryk, den naem van *Religieux sans cœur.* Wat het lezen van

hunne getyden aenbetreft daerin, stooren zy zich evenmin, als in andere godsdienst pligten. Zy mogen naer gelang hunner bezigheden, de getyden voor den ganschen dag 's morgens lezen, ja zelfs de completen, of avondsdienst; wat nu ook de godsdienstige leerwyze aenbetrof, daervan hebben zy ook al genoegzame blyken gegeven, dat zy zich weynig aen de kerkelyke beslissingspunten, lieten gelegen liggen; zy beschouwden het gezag van het opperhoofd der kerk als eenen weêrhaen, die zy volgens hun goeddunken naer alle winden konden draeyen, en kenden in alles geen andere beslissingen als die der societeyt; deze regelen waren het hoofdpunt en de veêrkracht van al huune verrigtingen. Wy zullen, in een ander hoofdstuk, onze lezeren, met hunne zedekunde bekend maken, en den jesuiet, met levendige kleuren afmalen.

De jesuiten waren ook onafhangelyk van den paus. Om dit te bevestigen, is het alleen noodig, het manifest van den koning van Portugael na te zien, dat hy, aen de bisschoppen van zyn ryk, heéft toegezonden; en, wat heéft de kerk niet al moeten lyden onder het pausdom van Clemens den VIII, Paulus den V, Innocentius den X, Alexander den VIII, Innocentius den XI en hunne opvolgers? Gedurende al die tyden hebben de jesuieten niet opgehouden, de

onderscheydene grondstellingen en pausselyke besluyten te overtreden. — Ten eynde, hunne zoo alombekende verslapping in de godsdienstelyke uytoefeningen te verbloemen, hebben zy steéds, tegen de uytgesprokene vonnissen der roomsch katholyke kerk, wederstand geboden. Zy bragten hunne stoutheyd zoo ver, dat zy de ongehoorzaemheyd aen de pausselyke bullen, welke naer Asia en America waren toegezonden, voorpredikten, doór aen hunne zendelingen last te geven dezelve maer zoo ver te volgen, als met de belangen van hun instituut zoude overeenstemmen.

Paulus den IV en Sixtus den V, wilden by de jesuieten den kerkelyken dienst invoeren. Daer zy zagen dat, zonder groote opspraek te veroorzaken, aen deze pausselyke bevelen moest gehoorzaemd worden, stelden zy te Romen en te Lissabon wezenlyk, doch maer voor het oog van het volk, de kerkelyke diensten in; doch, nauwelyks was Paulus den IV overleden, of de godvruchtigheyd der jesuieten, stierf met hem. Zy bragten liever hunnen tyd in de bank doór, als in het koor.

Clemens den VIII wilde het instituut van de societeyt hervormen, zoo wegens derzelver valsche leerwyze, als over hunne alleenheerschende grondstellingen. De jesuieten dreeven den spot met den paus, ten opzigte der eerste tegenkanting, en boden hem

het hoofd over de andere. De zaek van Molina was eene nieuwe stoffe van verdriet voor den paus. Hy had het zoo ver niet konnen brengen, om de dwalingen en verergernissen van die dweepzuchtigen, te vernietigen. Den jesuiet Bellarmyn maekte ten laetsten een eynde aen den twist, door de pausselyke poginġen, welke de vernietiging van hun instituut bedreyde, te verhinderen, en eyndelyk geheel in duygen te doen vallen.

Gregorius den XV, vernieuwde, door zyne bulle van 1622, de stilzwygendheyd over het punt der *onbevlekte ontfangenis*. Doch, daer het altoos van belang geweest is voor de jesuieten, om hunne makkers, de dominicanen, by het volk hatelyk te maken, gehoorzaemden zy alwederom niet aen het hoog bevel van den H. Stoel. Hunne scholieren in Spanje zetten het afbeeldsel van den H. Thomas op eenen ezel, en reden er overal mede langst de straten, onder het afrossen, met eene zweep, op den rug van het houten beeld, waervan ongetwyffeld den ezel meer gevoelen zal gehad hebben, als den gewaenden heyligen; dit alles geschiede ter meerder glorie Gods en der H. Maegd. Aldus maekten deze spotboeven, volgens hun zeggen, van eenen kerkleeraer, eenen martelaer.

Urbanus den VIII verbood strengelyk aen de zen-

delingen (*missionnarissen*) van koophandel te dryven. Hunne overtredingen, ten dien aenzien, noodzaekten Clemens den IX, Clemens den X en Clemens den XI, deze zelfde wetten en het zelfde verbod te vernieuwen. Hebben de jesuieten daeraen gehoorzaemd? Geenszins. Pater Galeotti hield een handelkantoor te Romen, en pater Lavalette de bank te Parys.

Innoncentius den XII, onderrigt zynde, wegens de afgoden leer, en bygeloovige ceremoniën, die er in China overal plaets hadden, benoemde messire Maigrot, bisschop van Canon, tot zynen pausselyken gezant; dezen prelaet voorzien zynde van de bemachtiging van het kerkelyk opperhoofd, verbood den afgodendienst, en verklaerde de in gebruyk zynde pligtplegingen der begravenissen, als volstrekt bygeloovig. De verordening, by de welke hy deze overtredingen van godsdienst aen de jesuieten toeschreef, haelde hem hunnen haet op den hals, en hy werd ongelukkiglyk het slagtoffer van zynen yver voor den dienst der kerk. Zy klaegden hem aen by den chineésschen keyzer en schetstsen hem af, als eenen gevaerlyken vyand zyner staten. Zy bewerkten het zoo ver by den keyzer, dat zy van hem een bevelschrift verkregen, om den prelaet en afgezant van Zyne Heyligheyd, te Pekin, in gevang te brengen in

een hunner huyzen, alwaer zy dien eerbiedsweêrdigen man, op eene onmenschelyke wyze behandelden. Den bisschop werd eyndelyk uit China verbannen; hy kwam naer Romen terug, alwaer hy kort daer na stierf. Zie daer het voorbeéld van gehoorzaemheyd aen de kerk, dat de jesuieten de ongeloovigen voorstelden; zie daer de overtredingen, waeraen zy zich beurtelings schuldig maekten: zy predikten by de vreémde volkeren eene blinde gehoorzaemheyd aen het hoofd der kerk, en aen zyne besluyten vóór, en waren er overal, en by elke gelegendheyd de grootste overtreders van. Welke schrikverwekkende tegenstrydigheden, tusschen de zendelingen van Jesus-Christus, en tusschen zyn Evangelie!!!

Clemens den XI, hebbende de congregatiën doen voortzetten, welke tydens zynen voorzaet, wegens de godsdienstpligtigheden der Chinezen, hadden plaets gehad, zond M. de Tournon als legaet *a latere* naer Indiën, bekleed met zyn volle gezag, om er de oneenigheden te bevredigen, welke de zendelingen er aengestoókt hadden. Hy kwam in 1708 in dit keyzeryk aen. Zyne eerste zorg was om de schilderyen en andere uytwendige teekenen uyt de kerken te doen verwyderen, welke voor opschrift droegen: *aenbid den Hemel*, en den godsdienst te verbieden,

welke de Chinezen aen hunne voorouders, aen Confucius, en aen de planeten opdroegen. Dit mandement ergerde den geheelen aenhang der jesuieten, die zich aldaer bevonden, omdat zy deze afgodische ceremoniën niet allen toelieten, maer dezelve voorpredikten en verdedigden. De beledigingen, de vreedheden, de lasteringen en de gevangzetting, waren de belooning en het lot van den apostolyken legaet. Men heéft, met regt, de jesuieten verweten, van dien pausselyken gezant, door vergif te hebben omgebragt. Na zynen dood, kwam er eene print te voorschyn, waerop eenen jesuiet, by den stervenden kardinael, stond afgebeéld, die hem den kardinaelshoed en andere eerteekenen afnam, met dit opschrift : *De overblyfselen behooren met regt aen den beul.*

Benedictus den XIV, wiens geheele pausselyke regering, door het instellen van een aental bullen, welke de afschaffing van eene menigte misbruyken vernietigden, en het invoeren van nuttige gebruyken, kenmerkte, en die de jesuieten als ongehoorzame, wispelturige en hooveêrdige wezens beschouwde, heéft alleen meer verordeningen en besluyten, tegen hen uytgeveêrdigd, dan al zyne voorzaten. By een openbaer bevelschrift, verbood hy aen de jesuieten, van geneésmiddelen of kruydmengingen te verkoopen, en

wel, voornamelyk de *thériarque* of opiat. Zy van hunnen kant bleven zoo hardnekkig als onbeschoft dezen handel voortdryven, en hunne ongehoorzaemheyd was zoodanig, dat zy op al de openbare plaetsen te Roomen, een berigt lieten aenplakken, waerby zy het publiek aenkondigden, dat hunnen opiat de heylzaemste uytwerking te weégbragt, en dat hy alle andere geneésmiddelen van dien aert, overtrof; te gelykertyd een ieder uytnoodigende, om van denzelven, ten aenzien van den leegen prys, waerop hy gesteld was, gebruyk te maken.

In 1741, veêrdigde dien zelfden paus dry bullen tegen hen uyt; de twee eerste behelsden strenge vermaningen, nopens hunne verslapping in het inachtnemen van den vasten; de derde was insgelyks eene strikte aenmaning, om aen de hatelyke slaverny, waerin zy de Indianen gebragt hadden, een eynde te maken. In 1744 en 1745, nam hy ook onderscheydene besluyten, onder anderen, tegen den godsdienst en bygeloovige instellingen der Malabiers; en tegen eene verhandeling van pater Benzi, die de aenraking der vrouwenborsten, als eene onnoozele en nietsbeduydende daed voorstelde, welke aen een ieder geoórloófd was. Deze onderscheydene besluyten waren voor de jesuieten louter verdichtselen, en maekten geene

de minste uytwerking noch indruk, op hunne reeds aengenomene stelsels. Zy lieten te Parys de levens-geschiedenis van pater Britto, den hardnekkigsten voorstaender der bygeloovige ceremoniën van de Indianen, drukken; en te Lucca, lieten zy een fraey boekdeel in het licht brengen over de verhandeling van den kuysschen Benzi, ten voordeele en groot genoegen der liefhebbers van de vrouwenborsten.

Uyt deze hierboven aengehaelde daedzaken, kan men genoegzaem afleyden, hoe wederspannig de jesuieten altyd aen de bevelen van het opperhoofd der kerk geweest zyn, telkens en in allen gevalle, dat deze bevelen, eenige tegenstrydigheyd aen den geest, en aen de belangen der societeyt, toebragten. Men oordeele dus door deze aeneenschakeling van ongehoorzaemheyd, met welke inzigten zy bezield waren. Doch, laet ons nu tot de zonderlinge privilegiën en voorregten van het instituut terug keeren.

De societeyt moest de hoop opgeven, om alle andere ordens te omvatten, en onder hare heerschappy te brengen, wanneer er eenige zouden bestaen hebben, welke uytsluytende privilegiën genoten, die zy niet hadden. Er moest dus eenen maetregel gevonden worden, waer door zy al hoegenaemde privilegiën en voorregten, in ruymer mate, en met grooter gezag, genoten, dan alle andere geestelyke ordens.

Pius den V, heeft hun overvloediglyk met al deze voorregten begiftigd, door hen alle voorgaende, tegenwoordige, en toekomende privilegiën te schenken, welke ooyt eenige monniken of andere geestelyke ordens, van welken aert of tot welke kleur of geslacht zy behoorden, genoten hebben. Alles wat de pauzen immer aen eenige kloosterlingen en priesterlyke ordens verleend hebben, als: allerleye soórt van voorregten, vrystellingen, tegemoetkomingen, regtvoeringen, aflaten, geestelyke en tydelyke genade gunsten, apostolyke zegeningen, kwytschelding van tydelyke en eeuwige straffen, enz. Eyndelyk al hoedanige privilegiën, welke voor het tegenwoórdige en toekomende zouden konnen toegestaen worden, zonder eenige uitzondering of achterhouding; alsmede de genieting van alle voorregten, welke by pausselyke bullen of kerkelyke raedsbesluyten by den thans regerenden of toekomende regerende pausen, ten opzigte der congregatiën, kloosters en kapittelen, en tot de aen hun behoorende persoonen, het zy mannen, vrouwen en dochters; aen hunne huyzen overal en op alle plaetsen, waer dezelve mogten gesticht zyn; al deze hier voorgemelde gunstbewyzingen, *ipso facto*, zouden toegestaen, verleend, en met overvloedige zegeningen begunstigd worden. Dus was het een oneyndig voorregt jesuiet te zyn, en een groot verlies het niet te zyn.

Clemens den VIII, heeft insgelyks de societeyt overvloediglyk met alle privilegiën overladen, waer mede de abdyën en ryke kloosters waren begiftigd geworden; inmiddels, dat zy met alle gunstbewyzingen, welke de kloosterlingen van de leegste tot de hoogste ordens toe, en zulks in eenen verhevener rang, en op een uytstekender wyze, voorzien waren. Doór deze wonderbare uytvinding, waren de jesuieten, voór zoo verre de privilegiën aenbetroffen, te gelyk kanoniken, ridders van Maltha, Dominicaners, Franciscaners, Minimem, Augustyners, Carmelieten, enz., enz. — Doch, welke gemeenschap of verband was er tusschen al andere ordens, en het opperheerschappelyk instituut der jesuieten? Welke broederlykheyd was er tusschen de afstammelingen van den H. Thomas en de makkers van Molinos? Welke vergelyking met de nederige kap van eenen franciscaner, en de vierkante muts van eenen trotschen jesuiet? Welke overeenkomst bestond er tusschen het grof hairen kleed van den carmeliet, en den sierlyken mantel van een kind van Ignatius? Welken verren afstand was er niet in de nederige en matige levenswyze van eenen eenzamen kloosterling, en de welopgedischte tafel van eenen zwervenden zendeling? Hoedanig groot was het verschil ook niet, tusschen eenen bedelenden leekenbroeder van een armoedig

klooster, en eenen bankier milionaris van den Paraguaey? Dit zyn evenwel de betrekkingen, waerin de jesuieten, ten opzigte van al hoegenaemde voorregten, hun instituut vereenigd hebben, en in 1573 van den paus Gregorius den XIII, in ééne bulle, hebben weten af te perssen.

Er word dóór de canonieke wetten aen alle geestelyken, en aen alle priesters, van welken rang en tot welk orden zy behooren mogen, ten strengsten verboden, eenigen handel of koopmanschap te dryven. Dien zelfden paus, heéft evenwel, aen de societeyt, de toelating verleend, van in de beyde Indiën te handelen; en, ten eynde alle nieuwsgierige naburen en jaloersche mededingers van hun te verwyderen, kreegen de jesuieten het uytsluytend voorregt der zendelingschap in Japan. Het is wereldkundig bekend, hoe zeer zy van deze gunstige verleening, hun voordeel getrokken hebben.

De jesuieten hebben eyndelyk nog eene bulle van Gregorius den XIII verworven, waerby hun vergund werd, de geneéskunde te onderwyzen; zy namen al zeer spoedig het regt om dezelve openbaerlyk uyt te oefenen. Men vind in hun instituut, onder dezen bundel van bullen, kwytscheldingen of absolutiën voor allerley voorbehoudene zaken, als: voor onge-

regelde levenswyze, opschortingen in geestelyke en wereldlyke betrekkingen, immers, voor alle misdryven, waeraen zy zich zouden hebben schuldig gemaekt. Men vind er ook kwytscheldingen van alle graden en hoedanigheden; als men, by voorbeeld, spoedig eene ziel uyt het vagevuer wilde verlost hebben, was eenen *Pater* of *Ave Maria* van eenen jesuiet genoeg, om de ziel, in eenen sprong, in den hemel te helpen; als of nagemaekte kwittantien voldoende waren tot kwytscheldiag der schuldenaren. Er ontbrak dus niet anders aen deze goede lieden, als de verpligting van christen te zyn.

VYFDE HOOFDSTUK.

Terugroeping der jesuieten in Vranckryk. Den snellen voortgang, welke de teruggeroepene bewerkstelligen, in het stichten van gebouwen en andere huysvestingen in dat koningryk. Onderscheydene merkweêrdige gebeurtenissen in Vranckryk, gedurende de voorgaende en tegenwoôrdige eeuw, voorgevallen. Hunne zendingen in de Nederlanden, in Sardiniën, in Griekenland, te Konstantinopelen, in Italië, te Weenen, in Spanje, enz., enz.

De uyt Vranckryk verjaegde jesuieten, krachtens meest al de raedsbesluyten van het parlement; hadden eenen middel uytgevonden om zich in de omstreken van Toulouse en Bordeaux op te houden. In deze gedeelte der Provincie Languedoc gecantonneérd zynde, onderhielden zy eene aenhoudende briefwisseling met onderscheyden aenzienelyke persoonen van het koningryk. Zy stelden smeekschriften te werk, er wierden, aenbevelings brieven uytgezonden, en langst alle zyden, trachtten zy, doór de veêrkracht hunner geldmiddelen, voorsprekers in te spannen, die met hen medewerkten. Zy hadden vooral geslaegd in het groote doelwit, dat zy steéds beôogden, het welk bestond:

om den pausselyken legaet op hunne zyde te krygen. O die slimme vogels!! Zy wisten wel, met wien zy te doen hadden; zy zyn nog in staet om die zelfde middelen te gebruyken, die listige streken in te spannen, de vorsten en zelfs hun kerkelyk opperhoofd te misleyden, wanneer zy maer zouden kans zien, om het zoo ver te brengen, dat zy de legaten of zendelingen ván den paus, doór eenige middelen zouden weten om den tuyn te leyden.

Het hof van Romen, dat de jesuieten altyd gereed vond, en deze zelfs geneygd waren, om al zyne overdrevene eysschen te ondersteunen, daer in mede te helpen, en dezelve in alle ryken der wereld, te verspreyden; nam diensvolgens ernstig, en met veél genoegen hunne party aen. Den paus had hunne terug roeping in Vranckryk, van Hendrik den IV, afgevraegd, en dat juyst op eenen tyd dat dezen vorst geldige redenen had, om den paus eenigzins te ontzien, eensdeels om de gemoederen der laetste oneenigheden, tot bedaren te brengen; en voor het overige, om de ontbinding van zyn huwelyk te verwerven. Wat moeten wy nu niet afleyden van het zoo dikwerf geprezene hoogmoedig karakter van dien vorst, van zyne ondernemende daden, van zynen onverzaegden moed? daer hy niet in staet is geweest.

wederstand te bieden, aen de aenlokkelyke en tevens verleydende gezegdens van eenen jesuiet, en van hunne aenhangers!! Wy zullen er welhaest de gevolgen van ontwaren.

Hoe het ook zy, de jesuieten hadden toch, gedurende hunne verbanning uyt Vranckryk, getrouwe mouwvagers by den koning agtergelaten, die het zoo ver gebragt hadden, dat Z. M. eyndelyk aen twee, dier doórslepene en afgerigte jesuieten, gehoor verleende, en deze waren Maius en Gentil. Maius voerde het woórd, en beloófde aen den koning, namens de geheele societeyt, dat al zyne makkers aen Z. M. even zoo getrouw zouden gebleven zyn, als zy het, tot dus verre, aen zyne allerchristelykste Májesteyt, den koning van Spanje, geweést waren, wanneer zy, zoo vele gunstbewyzingen van den eenen, zoo wel als van den anderen, zouden genoten hebben. Dezen Maius was eenen vindingryken man in uytgezochte spreékwyzen, en Hendrik den IV, was er eenen liefhebber van; hy liet zich dus doór de honingvloeyende gezegdens van dezen arglistigen jesuiet bewegen, en bepaelde eenen tyd van twee maenden, om de verbannenen te rug te roepen. Na het eyndigen van dezen beperkten tyd, zag Maius, dat de terug roeping, evenwel niet vorderde, niettegenstaende, de doór den koning, gedane beloften. Op

zekeren dag, dat hy by den vorst was toegelaten geworden, zeyde hy op eene schertsende wyze aen den koning: *Sire! het schynt dat gy veél traegzamer zyt dan de vrouwen, die hunne vrucht maer negen maenden in hare ingewanden dragen.* Hendrik den IV gaf hem, op den zelfden toon tot antwoórd: *Pater! weet gy wel, dat de koningen, niet zoo gemakkelyk verlossen als de vrouwen?* Eyndelyk, ten uyttersten gedrongen en aengespoórd zynde, doór de gestadige beloften, welke den hertog d'Eperon, en de heeren staets-secretarissen Villeroi en de Gesvres, onophoudelyk, uyt name der jesuieten, aen hem opdroegen, en die doór den paus daertoe bewogen en overgehaeld waren, alsmede doór de byzondere inzigten, welke daertoe aenleyding gaven, verleende hy, door hoogkoninglyke bevelschriften de herstelling der jesuieten, in zyne staten. Doch, op voorwaerde der hier navolgende punten en verordeningen:

« Dat er altoos eenen jesuiet zoude aen het hof » blyven, om over de daedzaken en het gedrag zyner » medebroeders verantwoórdelyk te zyn, by elke over- » treding, welke zy zich zouden veroórloven. Dat al de » gene, die in het koningryk waren, of, by vervolg van » tyd, er zouden aengenomen worden, den eed zouden » afleggen, in tegenwoórdigheyd der hoofdambtenaren

» van elke plaets, van niets te ondernemen, hetgene
» zou strydig zyn aen den dienst van den koning,
» den inwendigen vrede, en de algemeene rust van
» het koningryk. — Dat zy hoegenaemd geene vaste
» goederen of grondeygendommen zouden aenkoopen,
» zonder eene uytdrukkelyke toestemming en volmagt
» van den souvereyn. — Dat zy, in al hunne bedry-
» ven, en in al hun doen en laten, zouden teregt
» gesteld worden, en onderhoorig zyn aen de regter-
» lyke magt van het ryk. — Dat zy geen' hoegenaemde
» zaken zouden aenvangen of bewerkstelligen, welke,
» het zy voor het geestelyke, zoo wel als ten opzigte van
» wereldlyke bedryven en uytoefeningen, eenig na-
» deel zoude tewege brengen aen de bisdommen,
» kapittelen, pastoryen, hoogescholen, enz. enz. —
» Dat zy niet vermogten te prediken, biechthooren,
» en de sacramenten aen de geloovigen uyt deelen,
» zonder uytdrukkelyke toelating der geestelyke over-
» heden. — Dat zy zich eyndelyk in alles zouden te
» gedragen hebben aen de plaetselyke inrigtingen en
» aen de verordeningen, welke daertoe betrekking
» hadden. »

Nouwelyks was het edikt hunner terugroeping, in Vranckeryk, uytvoerlyk gesteld, of men zag de jesuieten, even als eene nevelachtige wolk, welke eeni-

gen tyd in den dampkring is opgehouden geweest, en in eens met stortvlagen losberst; of aen eenen mierennest, welken in de warme lente dagen, langst alle kanten, door zyne onderaerdsche bewoners word opgeweeld, en zich wyd en zyds verspreyd; even zoo, zeggen wy, kwamen de jesuieten in Vranckryk te voorschyn, en begonnen, met eene ongeloovelyke snelheyd, langst alle gewesten van het ryk, gebouwen en kollegiën te stichten, hunne heerschappy te verspryden, en zich aenhangers te kweeken. Zy waren evenwel, langst eene zyde, in het nouw gebragt, en konnen den vollen teugel aen hunne genomen plannen niet vieren, de koninglyke bevelen en verordeningen waren hun in den weg; er moest volstrekt eenen middel gevonden worden, het zy, om dezelve te ontzenuwen, het zy om dezelve gedeeltelyk krachteloos te maken, of geheel en al te vernietigen. Zy begonnen voor eerst om er eenige, van de opmerkzaemste, en die hun het meest in hunne voornemens belemmerden, uyt den weg te ruymen; eensdeels geholpen zynde door hunne machtige ondersteuners, en anderendeels, door het veêrkrachtige hunner geldmiddelen, maekten zy zich eyndelyk, van de overigen, door hun eygen gezag, vry. Daer zy nu, als gewettigde burgers van den staet, als ondersteuners van den gods-

dienst, als leeraren voor het onderwys der jeugd, als oppervoógden van alle geestelyke en wereldlyke zaken, in het ryk waren toegelaten; krachtens hunne *grondregelen*, welke al die eygenschappen bevatten, en, als het ware, in hunne uytvoeringen, tot wet aenbevolen worden, begonnen zy eerst, in alle gewesten van het ryk, vaste standplaetsen op te rigten; men zag ze welhaest in de steden Amiens, Poitiers, Grenoble, Rouaenen, Caën, Bordeaux, Rennes, Dijon, Reims en in alle voorname plaetsen eenen aenhang, vormen; zy gebruykten beurtelings dwangmiddelen, verrassingen; en mengden, onder dit alles, eene schynbare toegevendheyd, en gezag, het welk door hunne aenhangers begunstigd werd, en waervan zy ook gebruyk maekten, om hunne stichtingen te bevoordeelen, en in eenen onafhangelyken staet van gemak en weélde te konnen leven, zich het noodige, het nuttige voor hunne belangen, en het aengename voor hunne persoonen, te verschaffen. Het zyn eygenlyk die listige omwegen, die uytgezochte voornemens, en die fyne en arglistige beramingen, welke aen de beoordeeling eener verlichte natie, niet kon ontsnappen of verdoken worden, die aen de jesuieten, eene menigte van spotschriften en beschimpingen, hebben te wege gebragt. Wy herinneren ons, onder anderen, van eene welgepaste

spreuk, die in Vranckryk, onder het gemeene volk zelf, bekend was, by gelegenheyd van eenige, aen de jesuieten, toegestane gestichten. Den schryver zegt daer over het volgende :

Arcum dola dedit patribus, dedit alma sagittam
Gallia : Quis Funem, quem meruere dabit.

Waervan den zin in de volgende gebeurtenis besloten is. De stad Dole stond aen de jesuieten een gesticht toe, welke men *l'Arc* of den boóg noemde; Hendrik den IV schonk hun het zóogenaemde gesticht, *de la Flêche*, het geén in onze tael eenen pyl beteekent, en de vraeg was : wie hun de koorde zoude gegeven hebben, welke zy verdiend hadden?

Er zouden honderden van boekdeelen konnen opgesteld worden, indien men de jesuieten, van stap tot stap, in hunne daedzaken, in hunne opeengestapelde misdryven, wilde gade slaen, en de doór hun veroorzaekte wanorders, beschrijven; indien men in het geringe wilde treden van de listige streken, welke zy steéds hebben ingespannen, om op eene behendige wyze in de koningryken toegelaten te worden, om aldaer alles, op hunne wyze, te regelen en te schikken; om in gastvrije landstreken zich alle oppermagt toe te eygenen, en meer en meer hunne heerschappy, by het volk, te doen gelden; als zynde dezen laetsten maet-

regel, de grondzuyl en den steunpylaer van al hunne ondernemingen. Want het is by het volk, by die eenvoudige en goedgeloovige klasse van het maetschappelyk gebouw, dat zy, allereerst, hunne vangstrikken uytspanden. Het is hier onze taek niet om de ontwikkeling van al de listige grondstellingen der jesuieten te omschrijven; wy zullen ons maer alleenlyk met geloofweêrdige zaken bezig houden, en de voornaemste ervan bekend maken.

De bisschoppen van Sint-Pont en van Arras, ten uyttersten verontweêrdigd zynde over de zedeloosheyd en de verslapping der godsdienstige uytoefeningen der jesuieten, beraedslaegden onderling, om deze en andere ongeregeldheden, welke de Societeyt Jesu, in derzelver onderhoorige bisdommen pleégden; aen den paus Innocentius den IX, die maer kortelings den herderlyken stoel van het christendom beklommen was, ter kennis te brengen, ten eynde van Zyne Heyligheyd, eene oordeelvelling deswegens te bekomen. Den opstel van den brief werd beraedslaegd en overwogen tusschen die voornoemde bisschoppen en de heeren Arnauld en Nicole; waertoe den laetsgenoemden het woórd gevoerd had en den opsteller ervan geweést was. De jesuieten, steéds doór eene menigte bespieders omringd zynde, ontdekten welhaest de grondige klagten,

welke men, tegen hen, stond in te brengen; en, ten eynde zich tegen deze schandvlek te behoeden, stookten zy Lodewyk den XIV op, om deze aenklagten te vernietigen, en eenen zoo wettigen stap, by den paus, als onwettig te verklaren. Zy beschuldigden verder deze twee prelaten als aenklevers van Jansenius; en hunne opstoking werd zoo hevig voortgedrongen, dat M. Nicole genoodzaekt was de hoofdstad te verlaten, en gedurende langen tyd, hier en daer in vreemde landen, rond te zwerven. Het was in dien tyd, by de jesuieten de mode, om al degenen, die hun in den weg waren, of hunne schelmsche streken niet ondersteunden, met den naem van *jansenisten* te beschuldigen, om ze daer door van kant te maken, of hunne geregtige klagten, by de vorsten, te verydelen.

Welk schandelyk gerugt is er niet verspreyd geworden, wegens de beruchte zaek van pater Girard, in 1728, voorgevallen. De koppigheyd en vooringenomenheyd der beyde belangstellende partyen, in dit belangryk twistgeding, hebben deze gebeurtenis met den sluyer der stilzwygendheyd omhangen; en men spreekt er nog hedendaegs van op eene verschillende wyze. Wy zullen nogtans, dit voorgevallene, met die zelfde onpartydigheyd verhalen, zoo als hetzelve ons, door onwedersprekelyke getuygschriften, is aengehaeld

geworden. Joannes-Baptiste Girard had voor eerst, in zyne orden de leerstoelen der hoogste klassen, en die der wysbegeêrte, bekleed, en begaf zich toen naderhand tot de moeyelyke taek van gewetensbestuurder. Een oneyndig getal van de wereld verlatene vrouwen wierden doór hem op den weg der zaligheyd geleyd; en eene menigte meysjes wydden zich, doór zyne overtuyging gesteund, tot het kloosterleven, en tot den ongehuwden staet. Pater Girard had ook den voortreffelyken naem van heylige te vormen, en dezen naem vleydde uytermate zynen eerzucht, welken hy onder den zedigen tytel van kluyzenaer bedekte. Onder het getal zyner boetelingen, die zich te Toulon, by hem aendienden, onderscheydde hy vooral een jong, lief en poeselig meysje van 18 jaer oud, met name Catharina Cadière; dit meysje was met een gevoelig hert begaefd, en tot den hoofdigen geestdrift geneygd, om zich in de wereld beroemd te maken, en alom van hare uytstekende deugden te doen spreken. Deze verhitte boetelinge wierd gedurig doór visioenen, en doór allerley bezoekingen gekweld, en ontving nu en dan buytengewone stekingen onder het hert, van al het welke zy niet naliet, aen haren gewetensbestuurder kennis te geven, die zich nu en dan met haer alleen opsloot, om deze voorgewende mirakelen, van na

by te onderzoeken, en, daer hy merkte, dat al deze bezoeken, voor hem en voor haer, op een schandelyk uyteynde stonden veropenbaert te worden, nam hy het besluyt van zyne boetelinge aen hare wonderbare aendoeningen over te laten. De jonge Cadière, was zeer sterk over deze ongetrouwheyd van haren bestuurder, gebelgd, en koos, ter zyner plaetsvervanging, eenen carmeliet en beroemden jansenist; de keus was overheerlyk en het onderling vertrouwen was zoodanig gevestigd, dat den carmeliet, op het uytbarsten der miraculeuse hertstekingen, van zyne jonge boetelinge, eene verklaring verkreeg, waarby wel degelyk bevestigd wierd, dat pater Girard, hare eer gekwetst en haer misleyd had. De zaek werd by het parlement van Aix ingediend, en veroorzaekte een algemeen geroep onder het volk, en vooral onder de huysgezinnen, wier dogters ook alreede op eene miraculeuse wyze waren bezocht geworden. Na vele woordenwisselingen, twistpartyen, schimpschriften, liedjes en uytscheldingen, werd pater Girard door het parlement vrygesproken over de tegen hem ingebragte klagten en beschuldigingen. De onteerde Cadière werd buyten regt gesteld van verdere vervolgingen, ten dien opzigte aen te vangen, na hare schande voor het oog van het publiek te hebben blootgesteld. Het was ook de gevoege-

lykste en geschiktste party, welke het parlement, in die netelige gebeurtenis en omslagtige omstandigheyd te kiezen had, uyt hoofde der halstarrige twistgedingen, welke de beyde belanghebbende partyen, onophoudelyk tegen elkander' inspanden. Men weet, ten anderen, ook zeer wel, dat de liefde tot het schoon vrouwen geslacht, eene der minste misdryven was, welke men de jesuieten kon opleggen. De eerzucht alleen was de heerschende drift geweest van pater Girard, en het was deze, die hem, en het geheel instituut, aen al de spotternyen en beschimpingen hebben blootgesteld, welke zyne tegenstrevers hebben uytgebraekt. Men vind in het letterlyk naemschrift van Jean-Baptiste Girard, de volgende latynsche bewoording :

Pater, abi, ignis ardet.

Het welk beteekent :

Vlugt, vader, het vuur word aengesteken.

Men heeft ook, onder de regering van Lodewyk den XIV, gezien, op hoedanige wyze de paters de la Chaise en Letellier, van het vertrouwen, van een groot koning, dien zy opvolgenderwyze beheerschten, een misbruyk gemaekt hebben. Het edel en innemend gelaet van den eersten, waerby gevoegd was een zacht, buygzaem en beleefd karakter, maekten hem by zynen vorst en biechtkind, in zeer groot aenzien. Hy stelde aen den

koning, byna alle winstgevende en ryk bezoldigde plaetsen en ambten voor, het gene evenwel niet altyd by eene goede keus geschiedde. Hy wist insgelyks by den koning alle gunsten en ryke begiftigingen te verwerven, om daer mede de talryke gestichten van zyne orden te begunstigen, en meest al zonder inachtneming van de daertoe vereyschte pligtplegingen, by dit alles niet anders voorwendende dan den bekrompen en armoedigen staet zyner medebroeders, en de welvoegelykheyd, welke hem als pligt was opgelegd, om dezelve zoo veél in zyn vermogen was, by te staen. Dezen biechtvader was eenen liefhebber van de pracht en van het vermaek, en wel meer als dit een en ander met zynen staet overeenkwam, en een goed geestelyken betaemde. De misnoegden van zyne tegenparty verweeten hem dikwils zyne overheerlyke buytenplaetsen, zyne schitterende rytuygen en de pracht en kostbaerheden zyner maeltyden, benevens de groote rykdommen, welke zyne bloedverwanten, doór zyn toedoen, bezaten. De jansenisten beschuldigden hem van al te toegevend en te lafhertig geweést te zyn, in eenen tyd, wanneer hy, volgens hen, strikter en standvastiger zou hebben moeten geweést zyn. Zy laekten hem nog meer over de vervolgingen, waerin hy, doór medewerking der societeyt, gedeeld had, en zy daer doór zoo

menigvuldige rampen geleden, en tegenstrydigheden beproefd hadden. Het was maer al te waer dat hy den geest van den vorst tegen hen had opgewonden, en het vuer van oneenigheyd tusschen de beyde partyen hadde aengestoókt.

Letellier was een hartvochtig, onbuygzaem en oploopend mensch, die al zyne geweldadige middelen onder den dekmantel van schynheyligheyd verborgen hield, en die even behendiglyk te werk ging om zyne listige streken te bedekken, als een oplettend oog in het zeyl te houden, om in de zelve te slagen. Het was aen dien woelgeestigen en doórslepen man dat de societeyt den belangryken post van pater la Chaise opdroeg. Hy deéd en verrigte, onder het waernemen dezer bediening, zoo veél kwaeds als hy maer kon, daer het hem gemakkelyk viel, gunstbewyzingen te verkrygen voor die genen waar voor hy genegen was, en in het verderf te storten de zulke dien hy haet toedroeg. Hy speélde lang de rol van verklikker en aenklaeger der jansenisten, tot tyd en wyl, dat hy hunnen halstarrigsten en hardnekkigsten vervolger wierd. Het is aen hem ook, dat men de eerste gedachte der schurkenstreék, welke te Douay is voorgevallen, en waervan wy aenstonds zullen handelen, toegeschreven heéft. Hy is het, die insgelyks, alles is het werk stelde,

om den kardinael de Noailles, die de societeyt niet al te zeer toegedaen was, en onder welkers slavelyke wetten hy niet staen wilde, in ongenade te doen vervallen, en in het verderf te storten. Den oorsprong dier oneenigheyd was voortgesproten uyt de goedkeuring welke M. de Noailles verleend had aen een werk getyteld: *Réflexions morales du P. Quesnel*, en wegens het doen afkeuren van 127 voorstellingen uyt het boek van Molina. Den twist was zoo hevig tusschen den kardinael der R. K. kerk, en den biechtvader van den koning van Vranckryk, dat den laetsten openbaerlyk uytriep: dat hy zyne plaets moest verliezen, of den kardinael de zyne!!! Het is nog dien zelfden pater Letellier geweést, die doór den koning, aen den paus vragen liet, de uytveêrdiging der beruchte bulle *Unigenitus*, welke men nu langzamerhand begint te vergeten, en die het altyd had moeten geweést zyn. Doór de gallicaensche kerk met magt en kragt te hebben willen bevredigen, is zy doór deze bulle met eene partyzucht besmet geworden, welke zich alom verspreydde. Hy is het geweést, die van den koning, zynen meester en tegelyk zyn biechtkind, de afschaffing en vernietiging van het monnikenklooster van *Port-Royal des Champs* afsmeekte, het welk ook in 1709, tot aen den grond toe, afgebroken werd. Hy is het insgelyks geweést, die

benevens eenige zyner makkers, aen wiens hoófd hy zich gesteld had, den ongelukkigen Quesnel tot op het eynde zyns levens, vervolgde. Hy verloor hem nimmer, tot in zyne vlucht toe, uyt het oog. Hy had doór zyne bespieders, welke hy in alle landstreken, bezoldigde, vernomen, dat Quesnel zich eene schuylplaets te Brussel, gekozen had, en nam aenstonds maetregelen by de hand, om hem te doen vastzetten. Philippus den V, die doór de jesuieten aen den leyband gehouden werd, veêrdigde op hun verzoek, een bevel uyt, om Quesnel te doen vatten; en den aertsbisschop van Mechelen, Humbertus de Precipiano, was er den uytvoerder van. Men bragt hem in de gevangenissen van zyn bisdom over, alwaer hy het zelve met den dood had moeten bekoopen, indien een spaensch edelman, die doór den markgraef d'Aremberg was aengesteld, de muren der gevangenis niet beklommen en de boeyen verbroken had, van den ten onregt vervolgden onschuldigen; hebbende hy, doór die stoute onderneming, het ongelukkig slagtoffer der dweepzucht en des hoogmoeds, uyt beulshanden, gered. Het is, met een woórd, dien zelfden woedenden dwingeland, die de geheele fransche kerk in schudding bragt, die allerley slach van brieven en mandementen opstelde, waer doór hy de zwakheyd van Lodewyk den XIV, tot aen

het eynde zyns levens, op eene onmedoogende wyze tergde, door geduriglyk edikten af te vorderen, ten voordeele van zyne aenhangers. Het is insgelyks aen dien onbeschoften vervolger der deugd, der verdienste en der onschuld, dat de jesuieten een groot gedeelte hunner kwalyk geslaegde ondernemingen, te danken hebben. Den ploeg, welken hy op de puynen van Port-Royal deed overgaen, heeft de bittere vruchten voortgebragt, welken zy nu nog inzamelen. Het oneyndig getal vyanden dat de societeyt in dagen van voorspoed, van schitterenden glans, en tydens hare opperheerschappy, hebben op den hals gehaeld, hebben haer eyndelyk onder de felle slagen, welke men haer toedroeg, en die zy met alle regt en billykheyd verdiende, doen buygen. Even als een sterk gebouwd schip, zegt een voornaem schryver, dat op de kloekte van zynen mast steunt en op de sterkte zyner ankers, trotsch en stoutmoedig de bruysschende baren en onstuymige golven der zee doorklieft, en aen alle winden tegenstand bied, en, na vele stormen op banken en klippen geslagen en heên en weêr geslingerd te zyn, eyndelyk, eensklaps voor het geweld der zee moet onderdoen en ervan ingezwolgen wordt, even zoo is het ook met de jesuieten gegaen. Zy zyn van het toppunt hunner grootheyd in eenen poel van wanorde veryallen, en eyndelyk in den afgrond nedergestort.

Tydens dat de molinisten, onder voorwendsel van jansenismus, in Vranckryk, de Noailles, de Arnaulds, de Nicoles, de Quesnels hunne tegenstrevers tergden, en schandvlekten, bedienden zy zich, in de Nederlanden, van het zelfde voorwendsel, om afschuwelykheden te plegen. Den heer Gilbert, kanselier en hoogleeraer by de universiteyt te Douay, had eene verhandeling over de genade opgesteld, in tegenoverstelling met die van de molinisten; de jesuieten geraekten hier doór in gramschap, en trokken er onderscheydene voorstellingen uyt, en bewerkten het zoodanig, dat Lodewyk den XIV een bevel gaf, om dit werk, doór vyf hoogleeraren, die doór de jesuieten voorbereydelyk waren omgekocht, te laten nazien en er een advies over uyt te brengen; het gene ook werkelyk in 1687, plaets had: zy beslisten, dat die voorstellingen, het jansenismus tot kenmerk droegen; zoo dat, diensvolgens, den heer Gilbert uyt de stad Douay verbannen wierd, en zyn ambt en weêrdigheyd verloor, en naer Sint-Quentin, vervolgens naer Sint-Flour, op de uytterste grenzen van Auvergne, en van daer naer Thiers, en eyndelyk op het kasteel van Pierre-Encise, te Lyon, wierd overgevoerd, alwaer hy in 1710 is overleden.

Van dezen hoogleeraer ontslagen zynde, die hun groo-

telyks in den weg geweést was, bedachten de jesuieten op middelen om anderen, die hun insgelyks belemmerden en by hun verdacht waren, ook van kant te maken; het geén hun gelukte doór middel van het zoogenoemde *snood bedrog van Douay*, of *den valschen Arnauld.* Wy zullen onze lezeren eenen korten schets geven van dit voorgevallene, op dat zy zouden kunnen oordeelen, welke kunstgrepen en snoode bedriegeryen deze geestelyke mannen niet al wisten te bewerkstelligen, om diegenen, die hun niet toegedaen waren, in het verderf te storten.

By gelegenheyd van een, in 1690, voorgevallen openbaer twistpunt, had den heer de Ligny, eersten professor van wysbegeêrte aen het koninglyk kollegie te Douay, een geschil met pater Beéckman, jesuieten leeraer. Dezen laetsten werd doór de overtuygende en grondige redenen van den heer de Ligny, zoodanig buyten adem gewerkt, of zoo als het spreékwoórd zegt, met zynen mond vol tanden gesteld, dat hy gramstorig zyne tegenparty overluyd toeriep: *Ego te flagellabo; ik zal u den mantel uytkloppen.* Er waren nouwelyks veertien dagen verloopen, of den heer de Ligny ontfing eenen brief, geteekent onder den naem van Antoine A***, het gene beteekent *Antoine Arnauld*, met een addres om hem te antwoórden. Den professor

zich ten hoogsten vereerd achtende over de gunstbewyzingen van een zoo beroemd man, die hy alleenlyk maer by naem en faem kende, stemde met de grootste bereydwilligheyd erin toe, om in eene brievenwisseling met een zoo geacht persoon te treden. De eerste brieven behelsden maer bloote pligtplegingen van wederzyden; doch de snoode schurk, die zich onder dien naem verborgen hield, bragt het eyndelyk zoo ver, dat hy door den heer de Ligny te weten kwam, met wien hy zoo al in Douay vriendschappelyk omging, en welke die genen waren, die de leering der jesuieten hekelden en afkeurden. Hy ontdekte dat de voornaemste de heeren Laleu, Rivette en Malpaix, doktoren en hoogleeraers der faculteyt van godgeleerdheyd, waren. Hy trad ook langst dien zelfden weg, in brievenwisseling met die heeren. Zyne brieven aen die godgeleerden, waren altyd met eenen hoop leugens, listige streken, verraderyen en verleydende redenen opgevuld; en, daer zy altyd in het goed geloof waren, dat zy met den persoon van Arnauld zelven, te doen hadden, lieten zy zich gemakkelyk in den vangstrik vatten.

Den heer de Ligny, een opregt en goed christen zynde, vermeende geenen beteren keus te konnen doen, als die van hooggeleerden Arnauld, om hem in

hoedanigheyd van gewetensbestuurder zyne geheymste verborgenheden te openbaren; waer toe hy hem ook op de eerbiedigste wyze aenzocht, en zoo als men gemakkelyk veronderstallen kan, door den valschen Arnauld, gretiglyk aengenomen wierd; hy zond hem dus zyne algemeene biecht over, en dit was juyst den sleutel der verborgene kas, welken den arglistiger jesuiet hebben moest. Hy liet niet nae om deze onderhandelingen in stand te houden, en, toen hy zynen vogel vermeende wel in het net te hebben, perste hy van hem groote opofferingen af, waer aen den al te goedgeloovigen en vertrouwen stellenden professor aen voldeéd. Hy schreéf hem eyndelyk eenen brief, waerin den laetsten slag aen deugd en vertrouwelykheyd, stond toegebragt te worden; en waerin alle schurkery op de fynste en doórslependste wyze uytschitterde. Hy schreéf hem, dat er eenen heyligen bisschop was, die grootelyks, ten nutte van eene zyner scholen, nae hem verlangde, en waerby hy hem ten sterksten had aenbevolen, en zyne uytmuntende deugden en hooge geleerdheyd had doen gelden; dat hy dus noodwendiglyk zyn vaderland moest verlaten, afstand doen van zyne ambtsbezigheden, en van zynen leerstoel, immers, dat hy hem zyne papieren en boeken maer moest overzenden, met eenen wagen, welkers geleyder,

door hem wierd aengewezen, en dat hy hem vervolgens, in de bisschoppelykeschoól van St.-Magloire, te Parys, zoude afwachten; welverstaende, dat dit onder eenen bedekten naem zoude geschieden om geenen argwaen te veroorzaken; en, by aldien hy hem daer niet zoude vinden, hy zich naer Carcassonne, by den deken aldaer, moest vervoegen, voor wien hy hem eenen aenbevelingsbrief toezond. Den heer de Ligny volgde in alles stiptelyk het voorgeschrevene van zynen directeur. Hy doet zyne boeken en papieren op den aengewezen wagen laden, verlaet al wat hy bezit, en begeéft zich regtstreéks naer Parys; zyne eerste verwondering is, van den grooten Arnauld, in de bisschoppelykeschoól van St-Magloire, niet te vinden; hy onderneémt oogenblikkelyk de reys naer Carcassonne, en biedt zynen aenbevelingsbrief aen den deken aen, die, nae den zelven gelezen te hebben, verklaert van de zaek niet bewust te zyn, te gelykertyd den heer de Ligny doende opmerken, dat het eene verregaende schalken streék is, die onder deze zaek schuylt, en men hem heéft trachten te misleyden. De oogen van den heer de Ligny openden zich, en hy was even als eenen mensch, die uyt eenen diepen droom ontslaept. Hy koos evenwel de gevoegelykste party, welke was, van naer Douay terug te keeren; en, daer hy geen geld

meer had, was hy genoodzaekt eenige van zyne kleedingstukken en andere goederen te verkoopen, om eenen weg van twee honderd zestig uren over te reyzen, welken hy vergeéfsch gedaen had.

Dezen afschuwelyken en snooden aenleg, doór de voornaemste grootvizieren van de societeyt aengelegd en bestuert, verontweêrdigde alle eerlyke lieden. Lodewyk den XIV. zelf, was er ten hoogsten over misnoegd. Wat begonnen de jesuieten om zich te verontschuldigen? Zy riepen uyt, dat men hen gelasterd had, dat zy onregtveêrdig waren behandeld geweést, en eysschten herstelling van eer en voldoening, over den hun aengedanen hoon en schande, en bragten hunne vermetele snoodheyd zoo ver, dat zy den heer Arnauld zelf als pligtigen er mede beschuldigden. Het was hun nog niet genoeg, dat zy straffeloos waren over de groote misdaden, welke zy begaen hadden, zy wilden zich nog de vreede voldoening verschaffen, om de straffen, die zy verdiend hadden, op onschuldigen te doen nederstorten. Gedurende den tyd, dat men zich bezig hield, met den valschen Arnauld uyttevorsschen, kreeg den heer Laleu bevel, om zich als banneling naer Mans te begeven; den heer Rivette wierd naer Contance, den heer Malpaix naer Saintes, en den heer de Ligny naer Tours gezonden. Ziedaer op hoedanige

wyze de jesuieten hunne twistgedingen en hunne geschillen, ten eynde bragten.

Het is doór het inslaen van dergelyke bedriegeryën dat zy zich wisten meester te maken van de bisschoppelykeschoól te Luyk. De oratorianen waren er de directeuren en bestuurders van; doch, doór de leeraers en navolgers van Molina, wegens slechte leerwyze beschuldigd zynde, moesten zy voor de magt der stads overheyd buygen, die doór de jesuieten misleyd zynde, een geregterlyk onderzoek wegens de leerwyze der oratorianen aenleyden, en vermetelyk tegen hen eene uytspraek deden, welke, in eene zaek van zoo groot gewigt, aen hooger gezag moest ter beslissing gegeven worden.

In het begin der 18.e eeuw, vormde Victor-Amedeüs, koning van Sardinien, het voornemen, om de studiën der hooge wetenschappen, in zyne staten, te doen herbloeyen, en de jesuieten het gezag af te nemen, welk zy over het volk uytoefenden. Op het eynde van 1728, veêrdigde hy een bevel uyt, waerby alle de kollegiën moesten gesloten worden, welke doór monniken bestuurd wierden. Deze verordening scheen al de geestelyken van de onderscheydene ordens, in de zelfde ongenade, te omvatten; ten eynde de jesuieten geene redenen te geven, om klagten in te brengen, dat het alleen op hun gemunt was. Doch, gedurende het

tydstip dat dit algemeen verbod in stand bleef, wist den koning, uyt de andere geestelyke ordens, de bekwaemste mannen uyt te kiezen, en die de geschikste waren, om het onderwys aen de jeugd te geven. Hy stichtte in de hoofdsteden en in de onderscheydene provinciën, kollegiën en nuttige scholen voor het openbaer onderwys; jaegde de jesuieten uyt zyn hof, en benam hun het gewetensbestuur der prinsen van de koninglyke familie. Karel-Emmanuël bevestigde, in 1731, de genomene en tot stand gebragte maetregelen, van zynen vader.

Pater Sery, eenen dominicaner, en raed in de congregatie van den index te Romen, bragt op het eynde der 17.e eeuw, een gedenkschrift uyt: *Over het verbod, en het uytgesprokene vonnis door den H. Stoel, ten opzigte der chineésche afgodery;* waerin, onder anderen, gezegd wierd, dat de jesuieten van het eyland Chio, in den Archipel, er aen hunne boetelingen de uytwendige oefening van den mahometaenschen godsdienst, toelieten, mits zy inwendiglyk het geloof aen J.-C. bewaerden. Hy bewees ook dat de jesuieten de sacramenten aen ontuchtige vrouwen uytdeelden, die een heymelyk en openbaerlyk misdadig leven leydden en zich aen de losbandigste ongereldheden overgaven. De jesuieten wederlegden deze aenklagte; doch den

aertsbisschop van Corinthiën liet dit alles ter plaets zelve onderzoeken, en, nae dat hy dit, met de waerheyd overeenstemmende, bevonden had, getuygde hy die daedzaken, en bevestigde dezelve, doór eene verklaring, gedagteekent den 4 juny 1720 (1).

De provinciale capucyners van Parys, zendelingen in Griekenland, hadden ten zelfden tyde, langdurige oneenigheden met de jesuieten, die zich, op eene listige wyze, en doór middel van omkoopingen, hadden weten meester te maken der kapellany van het onderconsulaet te Chio. De capucynen beweezen krachtdadiglyk in eene *Memorie*, welke zy indienden, dat de goede trouw was geschonden geworden, de waerheyd gekrenkt, het regt met voeten getreden, en de geregtigheyd geweygerd. Zy wierden in dit alles niet verhoord. Letellier had aen Themis den band losgerukt. — Doch na bevind van zaken, en een gedaen nauwkeurig onderzoek, wierden de jesuieten doór de overheden, wegens deze overweldiging gestraft, en de capucynen in hun regt ondersteund en gehandhaefd. Den raed heéft, ten dien opzigte, een omstandig bevelschrift, op den 22 mey 1719, alom doen afkondigen. — De je-

(1) Zie het boekje getytelt : *Den Mahometaenschen Godsdienst*, doór de jesuieten toegestaen, aen de bewoners van het eyland Chio.

suieten hebben insgelyks, te Constantinopelen, de grootste onlusten verwekt. Zy wierden, by herhaelde reyzen, voor de regtbanken der ongeloovigen, met kwade trouw en ongeregtigheyd beschuldigd, en, daer zy zich daer door by het volk hatelyk maekten, bragten zy te gelykertyd Gods kerk en de christenen, in de bitterste vervolgingen.

Het is ook genoegzaem bekend, het gene te Weenen is voorgevallen, tydens dat de keyzerin en koningin, aen den provinciael der societeyt liet aenzeggen, dat zy het noodig geoordeeld had, van de leerstoelen over de godgeleerdheyd, in de hoogeschoól dezer stad, aen andere geestelyke kloosterlingen toe te vertrouwen, en dat hare majesteyt het bestuur der inkomsten van de universiteyt, als ook de keus der hoogleeraren, aen den aertsbisschop had opgedragen. De hoogmoedige en trotsche jesuieten, zich doór eenen voorrang, welken zy, als eene onregtveêrdige handelwyze ten hunnen opzigte beschouwden, vernedert gevoelende, ontbraken op eene verergerende wyze aen de gehoorzaemheyd en onderwerping, als ook aen den eerbied en de weêrdigheyd, welken zy den kardinael Migazzi, die doór zyne doórluchtige vorstin met het toezigt over de kollegiën belast was, als ook over de studiën, welke er in waergenomen werden, verschuldigd waren.

De jesuieten hadden zich te Leopold in Polen, weten in te dringen, alwaer zy een kollegie hadden, welk zy ondernamen tot eene hoogeschool te vormen. Zy hadden het, door hunnen gewonelyken list, en looze streken, zoo ver weten te brengen, dat zy van den koning Casimirus, een privilegie tot het oprigten dier universiteyt verkregen. Doch dit privilegie was nog niet voldoende : het zelve moest, volgens 's landswetten, door de standen van het ryk, in algemeene vergadering, bekrachtigd worden. De zaek draeyde niet al te best tot hun voordeel uyt. De vergaderingen van Warschau, van Krakau en van het groothertogdom van Lithuaniën, opperden menigvuldige tegenkantingen aen hunne verzoekschriften, en stelden zich ernstiglyk tegen derzelver uytvoering. De jesuieten lieten evenwel niet los. Zy stelden de zoo openbaerlyk geweygerde toelating van den koning, in handen van hunnen archivist, met wel voorgenome inzigten, om de zelve te doen gelden, wanneer zy de gemoederen van eenige groote persoonaedjen, zouden opgewonden en op hunne zyde gekregen hebben. Zy bragten ook inderdaed, onder de regering van den koning Augustus den III, hunne stuks ten voorschyn, en vroegen aen Z. M. aenbevelingsbrieven by den paus, ten eynde de goedkeuring hunner onwettige privilegiën te beko-

men. Benedictus den XIV, kende de jesuieten en al hunne omwegen te wel, om het, doór hun aengevraegde, intewilligen. Zy slaegden beter onder de pausselyke regering van Clemens den XIII; zy verkregen van hem eene bulle, krachtens welke, zy in de maend juny 1759, opvolgender wyze hunne toegestane privilegiën van den koning Casimirus; de begunstingsbrieven van Augustus, en de bulle van Clemens den XIII, welke dit alles bekrachtigde, deden gelden. Zy kondigden diensvolgens, de opening der univerteyt, algemeen aen. Eene zoo stoute onderneming baerde eene algemeene verwondering, en bragt tegelykertyd eene verontweêrdiging in de gemoederen van alle weldenkenden. De klagten, welke van alle zyden uytbarsten, kwamen tot voor den troon. Den koning liet deze zaek nauwkeuriger onderzoeken, en hy veêrdigde op den 8 augustus van het zelfde jaer, eene dagvaerding tegen de jesuieten uyt, om voor het assessoriael hof te Warschou te verschynen, ten eynde er geoordeeld te worden over de actiën en vervolgingen welke den procureur-generael des konings, en den rektor der hoogeschool te Krakau, tegen hen inspanden; en welkers voornaemste eysschen bestonden: *in het hooren vernietigen en van nul en geener weêrde verklaren, het doór hen bekomen privilegie van ko-*

ning Casimirus, als ongeldig in deszelfs grondstelling beschouwd, en doór eene tydverlooping van 98 jaren, buyten regten en handhaving gesteld zynde; immers, om tegenwoórdig te zyn by het verbreken en herroepen van al hoegenaemde aenbevelingsbrieven welke zy voorbedachtelyk, en op eene slinksche wyze van den koning hadden weten te bekomen; verbiedende verder instantelyk aen de jesuieten, de opening der doór hen voorgenomene instandbrenging eener hoogeschoól, in hun kollegie te Leopold, onder bestraffing als naer regten.

Indien de jesuieten, in Portugael, zich niet al schuldig gemaekt hebben aen de misdaed van gekwetste majesteit, is het niet te min zeker dat zy het eens waren met den hertog van Aveiro, en met de markgravin van Favora. Toen dien portugeésschen prins, die, wegens zyne geboórte en goederen, in aenzien was, by al de voornaemsten van het hof, het afschuwelyk ontwerp vormde, om het leven van zynen vorst aen te randen, trachtte hy zich aenhangers te maken uyt een getal ontevredene hovelingen, en dezelve doór de schrikverwekkenste lasteringen op te winden. Het was doór die omstandigheden, dat de jesuieten, hun ambt van biechtvaders, aen het hof, verloren. Den hertog van Aveiro, die tot op dat oogenblyk, hun den grootsten

haet had toegedragen, verzoende zich eensklaps met hen. Men beweêrt zelfs, dat hy het met eenigen dier geestelyken eens was, om zyn snood voornemen ten uytvoer te brengen. De zaemgezwoórnen wikkelden de markgravin van Favora in dit komplot. Dit trotsch en hoogmoedig wyf, bedekte hare gruwelen met den sluyer des godsdienst: zy ondernam eene menigte pelgrimadiën, verrigte byzondere en openbare werken van boetveêrdigheyd, en dit alles onder het bestuur en fynen aenleg van haren zeer gedienstigen jesuïet, den pater Malagrida, eenen der dweepzuchtigsten en geveynsdsten onder de gansche societeyt. Hy wierd, benevens zyne medemakkers Alexander en Matos, beschuldigd, eenen aenslag op 's konings leven, gedaen te hebben, in de gevangenis opgesloten, en er nouw bewaerd. Het zy dat het hof van Roomen geweygerd had, de toestemming te verleenen om dien snoodaert te regt te stellen; het zy dat er geene genoegzame preuven voor handen waren om een vonnis tegen hem uyttespreken; den koning was genoodzaekt wilde hy hem in veylige bewaring houden, uyt reden van voorheên gehouden vermetele en openbare ongodsdienstige gezegden, aen den regtbank der inquisitie aen te klagen. Dezen toomloozen dweeper, in eene enge gevangenis opgesloten, en door de kwellingen des ouderdoms

overladen zynde, verklaerde aen de inquisiteurs of geloofsonderzoekers, dat God zich by hem veropenbaerd had, en hem tot zynen zendeling, tot zynen apostel, tot zynen afgezant en duyzendenden van meer uytgezochte beroepingen, enz., enz., verkoren had. — Hy hoorde op zekeren nacht het kanon losbranden, en verbeélde zich, dat den koning moest overleden zyn. Hy vroeg des anderendags gehoor, het welk hem doór de geloofsonderzoekers verleend wierd: « Ik » ben, zeydė hy, noch eenen ligtgeloovigen, noch eenen » godslasteraer, zoo als myne vyanden het voorgeven; » maer ik weét zeker dat den koning gestorven is; en » de pynen en tormenten, welke hy zal moeten uyt» staen, zyn my insgelyks veropenbaerd geworden, » om dat hy de geestelyken van myne orden heéft » doen vervolgen. » Er was niets meer noodig om zyne teregtstelling te verhaesten. Hy wierd op den 21 september 1761, levendig verbrand, niet om dat hy als voorbedachten koningsmoorder den dood verdiend had, maer om dat men hem met valsche voorzeggingen beschuldigde. — De schryvers merken hier op, dat hy veél eer in een dolhuys had moeten opgesloten worden. Eenigė kwalyk berigte onderzoekers hebben insgelyks eene ongepaste oordeelvelling, over dezen buytensporigen nachtziener uytgebragt; hy was alleenlyk met

eenen verkeerden godsdienstyver gekweld, welken hem de herssenen bedwelmde.

Wanneer men eene zoo menigte opeengestapelde daedzaken verzameld, moet men al wederom veronderstellen dat de jesuieten meer hunne eygene belangen, als die van het christendom behertigden, in al die buytenlandsche zendingen, welken zy ondernomen hebben. Op den eersten aenblik, scheenen zy zich tot den dienst der kerk en aen den kathclyken godsdienst toe te wyden, en de afgodendienaers, ongeloovigen en ketters op den weg van het ware geloof te brengen; niets was, inderdaed, stichtender en meer met de inzigten der kerk overeenkomstig. Zy namen ook den gunstigen tyd waer, toen de Oost-Indiën ontdekt wierden, en den godsdienst in Europa, eenen burgeroorlog verwekt had. Het was in die tyden, dat de jesuieten zich by de vorsten, als middelaers en als zendelingen aendienden; en hun algemeen vertrouwen werd zoodanig door de onderscheydene mogendheden begunstigd en ondersteund, dat men, op de voordragt van de jesuieten alleen, de bevelhebbers in de volksplantingen benoemde. Door dien middel waren zy al zeer spoedig meester van alle buytenlandsche bezittingen, en voornamenlyk die, welke onder de koningen van Spanjen en Portugael behoorden; zy banden er de

ware leeraers van het evangilie van J.-C. uyt, om, onder de barbarissche volkeren twist en tweedragt te zaeyen, en hun in hunne afgodery, zoo niet te onder-steunen, ten minsten dezelve te gedoogen; de jesuieten wilden ook geene ooggetuygen hunner bedryvingen hebben; zy verwyderden alle andere geestelyken, welke in die afgelegene oorden gezonden waren, zelfs tot de bisschoppen en pausselyke gezanten. — Het was toen in Japan, in China, en in Amerika, gemakkelyk zich te verryken, om dat de Europeaners, die door de hebzucht en het verzamelen van groote rykdommen, nog niet gekweld geweést zynde, die verre landstreken, nog niet bezocht hadden. Deze gedienstige vaders wisten weldra de goud- en zilvermynen te ontdekken, en stoorden zich weynig aen het verbod van den paus, en aen alle andere verordeningen, aen hun, ten dien aenzien opgelegd. Het vonnis van den 30 january 1760, door de leden van het consulaet, tegen de jesuieten, uytgesproken, bewyst genoegzaem, hoever zy zich, in alles, ongehoorzaem betoond hebben. Den beroemden bankier Lavalette, oversten der zendelingen in de oost en west Indiën, en in de onderscheydene uytheémsche eylanden, heéft onmeétbare en onnoemelyke rykdommen weten te verzamelen. De begunstigers en voorstaenders der jesuieten, hebben Lavalette, in deze

hoedanigheyd, als een alleenhandelend persoon, en voor zyne eygene rekening bedryvenden bankier willen doen beschouwen; doch, een ieder wist wel dat den wil van den generael en opperhoofd der societeyt, in dien van den schraepzuchtigen handelaer besloten was, en dus alles voor rekening van de societeyt bedreven wierd, en Lavalette aen zyn opperhoofd insgelyks alle rekening verschuldigd was.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de leerstelling en zedeleer der Societeyt; over hare rykdommen, over het getal der kloosters, huyzen en gestichten, en der geestelyken en anderen, die dezelve bewoónden.

In de ontleding, welke wy over de instellingen der jesuieten gedaen hebben, hebben wy gezien dat het aen de societeyt vrystond, hare instituten te veranderen, ingevolge de plaetsen, de tyden, de omstandigheden en hare belangen. Nu zullen wy doór daedzaken al wederom bewyzen, dat zy insgelyks hare leerstelling mogt veranderen, en grondregelen inbrengen, welke gemakkelyker waren, en meer met het belang der persoonen overeenkwam, waer mede zy in onderhandeling was; immers eene zedeleer vermogt in te rigten, welke, in allen opzigte, met hare heerschappy overeenstemde.

De veronderstellingsleer en de toegevendheyd was diegene, die best met de ontwerpen en de inzigten der jesuieten overeenkwam. Het is doór deze herssenschimmende ontwerpen, dat den gods-

dienst by hun, volgens hun eygen goeddunken, is gedraeyd en gewend geworden. Gods wet was by hun even wisselvallig, als hunne geloften, doór dezelve verpligtend of niet verpligtend te houden, en ze als zoodanig te behandelen. Zy beoogden niets als hunne eygene voordeelen, en hadden geene andere bedoeling als zich, ten koste van anderen, te verryken; dus waren hunne predicatiën, in Indiën, met geen ander oogmerk ingerigt, als om de menigte tot zich te trekken, en in koophandelsbetrekkingen met de Indianen te geraken; en, ten eynde de gemoederen niet al te zeer tot weemoedigheyd te brengen, en tot de bewysstukken van den waren godsdienst niet te moeten indringen, maekten zy in het geheel geen gewag van den gekruysten Zaligmaker. — De volkeren in China, zouden in het geheel geen gemeens met de jesuieten willen gehad hebben, indien zy van hunnen afgodendienst hadden moeten afzien, welken zy aen Confucius en aen de nagedachtenis hunner voorouders, toedroegen. De jesuieten hebben, om hun doelwit te bereyken, al die hinderpalen uyt den weg geruymd, doór aen die volkeren hunnen bygeloovigen en zonderlingen godsdienst toe te staen. De afgodendienaers van Malabar, beschouwen den koedrek als een heyligdom; zy vryven zich het voorhoofd er mede, voor

-aleer zy tot hunne goden naderen; de vrouwen dragen het afbeéldsel van den god Pilear, om den hals; zy hebben ook allen eenen afschrik van den adem en van het speeksel. De jesuieten, om deze volkeren tot het christendom te brengen, hebben den adem en het speeksel, in de bediening van het H. Sacrament des Doópsels, afgeschaft, en hun insgelyks toegelaten zich met koedrek te bestryken, om de HH. Sacramenten van den katholyken godsdienst te naderen; zy bragten het zelfs zoo ver, dat zy deze vuyligheyd met gewydwater besproeyden, en volgens de regelen der kerk, den zegen er over uytspraken; zy lieten de vrouwen toe, om by voortdurendheyd, het afbeéldsel van hunnen afgod te dragen, en langst de onzigtbare zyde van dit zoogenoemde eerschakel, den gekruysten Zaligmaker er op te doen afbeélden. Erwaren op het eyland Chio, lafhertige christenen, die gedurig de gramschap en den haet der mahometanen schroomden. Ten eynde hun deze schroomachtigheyd af te nemen, lieten de jesuieten die laffe christenen toe, om in het openbaer den mahometaenschen godsdienst te belyden, en slechts in den naem en in het geheym christen te zyn; het wierd hun zelfs toegelaten, in de turkentempels, de goddelyke eer aen den Proféet op te dragen, mits zy innerlyk hunne gebeden tot Jesus-Christus stortten.

De jesuieten waren, voor zichzelven, niet nouwgezetter dan die volkeren. Zy hadden lieden om hunnen handel te dryven, welke zy, met den overheerlyken naem van wereldlyke jesuieten, begunstigden. Er waren allerley slach van natiën in dat korps ingelyfd, Turken, Armenianen, Arabieren, Indianen, enz. Zy, die by den groenen duyvel een bezoek gingen afleggen, of by de afgodissche Banianen gingen handeldryven, droegen de zelfde kleederen, aten de zelfde spyzen, spraken de zelfde tael, woónden hunne openbare godsdienstige plegtigheden by, en deden immers alles, wat die volkeren tot gebruyk en gewoónte hadden aengenomen; als of men den Zaligmaker met Belial, het Evangelie met den Alcoran, en eenen nederigen God met een zilveren beéld, had mogen gelyk stellen en de zelfde eer en aengekleéfdheyd bewyzen (1).

Uyt die toegevendheyd van godsdienst, tot het gemakkelyke hunner zedeleer overgaende, moeten wy opmerken dat, volgens de jesuieten, het kwaed zoo spoedig vergeven word, als het geschied. Dan is het eene onverwinnelyke onwetendheyd, die den zondaer regtveêrdigd, of wel een gebrek van oplettendheyd in het begaen der zondige daed. In andere gevallen is

(1) Zie de Reysbeschryvingen van den vlootvoogd Duquesne, en de Gedenkschriften van den eerweêrden pater Norbert.

het zonder toestemming, zonder voorbereyden wil, immers eene natuerlyke aendoening, waerin onze reden toestemd. Dan is het ook eene daed, die, doór hunne geleerde schryvers als een' niets beduydende zaek beschouwd zynde, in het maetschappelyk leven, niet alleen gedoogd, maer zelfs toegelaten word, en daer de wetten zelve, overheén zien. De daed, zeggen zy, is geene zonde, wanneer zy doór het vermaek en het genoegen dat men er in vind, gewettigd word; de zonde bestaet alleen in overdadige onvermogendheyd, of buyten kragt en magt bedrevene daedzaken. Deze leerwyze, dit steltsel, was de geliefkoosde zielsontwerping van Escobar, Pichon en andere jesuieten, die deze grondstelling, tot groote schande der kerk, openbaerlyk onderwezen hebben; het is achtervolgens die algemeene bewustheyd, dat den hekeldichter Despréaux stoffe gevonden heéft tot het zamenstellen der volgende vier dichtregelen :

Si Bourdaloue un peu sévère,
Nous dit : Craignez la volupté;
Escobar, lui dit-on, mon père,
Nous la permet pour la santé.

Het is deze verslapte zedenleer, welke doór Paschal, zoo behendiglyk in zyne brieven is aengehaeld geworden. Dit werk is algemeen bekend en verdiend gelezen

te worden; want de schryver heéft, met even veel waerheyd, als kennis van zaken, dit alles overheerlyk behandeld, en men mag zeggen dat er geén eene der blyspelen van Moliere zoo fyn uytgevondene gezegdens en uytmuntende spreuken behelzen. Bossuet heéft insgelyks, nimmer iets beters, op het papier gebragt. Dit werk werd doór Boileau als het volmaekste beschouwd, dat ooyt in onrym bestaen heéft, en Voltaire heéft hetzelve als een standpunt van taelbeschaving bewonderd. De jesuieten hebben te vergeéfsch dit werk willen hekelen; al hunne welsprekendheyd was daertoe ontoereykend, en zy vonden geenen schryver, die in staet was, om Paschal het hoofd te bieden. Zy zochten evenwel eenen middel om de *Brieven van Paschal*, doór de geestelyke en wereldlyke magt te doen hekelen. Alles bemoeyde zich er mede; den paus, het staetsbewind, de parlementen, de bisschoppen, stelden de *Provinciale Brieven van Paschal*, als eerlooze schriften voor; evenwel werden zy, doór de berugtheyd van al die tegenkantingen, het meest gezocht, en een ieder trachtte dezelve te bekomen, omdat de waerheyd erin zegepraelde, en deze, by de jesuieten, nimmer was gevonden geworden.

Tydens dat de jesuieten, een aantal liefhebbers van wereldlyke genuchten en toegelatene misdryven tot

zich trokken; want zoo als wy even hebben aengehaeld, wierden alle baldadigheden en grove zonden zoo spoedig vergeven als zy volbragt waren, stelden zy eenen geloofsartikel op, volgens hunne byzondere meening ingerigt, en overeenkomstig aen de denkwyzen van Molina. Dezen spaenschen godgeleerden, was een vindingryk man, met een groot geheugen begaefd, en zocht, langst alle zyden, nieuwe wegen in te slaen. Hy stelde dus een boek op getyteld: *la Concorde de la Grâce et du libre Arbitre*, in hetwelk hy den vollen teugel aen zyne gemoedsbewegingen vierde. Het is uyt dat beroemd werk dat de oneenigheden en twisten over de genade zyn voortgesproten, en de jesuieten en dominicanen, in molinisten en thomisten verdeelde. Deze scheuring tusschen twee vermaerde scholen, bragt weldra eene verdeeldheyd van denkwyze teweeg, welke, tot op heden, nog niet uytgedoofd is. Het was te vergeefs, dat Clemens den VIII, de beroemde byeenkomst *de Auxiliis* verordende, om eenen stilstand, tusschen de twistende partyen, te brengen. De pogingen van Paulus den V, waren ook vruchteloos; zyn besluyt van 1607, dat eene wederzydsche betwisting ten strengsten verbood, en aen de overheden van beyde geestelyke ordens den last oplegde, om ernstiglyk die buyten-

sporigheden te bewaken, werd verydeld, niettegenstaende de zware straffen, welke er op gesteld wierden. Den engel der vrede was uyt hun midden verbannen, en twist en tweedragt namen de overhand; er bleef tusschen hun eenen gezworen haet, die zich byna onder alle volksklassen verdeelde. Den hertog de Lerme, minister van Philippus den III, koning van Spangnen, de noodlottige gevolgen vreezende, welke uyt die verschillen mogten ontstaen, trachtte, door alle mogelyke middelen, de zaek by te leggen, en de beyde ordens tot ééne denkwyze over te halen, doch alwederom te vergeéfs; hy ontwaerde, by eygene ondervinding, dat het gemakkelyker was de onverzoenlykste mogendheden tot bedaren te brengen, als twee geestelyke ordens tot de goede reden over te halen; en vooral twee halstarrige geloofsonderwyzers ordens, die, het gedurig hairkloven, eens tot grondregel aengenomen hebbende, zich liever de tong uyt den mond zouden laten trekken, als gedoogzaem onder elkander omtegaen. Daer den tyd, en de verwisseling van het menschdom, in betrekking tot alle onderlinge oneenigheden, min of meer verslapt, waren de dominicaners, de eerste, die de genadegunst, welke als een troostend en heylzaem middel onder de goedgeloovigen werd voorgesteld, trachtten te verzachten; en de je-

suieten, om den naem niet te hebben van eygendunkelyk, in het punt van godsdienst, voort te gaen, matigden ook langzamerhand, hunnen molinismus. Hunne medebroeders Bellarmyn en Suarès, hebben evenwel hunnen stelregel vol gehonden, door een ander werk in het licht te geven, dat beter was uytgepluyst, en niet zoo zeer tot het ruwe behoorde. De fynste godgeleerden hebben dit werk, met den naem van *congruisme* of: *overeenstemming der genade met den wil van den mensch*, bestempeld. Zie daer de dwalingen des geests! En wat is het niet onbegrypelyk, dat menschen, die met denk- en zielvermogens begaefd zyn, zich slavelyk aen eene wispelturige en veranderlyke geloofsbelydenis overgeven! De jesuieten hebben altyd wanorders gezocht, en zoeken ze nog. Zy draeyen en wenden den godsdienst volgens hun welbehagen. De uyterlyke ceremoniën, zeggen zy, bedekken alle verborgene misslagen.

Laten wy nu eens overgaen tot de verhandeling van pater Sanchez, over den huwelyken staet; in deze verhandeling, beschryft dien vermaerden jesuiet, het huwelyk, zoo als mogelyk geen een getrouwd persoon, ooyt ondervonden heeft; zyne schriften zyn met eene zulkdanige inbeeldingskracht opgesteld, dat men zou moeten veronderstellen, dat hy beter, als iemand, dien staet bewandeld heeft. Zyne makkers hebben hem altyd

trachten 'te verontschuldigen, doór te willen voorgeven, dat dien pater, alle vleeschelyke vragen, welke hy dan de vrouw aen den man, en vervolgens den man aen de vrouw voorstelt, en met de vuylste bewoórdingen zyn uytgedrukt, dat zulks, zeggen zy, aen den voet van een kruys, doór dien schaemteloozen, is opgesteld geworden, zonder dat hy er de minste aendoening over gevoelde, en deze hem, als het ware, doór eene wonderbare instorting opgegeven wierden. Hoe het ook zy, indien deze aenstootelyke gewaerwordingen, welke hy met schaemtelooze woórden uytdrukt, geenen indruk op zyn eygen gemoed gemaekt hebben, hebben zy er des te meer gemaekt op de gevoelige gedachten dergene, die het werk met hunne goedkeuring bekrachtigd hebben; dewyl de approbatie met de volgende woórden eenen aenvang neémt: *Legi, perlegi, maxima cum voluptate, etc. Ik heb met den grootsten smaek, het werk van P. S. gelezen en herlezen, enz.* Wat moeten wy, menschen, die met een berouwhebbend hert, soms eenen misslag, met beschaemde wangen, aen zulke wangedrochten openbaren, over zulke aenstootelyke beschrijvingen, niet geërgerd zyn, wanneer zy ons dezelve op eene zoo openbare wyze voordragen, en daer doór dikwils onbejaerde persoonen, van beyde geslachten, tot zedenbederf aenleyding geven?

De paters Hardouin et Berruyer hebben, in dat vak, niet minder uytgemunt; alle hunne geschriften zyn met dergelyke onstichtingen opgepropt. Den eersten stelt al de beschryvingen der ouden, als beuzelachtige vertellingen voor, met uytzondering der werken van Cicero, der natuergeschiedenis van Plinius, der satyrische grondstellingen van Horatius, en der georgische opstellingen van Virgilius. Zyn werk over de conciliën, bevat niets als tegenstrydigheden aen de gallicaensche kerk; met één woórd, alles is met een verregaend ongeloof bestempeld; hy is het geweést, die onderscheydene echte stukken verduysterd en verwyderd heéft, om andere, volgens zyn eygen denkbeéld, tot stand te brengen. Men beweêrd, dat op zekeren dag, eenen zyner vrienden, hem vertrouwelyk te kennen gaf, dat het publiek scheen zeer misnoegd te zyn, over de leerstellingen en grondregelen welke hy trachtte in te voeren; en dat pater Hardouin, hem daerop, met een misnoegd gelaet antwoórdde: *Wat denkt gy dan, weét gy niet dat ik my 's morgens reeds ten vier uren aen het werk stel, en dat ik geen verloren moeyte wil doen, om iets ten berde te brengen, dat anderen reeds voorgekouwd hebben?* Zynen vriend antwoórdde hem hierop met den zelfden toon: *Het gebeurt somtyds ook wel dat, wanneer men zoo vroeg*

opstaet, men iets opstelt zonder goed wakker te zyn, en dat men de droomen, van eenen slegt doórgebragten nacht, voor waerheden wil doen doórgaen.

Berruyer heéft den geheyligden tekst van godsvolk, met al de kleuren van eenen roman omhangen. Zyne geschiedenis is, wel is waer, met kunst, en wel doórvrochte opmerkingen zamengesteld; doch, deze goede hoedanigheden worden met al te veél valsche omzettingen besmet, welke geenszins met de eenvoudigheyd van het Evangelie overeenstemmen. Benedictus den XIV, heéft in 1758, en Clemens den XIII, deze geschiedenis, welke met onvergeéflyke dwalingen opgevuld was, verboden.

De moordzuchtige leerstelling van Busenbaum en zynen bozemvriend en navolger Lacroix, hebben eveneens het menschdom verontweêrdigd, en de vorsten den schrik aengejaegd. Pater Guignard had dezelve reeds onder Hendrik den IV ingevoerd. —Toen Jan Chatel zyne moordadige handen met het bloed van dezen goeden koning bezoedeld had, bekende dien moordenaer, dat hy dikwils, by de jesuieten, had hooren zeggen, dat het geoórloófd, en zelfs prysbaer en hoogverdienstelyk was, eenen ketterschen vorst om te brengen; en het was op die verklaring, dat het parlement de papieren der jesuieten, doór gemachtigde persoonen, liet nazien

en onderzoeken. Men vond in de aenteekeningen van pater Guignard dit leerstelsel eygenhandig doór hem geschreven. Men stelde dien dweepzuchtigen aenstonds in verzekerde bewaring, en zyn proces werd krachtdadiglyk opgemaekt en voortgezet, hy wierd schuldig verklaerd en verwezen om opgehangen en verbrand te worden. By zyne teregtstelling verklaerde hy, dat hy zich nooyt jegens den koning had pligtig gemaekt; als of hy de straf niet genoegzaem zoude verdiend hebben, doór, in zyne geschriften aenbevolen te hebben, om die afgryselyke daed te begaen, en als eene pryzensweêrdige zaek voor te stellen. Wel is waer, dat het toen het algemeen gevoelen was van al de geestelyken, doch de jesuieten wierden als de gevaerlyksten van allen beschouwd, eensdeels om dat zy de jeugd onderwyzers waren, en ten anderen, om dat zy, in het algemeen, de gewetensbestuurders van alle persoonen van aenzien, en de raedgevers in alle openbare zaken waren. Het was dus hoogstnoodzakelyk, dat er een voorbeéld gegeven wierd, om andere bygeloovigen, van die gruwelyke leerstellingen eenen afschrik te doen krygen.

Herman Busenbaum, was den weêrdigen opvolger en leerling van Guignard. Zyne godgeleerde stellingen zyn eene schroomverwekkende aenhaling van moordenaryen. Hy stelt voor eerst vast, dat eenen hoofd-

misdadiger niet kan te regt gesteld worden, als in het land, waerin de misdaed bedreven is; dat, in het tegendeel, eenen vorst, die doór den paus, wegens kettery of wederspannigheyd aen zyne bevelen, is veroórdeeld geworden, nergens geene veylige plaets heéft, om dat den paus het alleenheerschend opperhoofd der geheele wereld is; dat, wanneer iemand zoude gelast geweéstzyn, eenen ketter om het leven te brengen, zynen last aen eenen anderen persoon kan overgeven, en dat het een werk, eene daed van christelyke liefde is, zich met die taek te gelasten, enz. enz. Zie daer de afschuwelyke leerstellingen, welke den jesuiet Lacroix met twee zyner medemakkers, in het jaer 1757, te Keulen, hebben laten herdrukken. Het parlement van Toulouse heéft dit werk doen vernietigen, en dat van Parys heéft het insgelyks in 1761, verboden, en alle voorhanden zynde boeken ervan doen verbranden. Het zou te vergeéfs zyn, indien de jesüieten, dit alles zouden willen verontschuldigen; nutteloos zouden het insgelyks zyn van te willen veronderstellen, dat de societeyt van dit alles onbewust was; de goedkeuring welke onder het werk van Lacroix geplaetst is, en doór den provincialen en dry godgeleerde onderzoekers geteekent is, bevestigd de zaek al te klaer. Maer, welke zyn de pligtigen die zy niet gered hebben? welke misdaden

hebben zy niet bedekt? welke stelling hebben zy niet weten te ondersteunen, wanneer dezelve doór eenen hunner leden en aenhangers, was voorgesteld? Den geheelen aerdbodem is in beweging, zegt den eerweêrden bisschop van Sint-Pons, al de misdryven hunner makkers worden vermaerd, de grondstellingen, de gevoelens, de leerwyze van éénen jesuiet word weldra eene algemeene zaek, zoo wel voor de kerk als voor den staet; hunnen aenhang is ondoórgrondelyk.

Laten wy nu eens tot de onmeétbare schatten overgaen, welke de societeyt in haer bezit had. Daer den rykdom den steunpylaer is van alle overheerschende magt, moest dezen ook het veérkrachtige hunner societeyt zyn. Hun instituut verschafte hun dry hoofdmiddelen om rykdommen te verzamelen : 1.° doór den aerd der geloften; 2.° doór de opbrengsten hunner gestichten; 3.° doór het uytsluytend voorregt hunner zendelingen. Wy zullen hier in het kort, die dry hoofdpunten, aenhalen.

1.° Alwie in de societeyt aengenomen wierd, moest plegtiglyk beloven, om afstand zyner goederen te doen, welke hy in zyn bezit had, of by vervolg zoude verkrygen, en zulks op de eerste aenvraeg van den generael. Wy hebben reeds de maetregelen aengewezen, welke de societeyt bewerkstelligde om alles ten haren

voordeele, tot zich te trekken. Alle erfdeelen werden in de algemeene masse gestort.

2.° De societeyt had ongeveêr twaelf honderd kollegiën onder haer bestuur. Die kollegiën waren allen met groote inkomsten begiftigd; de ryke abdyën, die er onder begrepen waren, en de groote goederen, welke zy, door de afperssingen van andere kloosters, wisten te overmeesteren, vergrootten deze inkomsten. Men schatte elk kollegie op een jaerlyksch inkomen van 20,000 guldens, hetgeén, voor het geheel, eene som van vier-en-twintig millioenen guldens opleverde. Deze berekening is niet overdreven, dewyl, volgens grondige kennis, er is bewezen geworden, dat het kollegie van Praeg alleen, aen de jesuieten 150,000 guldens jaerlyks opbragt; den heer Arnauld heéft in zyn regtsgeding van 1594 betoogd, dat de jesuieten, in Vranckryk alleen, zich een jaerlyksch inkomen van meer dan 250,000 guldens, in dertig jaren tyd, verzekerd hadden.

3.° De zendingen, waren voor de jesuieten eene goudmyn. De grondregels van hun instituut bragten mede: dat alle gewesten der wereld doór hun moesten besogt worden; en men kan zich gemakkelyk voorstellen, dat zy by voorkeur, de vruchtbaerste, de rykste en de meest bevolkste landstreken het eerst

doórkruysten. Braziliën, Peru, Mexico, de omstreken van den berg Liban, Egypten, het vruchtbare Arabiën, Japan, China en den Paraguaey, waren de lusthoven der jesuieten, en de onuytputbare bronnen hunner rykdommen. Den heer Martin, commandeur-generael te Pontichery, heéft destyds stellig verzekerd, dat de jesuieten, met uytzondering der hollandsche kooplieden, den grootsten handel, in de beyde Indiën, gedreven hebben. Pater Tachard was alleen, onder de regering van Lodewyk den XIV, aen de Indische Compagnie 450,000 guldens schuldig. Pater Lavalette won, in de Antilissche eylanden, 50 p. % op de sommen, welke hy naer Vranckryk overmaekte. Zyne medebroeders, die heén en weder reysden van Europa naer Asia en Afrika, en van Afrika naer Amerika, waren de reyzende ontfangers-generael voor de bank, en van den koophandel. Dat men zich dus enkelyk twee duyzend kooplieden voorstelle, die onophoudelyk den ganschen aerdbodem doórkruysen, en allen voor het zelfde huys, en voor de zelfde belangen werken, die meer dan 200 zendingshuyzen hier en daer verspreyd hebben, welke allen, als zoo vele handelkantooren konnen beschouwd worden, en dat men, zoo het mogelyk is, den opbrengst berekene van eenen zoo uytgestrekten handel.

Uyt de berekening die de geschiedschryvers over de Societeyt Jesu gedaen hebben, ziet men dat de jesuieten, in 1540, toen zy hunne verzoekschriften aen Paulus den III indienden, slechts 10 in getal waren; in 1543, waren zy nog maer 80 man sterk. In 1545, hadden zy nog maer tien huyzen; maer in 1549, hadden zy reeds twee provinciale gestichten, een in Spangnen, en het ander in Portugael, en 22 huyzen. By den dood van Ignatius, hadden zy 12 groote provinciale gestichten. In 1608, telde Ribadeneira reeds 29 provinciale gestichten en twee onder-provincialen, 12 professiehuyzen, 293 kollegiën, 33 proefhuyzen, 97 residentieplaetsen, en 10,600 jesuieten. Op den catalogus, in 1679, te Roomen gedrukt, vind men 35 provincialen, 2 onder-provincialen, 33 professiehuyzen, 580 kollegiën, 48 proefhuyzen, 90 seminariën, 160 residentiën, 106 zendelingschappen, en in alles 17,700 jesuieten, waeronder 7870 priesters. Eyndelyk, is er door de opneming van pater Jouvency, in 1710 gedaen, bewezen geworden, dat er 38 professiehuyzen, 60 proefhuyzen, 340 residentiën, 1200 kollegiën, meer als 200 zendelingschappen, 160 seminariën, en meer als 20,000 jesuieten waren.

SLOTREDEN.

Dusdanig zyn de onderscheydene kenmerken van het instituut der jesuieten; aldus is hun verleydend, dweepzuchtig en woelend gedrag geweest, dat zy in Italië, in Vranckryk, in Engeland, in de Nederlanden, in Portugael, in Duytschland, in Savoye, in Rusland, in Amerika, enz. enz., gehouden hebben. Is het dan te verwonderen, als men den ganschen aenhang van dit kolossael ligchaem van naby beschouwd, dat de meeste mogendheden en vorsten, verwondert over de zonderlinge privilegiën, verschrikt over de gevaren welke daeruyt gedurig voortsproten, verontweêrdigt over die zigtbare zamenspanning tegen alle oppergezag, tegen alle andere geestelyke en wereldlyke ordens, tegen alle regtmatige grondbeginselen, en eyndelyk tegen het algemeene welzyn, niet getracht hebben, om dit opperheerschend ligchaem geheel en al vernietigd en uytgeroeyd te zien, het gene zy echter tot nu toe, niet hebben konnen verkrygen? Is er eenig maetschappelyk genootschap zoo verergerend, zoo nadeelig aen den staet, als de jesuieten, wiens grondstellingen nae de opperheerschappy dingen, welkers doelwit is om zich, zoo voor hunne

persoonen, als voor hunne goederen en bedryven, onafhangelyk te maeken van alle gezag; die schatten en rykdommen trachten te verzamelen, om des te beter hunne oogmerken te bereyken; die in alle landen zich weten in te dringen, om er oneenigheden, tweespalt en ongehoorzaemheyd onder het volk te zaeyen? Deze waerheden hebben hunnen gedeeltelyken ondergang, in 1773, te wege gebragt. Hun wangedrag heéft aen al de monarchen de oogen geopend, en van hunne troonen, hebben zy de striktste bevelen afgeveêrdigd, om dit reusachtig ligchaem te verdelgen en uyt te roeyen. Zy zyn wederom opgestaen, en laet men hun eens den vollen teugel vieren, men zal welhaest gewaer worden, dat zy nog sterker en magtiger zullen worden, als zy ooyt geweést zyn. Den grond is reeds omgeploegd om te zaeyen, indien de strengste maetregelen niet genomen worden, om zulks te beletten. Zy hebben reeds in verscheydene landen machtige onderstennders gevonden, die gereed zyn, om het eenigzins vervallen gebouw, van den grond afaen te herstellen, en met alle hunne magt te onderschragen.

EYNDE.

